

თ ა მ ა რ კ უ კ ა ვ ა

ასალგაზრდობის ზნეობრივი
აღზრდა



თბილისის უნივერსიტეტის პაემოცემლობა
თბილისი 2004

ნაშრომში განხილულია პედაგოგიკის როგორც ახალგაზრდობის აღზრდის მეცნიერების მნიშვნელოვანი პრობლემები. განხილულია აღსაზრდელის ფსიქოლოგიის მრავალი თვისება, ნებისყოფა, ყურადღება, მეხსიერება, ფანტაზია, ნიჭი და სხვა. კრიტიკულად არის მიმოხილული აღზრდის მეთოდოლოგიაში არსებული თეორიები და მეთოდოლოგიის მნიშვნელოვანი პრობლემები. გაანალიზებულია აღზრდის ძირითადი ფორმები – ბუნებრივი, შრომითი, ფიზიკური, ესთეტიკური და ა. შ. დასკვნის სახით მოცემულია მოსაზრებანი ადამიანის დანიშნულების შესახებ.

ნაშრომი მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს ახალგაზრდობის აღზრდის პრობლემებით დაინტერესებულ მეცნიერებს და ფართო მკითხველ საზოგადოებას.

რედაქტორი დოც. ლ. ჩინჩალაძე

რეცენზენტები: პროფ. ო. კარანაძე

† პროფ. ო. გაბიძაშვილი

შ მ ს ა ვ ა ლ ი

ჩვენ მივეჩვიეთ იმ აზრს, რომ საზოგადოების წარუმატებლობისა და მარცხის მიზეზია ქვეყნის ეკონომიკური, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, რაც, უდავოდ, სწორია. მაგრამ შეცდომა მდგომარეობს იმაში, რომ ვივიწყებთ და არაფერს ვამბობთ ამ მხრივ აღზრდის უდიდეს მნიშვნელობაზე. მაშინ, როდესაც ზემოთ დასახელებულ მოვლენებთან შედარებით ახალგაზრდობის სწორ აღზრდას მეტი თუ არა, ნაკლები მნიშვნელობა როდი აქვს. საზოგადოების როგორც წარმატების, ისე წარუმატებლობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი კი არის ახალგაზრდობის აღზრდის ხასიათი. ვგულისხმობ, რომ საზოგადოების წინსვლას და განვითარებას იწვევს ახალგაზრდობის სწორი აღზრდა და პირიქით. თუ გადავხედავთ საზოგადოების ისტორიას, ან მის თანამედროვე მდგომარეობას, აღვილია დარწმუნება იმაში, რომ წარმატებას ადგილი აქვს იქ, სადაც ახალგაზრდობის აღზრდა, პირველ რიგში, ზნეობრივი აღზრდა სათანადო სიმაღლეზეა დაყენებული და პირიქით. სწორად აღზრდილი ახალგაზრდობა მტკიცე საფუძველია როგორც ეკონომიკის აღმავლობისთვის, ისე სწორი პოლიტიკური სახელმწიფოებრივი სისტემის შექმნისთვის, და დადებითი საზოგადოებრივი ურთიერთობის დამყარებისთვის.

მიუხედავად ამ უკვე კარგად ცნობილი ჭეშმარიტებისა, დღემდე არა გვაქვს საფუძვლიანად დამუშავებული ახალგაზრდობის აღზრდის სისტემა, რაც კარგად იციან მათ, ვინც ახლოს დგას აღზრდის საკითხებთან. მოვიტანთ ზოგიერთი თეორეტიკოსის მოსაზრებას ამის შესახებ.

ჯერ კიდევ კომენსკი დიდ სიფრთხილეს იჩენდა აღზრდის საკითხებისადმი: ის აღნიშნავდა, რომ „იმაზე უფრო ძნელი არაფერია

ვიდრე ცუდად აღზრდილი ადამიანის გარდაქმნა¹. პროფ. დ. ლორთქიფანიძე მოითხოვდა სწავლების შეერთებას აღზრდასთან: „აღმზრდელობითი სწავლება გულისხმობს მთელი სწავლების გეგმა-შეწონილ და თანმიმდევრულ შეერთებას აღზრდასთან, ე. ი. იმას, რომ სწავლებას ჰქონდეს აღმზრდელობითი ხასიათი“. მკვლევარი პ. ჯანელიძე წერდა, რომ „არა გვაქვს ზნეობრივი აღზრდის მეცნიერულად დასაბუთებული გამოკვლევა, სუსტად არის წარმოდგენილი პრობლემების თეორიული გააზრება... არაა შესწავლილი სათანადოდ მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდის კანონზომიერება“.² ცნობილი რუსი მკვლევარი კ. უშინსკი წერდა: „ჩვენ ვდგავართ დიდი ხელოვნების დასაწყისთან მაშინ; როდესაც მეცნიერების ფაქტები მიგვითითებენ მისი ყველაზე ბრწყინვალე მომავლის შესაძლებლობაზე... დავრწმუნდით რა არა მხოლოდ სიტყვებით, არამედ საქმით, რომ ჩვენი ბედნიერებისა და დიდების მთავარი წყარო იმყოფება არა საგნებსა და წესრიგში, რომლებიც ჩვენ გარს გვარტყია, არამედ თვითონ ჩვენში“.³

ყოველივე ეს ნიშნავს ახალგაზრდობის აღზრდის თეორიის სათანადო მეცნიერულ სიმაღლეზე დამუშავების აუცილებლობას, რათა შემცირდეს საზოგადოების წინსვლის დამაბრკოლებელი ერთ-ერთი ფაქტორის უარყოფითი გავლენა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის დღეს, რომელმაც გადაიტანა მძიმე ტრაგედიები ე. წ. „გადატრიალების“ შემდეგ და თითქმის გადაშენებისა და ფიზიკური გაქრობის საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა. ამ საშიშროების თავიდან აცილების ერთ-ერთ გზად ჩვენ მიგვაჩნია ახალგაზრდობის აღზრდის სათანადო მეცნიერულ სიმაღლეზე დაყენება, რაც თუ არ მოსპობს, შეამცირებს მაინც საზოგადოების შიგნით, მის სიღრმეში არსებულ წინააღმდეგობებს და გადაშლის წინსვლა-განვითარების ფართო და ძლიერ პერსპექტივებს. ახალგაზრდობის აღზრდის სისტემის მეცნიერული დამუშავება დღეს ჰუმანიტარული დარგის მუშაკთა ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა.

¹ Я. А. Коменский. Избранные педагогические сочинения, Т. I. М., 1982, стр. 255.

² პ. ჯანელიძე. მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, თბ., 1979, გვ. 113.

³ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания, С-Пб, 1881, стр. XXV.

ჩვენი აზრით, წინამდებარე ნაშრომი ამ დიდ და საშვილიშვილო საქმეში ჩვენს მიერ შეტანილ მცირე წვლილს წარმოადგენს. რა თქმა უნდა, ჩვენ სრულიადაც არა გვაქვს პრეტენზია ამ დიდი საკითხის საბოლოო გადაწყვეტისა. ნაშრომში ჩვენ შევეცადეთ შეძლებისდაგვარად გამოგვეყენებინა წინამორბედი გამოკვლევების მეტი რაოდენობა, რათა მათი შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შეგვემუშავებინა ჩვენი თვალსაზრისი აღზრდის პრობლემებზე. ხოლო ჩვენი თვალსაზრისის მართებულობის შესახებ განსჯას ვანდობთ ფართო მკითხველ საზოგადოებას.

თ ა ვ ი I

პედაგოგიკის საბანი

§ 1. პედაგოგიკის განსაზღვრება

სიტყვა „პედაგოგიკა“ წარმოდგება ორი ბერძნული სიტყვიდან: „პაის“ (ბავშვი), „აგეინ“ (ტარება), „პედაგოგი“ ბავშვის მატარებელი, ანუ ადამიანი, რომელსაც ძველ საბერძნეთში ევალებოდა ბავშვის ტარება სკოლაში ან სასეირნოდ. ღღეს, ცხადია, ამ სიტყვის ეს გაგება აღარაა ძალაში, არსებობს „პედაგოგიკის“ მრავალი განსაზღვრება, შევეხებით მხოლოდ ზოგიერთს.

კერძოდ, კ. უშინსკის აზრით „პედაგოგიკა არის არა მეცნიერება, არამედ ხელოვნება, ყველა ხელოვნებაზე უფრო ფართო, რთული, ყველაზე მაღალი და აუცილებელი... როგორც ხელოვნება, იგი მიისწრაფვის იდეალისაკენ, განუწყვეტლივ მიღწევადი და არასოდეს სრულად მიღწეული სრულყოფილი ადამიანის იდეალისაკენ“.¹

ძნელია დავეთანხმოთ უშინსკის ამ განსაზღვრებაში, რადგან, ჯერ ერთი, მასში უარყოფილია პედაგოგიკა როგორც მეცნიერება და მეორე იმიტომ, რომ უშინსკის ამ „ხელოვნების“ მიზანი, ადამიანის სრულყოფა, მიუღწევლად მიაჩნია.

მორალის საყურადღებო გაგებას გვთავაზობს ე. დანემი: „თუ თქვენ უარყოფთ ადამიანის გაჭირვებას, ეს იმას ნიშნავს, რომ თქვენ გაექცით ეთიკას; როცა თქვენ არ ითვალისწინებთ რეზულ-

¹ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания, т. I, С-Пб. 1881, стр. XX.

ტატებს, ეს იმას ნიშნავს, რომ თქვენ გამოეთხოვეთ მორალურ ცხოვრებას¹. ეს განსაზღვრება სწორია, მხოლოდ ცალმხრივად. კარგია, როცა დანები მორალურობად თვლის გაჭირვებულისადმი დახმარებას და თანაგრძნობას და მისგან გამომდინარე შედეგებს. მაგრამ განა მორალი ამით ამოიწურება? დანემს მხედველობიდან გამორჩენია ათეულობით მორალური თვისება, რაც უნდა ახასიათებდეს ზნეობრივად აღზრდილ ადამიანს. მხოლოდ გაჭირვებულისადმი დახმარება და აქედან გამომდინარე შედეგების კვლევა კი არაა მორალის ამოცანა, არამედ ადამიანის ზნეობის მრავალი დადებითი და უარყოფითი თვისების კვლევა, ბრძოლა დადებითის დანერგვისა და უარყოფითის აღმოფხვრისათვის, რის შესაბამისად არსებობს აღზრდის მრავალი სახეობა: შრომითი, ინტელექტუალური, ესთეტიკური, ზნეობრივი, შემოქმედებითი, ბუნებრივი, მსოფლმხედველობრივი და სხვ.

საბჭოთა თეორეტიკოსის ალპატოვის აზრით, „პედაგოგიკა ეწოდება მეცნიერებას ახალგაზრდა თაობის აღზრდის, განათლებისა და სწავლების შესახებ იმ ამოცანებისა და მიზნების შესაბამისად, რომელსაც აყენებს საზოგადოება ისტორიულად განსაზღვრულ დროში“². ამ განსაზღვრებაში სწორია მოსაზრება, რომ აღზრდას განსაზღვრავს დრო, ეპოქა და მისი შესაბამისი საზოგადოებრივი ურთიერთობა, მაგრამ რაც მთავარია, მასში არაა გარკვეული, თუ რა იგულისხმება თვით აღზრდაში. რადგან კარგადაა ცნობილი, რომ მასში იგულისხმება განათლება, სწავლება, მაგრამ აღზრდის, კერძოდ, მორალური აღზრდის და მისი არსის შესახებ კი არაფერია ნათქვამი.

საბჭოთა მკვლევარის ფ. ხარლამოვის აზრით, „პედაგოგიკის საგანია ადამიანის პიროვნების განვითარებისა და ფორმირების არსი და ამის საფუძველზე აღზრდის, როგორც სპეციალურად ორგანიზებული პედაგოგიური პროცესის, თეორიისა და მეთოდის განსაზღვრება“³. ამ განსაზღვრებაში დაშვებულია ერთგვარი ტავტოლოგია, რადგან პედაგოგიკის საგნად გამოცხადებულია ისევ და ისევ

¹ Э. Данэм. Гигант в цепях. М., 1958, стр. 68.

² Н. И. Алпатов. Воспитание и школа на современном этапе. Челябинск. 1969, стр. 6.

³ М. Ф. Харламов. Педагогика. М., 1990, стр. 23.

პედაგოგიკის პროცესის თეორიისა და მეთოდის განსაზღვრება, თვით პედაგოგიკა კი ისევ განუსაზღვრელი დარჩა. ასევე განუსაზღვრელი დარჩა, თუ რაში მდგომარეობს „პიროვნების განვითარებისა და ფორმირების არსი“, მის მიერ მოცემული მეორე განსაზღვრებაც ასევე არ არის დამაკმაყოფილებელი, სადაც იგი აღზრდაში გულისხმობდა „ფორმირებადი პიროვნების აქტიური მოღვაწეობის ორგანიზაციისა და სტიმულირებისათვის საზოგადოებრივი გამოცდილების, ცოდნის, პრაქტიკული უნარების, ჩვევების, შემოქმედებითი მოღვაწეობის ხერხების, სოციალური და სულიერი ურთიერთობების დაუფლებას“¹.

ამ განსაზღვრებაში, თუ ის საერთოდ განსაზღვრებად შეიძლება ჩაითვალოს, ავტორს პედაგოგიკის მიზნად მიუჩნევია „პიროვნების აქტიური მოღვაწეობის ფორმირება“, რაც ფაქტობრივად ნიშნავს პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მოღვაწის ფორმირებას. მაგრამ ეს ავიწროვებს პედაგოგიკის, როგორც მეცნიერების, მნიშვნელობას, ასევე მის მიერ დასახელებული სხვა პუნქტებიც უფრო სხვა მეცნიერებების საგანია, ვიდრე პედაგოგიკისა, მაგალითად, ცოდნის მიცემა სკოლის საგანია, საზოგადოების თვისებების ცოდნას იძლევა ცხოვრებისეული გამოცდილება, რაც შეეხება შემოქმედებით უნარს, ის იმდენად შესწავლის საგანი კი არაა, რამდენადაც თანდაყოლილი თვისება. ამრიგად, ვერც ამ განსაზღვრებას ჩავთვლით ამომწურავად და დამაკმაყოფილებლად. ამ განსაზღვრებაში სრულიად გამოტოვებულია პიროვნების ზნეობრივი აღზრდის საკითხი.

ქართველი მკვლევარი პ. ჯანელიძე ფიქრობს, რომ „პედაგოგიკას, როგორც მეცნიერებას, პედაგოგიური სინამდვილის – აღზრდისა და განათლების ფაქტის კონკრეტული პროცესისა და პიროვნების შესწავლა ამ გზით მიღებული მასალის განზოგადება და პედაგოგიური კანონების აღმოჩენა-დადგენა წარმოადგენს“. ამ განსაზღვრებაში განუსაზღვრელი რჩება თვით სიტყვა „პედაგოგიკა“.

პროფ. დ. ლორთქიფანიძის აზრით, „ამჟამად სიტყვა პედაგოგიკა მთელს მსოფლიოში ერთი და იგივე მნიშვნელობით იხმარება, მასში იგულისხმება მეცნიერება აღზრდაზე“, აღსანიშნავია, რომ „აღზრდაში“ დ. ლორთქიფანიძე „თვითაღზრდასაც“ გულისხმობს.² ადვილი შესამ-

¹ М. Ф. Харламов, Педагогика. М., 1990, стр. 23.

² დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, თბ., 1981, გვ. 5.

ჩნევია, რომ ამ განსაზღვრებაშიც განუმარტავად არის დატოვებული თვით ცნება „აღზრდა“, გაუგებარია, თუ როგორ ან რომელ აღზრდას გულისხმობს იგი.

ასევე არაფრის მთქმელია „დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ მოცემული განსაზღვრება, სადაც ტერმინი „აღზრდა“ ასეა განმარტებული: „ესაა სპეციალურად ორგანიზებული, მიზანმიმართული და სისტემატური მოღვაწეობა ადამიანის ფორმირების, აღზრდისა და განსწავლის არსის ფორმისა და მეთოდების შესახებ“.¹

ბლიუმკინისა და ავტორთა კოლექტივის მიხედვით, „მორალი არის საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთი ფორმა, რომელიც ასახავს საზოგადოებრივ ყოფიერებას“.²

ამის შესახებ უნდა ითქვას, რომ ყოფიერებას ასახავს არა მარტო მორალი, არამედ ადამიანის მოღვაწეობისა და აზროვნების მრავალი სხვა სფერო. ამიტომ ყოფიერების ასახვა არც პედაგოგიკისა და არც მორალის სპეციფიკურ ნიშნად არ გამოდგება.

ჩვენის აზრით, პედაგოგიკა არის მეცნიერება ახალგაზრდობაში ყოველმხრივი დადებითი თვისებების დანერგვის შესახებ. მაგრამ თვისებები მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია. ამიტომაც შეიძლება გამოიყოს აღზრდის მრავალი სახეობა, მაგალითად, ინტელექტუალური, ანუ გონებრივი, ზნეობრივი ანუ მორალური, ესთეტიკური, შრომითი, მსოფლმხედველობითი, ბუნებრივი, ფიზიკური, ყოველმხრივი, ანუ ჰარმონიული და სხვ.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ ვეხებით, ძირითადად, ზნეობრივ ანუ მორალურ აღზრდას, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული აღზრდის სხვა ფორმებთან. ამიტომაც აღზრდის სხვა ფორმებს ჩვენ ვეხებით იმდენად, რამდენადაც ისინი მორალურ ანუ ზნეობრივ აღზრდასთან არიან კავშირში. ზნეობრივი აღზრდა კი გულისხმობს დადებითი ზნეობრივი თვისებების დანერგვას ახალგაზრდობაში, უარყოფითის დაძლევისა და აღმოფხვრას. ამიტომ გზადაგზა ჩვენ დადებითი ზნეობრივი თვისებების გვერდით მოგვიხდება უარყოფითის განხილვაც.

¹ დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 19, გვ. 874.

В. А. Блюмкин и др. Нравственное воспитание. Воронеж. 1958, стр. 68.

პედაგოგიკა დაკავშირებულია რიგ მეცნიერებებთან, როგორიცაა ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, ესთეტიკა, სოციოლოგია, ანატომია-ფიზიოლოგია, ფიზიკა, პიგიენა, ეთნოგრაფია და სხვ. ამათგან ჩვენ განვიხილავთ პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ურთიერთობის საკითხებს, რადგანაც აღსაზრდელის თვისებები, იქნება ის დადებითი თუ უარყოფითი, დიდად არის დამოკიდებული მის ფსიქოლოგიაზე, ასევე თითოეული მათგანის ფსიქიკის გათვალისწინების გარეშე, ძნელი იქნება მათი გაგება.

თვით პედაგოგიკა კი შეიცავს შემდეგ ნაწილებს: პედაგოგიკის ისტორია, ზოგადი პედაგოგიკა, ასაკობრივი პედაგოგიკა, დიდაქტიკა, აღზრდის თეორია, აღზრდის მეთოდთა და სხვ. გამოიყოფა აგრეთვე პედაგოგიკის ისეთი ნაწილები, როგორიცაა სკოლამდელი პედაგოგიკა, და სასკოლო პედაგოგიკა, რომელიც თავის მხრივ იყოფა შემდეგ ნაწილებად: დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი სკოლის პედაგოგიკა.

ამას გარდა, არსებობს სხვადასხვა სახის პედაგოგიკა გარკვეული დეფექტების მქონე ბავშვებისათვის. კერძოდ, სუსტი სმენის მქონეთათვის სურდოპედაგოგიკა, სუსტი მხედველობისას – ტუფლო პედაგოგიკა, გონებრივად სუსტი ბავშვებისთვის კი ფრენოპედაგოგიკა.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ, ძირითადად, ვეხებით სასკოლო და უმაღლესი სკოლის ახალგაზრდობის ზნეობრივი აღზრდის საკითხებს.

§ 2. ზნეობრივი აღზრდის მიზანი

მიზნის განსაზღვრა საჭიროა ყველგან და ყოველთვის, როცა კი ადამიანი ან საზოგადოება იწყებს რაიმე მოქმედებას. მიზანი ერთგვარი შუქნიშანია, რომელიც მოქმედს უჩვენებს სწორ მიმართულებას და რომლის გარეშე სიარული სიბნელეში სიარულს, ან თითქმის ბრმად სიარულს ნიშნავს, სიარულს ისე, რომ არ იცე, სად, რატომ და რისთვის მიდიხარ. ასეთი მსვლელობა აუცილებლად მარცხისათვის არის განწირული და პირიქით, სწორად დასახული მიზანი და მიზნის მისაღწევად შერჩეული სათანადო საშუალებები თითქმის გამარჯვების ნახევარს უდრის.

გათვალისწინებული უნდა იქნას ისიც, რომ დიადი მიზნის განსაზოციელებლად არ ვარგა პატარა, უმნიშვნელო საშუალებების

გამოყენება და პირიქით, პატარა მიზნისათვის დიდი და ძლიერი საშუალებების ჩართვა.

საჭიროა იმის გათვალისწინებაც, რომ მიზანი ყოველთვის განხორციელებადი უნდა იყოს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანმა თუ საზოგადოებამ უნდა დაისახოს ისეთი მიზანი, რომელიც არ აღემატება მის შესაძლებლობებს, მის ძალებს. მიზანი, რომელიც ჭარბობს ადამიანის შესაძლებლობებს, ვერ განხორციელდება. ამიტომ საჭიროა, რომ კაცმა კარგად გაითვალისწინოს თავისი უნარი და შესაძლებლობანი, დაისახოს მათი შესაბამისი მიზანი, რათა არ დამარცხდეს და არ წამოიჩოქოს ცხოვრების გზაზე. მიზანი უნდა იყოს არც საკუთარ უნარსა და ძალებზე უფრო მცირე და პატარა, რადგან ამ შემთხვევაში ენერგიისა და მოქმედების ნაწილი ფუჭად დაიკარგება. ანალოგიური შედეგი მოსდევს ცალმხრივად დასახულ მიზანს, რომელიც საქმის მხოლოდ ერთ მხარეს ითვალისწინებს და ივიწყებს ან უყურადღებოდ ტოვებს საქმის მრავალ სხვა მხარეს, რაც არანაკლებ არის მნიშვნელოვანი და საჭირო ადამიანისა, თუ საზოგადოებისათვის. მაშასადამე, მიზანი უნდა შეესაბამებოდეს უნარს, მონაცემებს, შესაძლებლობებს, აგრეთვე ცხოვრებასა და საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სისტემებს.

ახლა შევეხოთ ზოგიერთი თეორეტიკოსის მოსაზრებას მიზნის შესახებ, რათა მათი განხილვისა და ანალიზის საფუძველზე მივაღწიოთ ზნეობრივი აღზრდის მიზნის სწორ, მისაღებ განსაზღვრებას.

პედაგოგიკის ცნობილი თეორეტიკოსი პესტალოცი წერდა: „ჩემს მეთოდს არ შეუძლია მისცეს სხვა არაფერი, გარდა ჭეშმარიტებისა“.¹ ეს დებულება სწორია იმ მხრივ, რომ ჭეშმარიტების სიყვარულის განვითარება ახალგაზრდობაში აუცილებელია და უადრესად სასარგებლოც, მაგრამ მხოლოდ ჭეშმარიტების სიყვარული ვერ ამოწურავს ზნეობრივი აღზრდის მთელ არსენალს. ჭეშმარიტების გარდა, კიდევ რამდენი დადებითი და სასარგებლო მორალური თვისებაა დასანერგი ახალგაზრდობაში, მაგალითად, ჰუმანიზმი, ალტრუიზმი, მშობლებისა და სამშობლოს სიყვარული, სამართლიანობის, პატიოსნების, მეგობრების სიყვარული და სხვ.

¹ И. Г. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, т. I. М., 1981, стр. 219.

კომენსკის აზრით, „ახალგაზრდობას უნდა ვასწავლოთ მხოლოდ ის, რაშიც აშკარა სარგებლობაა მოცემული“,¹ ამ გაგებას უტილიტარული ხასიათი აქვს. იგი გვიჩვენებს, რომ ახალგაზრდობას მხოლოდ სასარგებლო შევადგარით. სარგებლობა არაა უარსაყოფი და ხელსაკრავი მოვლენა, მაგრამ მხოლოდ სასარგებლოს სიყვარული ახალგაზრდობას ანგარებიანად აქცევს. ამას გარდა, სასურველია ვასწავლოთ არა მხოლოდ იმის სიყვარული, რაშიც „აშკარა სარგებლობაა მოცემული“, არამედ იმის სიყვარულიც, რაც მთლად აშკარად სასარგებლო არაა, მაგრამ რაც სასარგებლო იქნება მომავალში, მომავალი თაობებისათვის. ამას გარდა, ამ გაგებაშიც, როგორც ზემოთ მოტანილში, გამოტოვებულია მრავალი მორალური თვისება, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია ზნეობრივ აღზრდაში. მით უმეტეს, რომ თვით კომენსკი აღზრდაში უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ჭეშმარიტების სიყვარულის თვისების განვითარებას, ხოლო ჭეშმარიტებას კი განმარტავდა, როგორც „საგნების შეცნობას ისე, როგორც ისინი არიან სინამდვილეში“².

ზნეობრივი აღზრდის მიზნად ჭეშმარიტებას თვლიდნენ აგრეთვე საბჭოთა თეორეტიკოსები. ისინი წერდნენ: „ვასწავლოთ თაყვანისცემა ჭეშმარიტებისა, ამაში მდგმარეობს დროის ნამდვილი მოთხოვნა და პედაგოგიკის ნამდვილი პრაქტიკულობა“³.

ფრანგი მოაზროვნე და მოღვაწე ბერტლო აღზრდას გაცილებით ფართო მიზნებს უსახავდა: „თავისუფლების, საერთო ძმობის სიყვარულს, ბრძოლას საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის“⁴. ეს გაგება, მიუხედავად მისი ფართო მოცულობისა, მაინც ვერ ამოწურავს მთლიანად ზნეობრივი აღზრდის მიზანს. მაგრამ ბერტლო მართალია, როცა ფიქრობს, რომ ამ მიზნის განხორციელებისათვის საჭირო იქნება ახალგაზრდობის აღჭურვა სათანადო ფიზიკური და სულიერი მონაცემებით.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ზნეობრივი აღზრდის მიზანი უნდა იყოს, საერთოდ, დადებითი მორალური თვისებების აღზრდა და დამკვიდრება

¹ Я. А. Коменский . Избр. сочинения, т. I, М., 1982, стр. 350.

² იქვე.

³ Этика и мораль. М., 1990, стр. 145.

⁴ М. Бертло , Наука и нравственность. М., 1998, стр. 137.

ახალგაზრდობაში და არა რომელიმე ერთი თვისებისა. ამას კი სჭირდება სათანადო პირობები: მატერიალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მაღალი დონე, მაღალ ზნეობრივ-ინტელექტუალურ დონეზე მდგომი პოლიტიკური სისტემა, შესაბამისი მაღალ-ზნეობრივი და მაღალ-ინტელექტუალური ხელმძღვანელი სათავეში, ასევე სავსებით დადებითი მორალურ-ზნეობრივი ღონის მქონე საზოგადოებრივი ურთიერთობანი.

XX საუკუნის რუსეთის დემოკრატიული საზოგადოება საჭიროდ თვლიდა მოქალაქეთა პატრიოტულ აღზრდას. ეს მოთხოვნა რუსეთის მაშინდელი მდგომარეობით იყო ნაკარნახევი და არ იყო ურიგო, მაგრამ როგორც არა ერთხელ აგვიღნიშნავს, ზნეობრივი აღზრდის მიზანი გაცილებით ფართოა, ვიდრე მხოლოდ პატრიოტის აღზრდა. ზნეობრივი აღზრდა, პატრიოტიზმის გარდა, აღსაზრდელში მრავალ სხვა დადებითი თვისების განვითარებას გულისხმობს.

ამას უკავშირდება კითხვა იმის შესახებ, განხორციელებადია თუ არა მიზანი, იდეალი? ზოგი თეორეტიკოსი სავსებით უარყოფს მისი განხორციელების შესაძლებლობას, ზოგი კი, პირიქით, მას სავსებით განხორციელებადად თვლის. ჩვენ ეფიქრობთ, რომ ზოგი მიზანი და იდეალი განხორციელებადია, ზოგი კი არა, ხოლო ბევრი, რაც დღეს ან გუშინ არ განხორციელდა, განხორციელდება ხვალ ან ზევ, საერთოდ, მომავალში. მაგრამ განხორციელებას ყოველთვის სათანადო პირობების შექმნა სჭირდება.

ზედმეტია ფიქრი იმის შესახებ, რომ თითქოს მიზნები სრულიად და აბსოლუტურად განხორციელებადნი არიან. ეს რომ მოხდეს, მაშინ არსებობას აზრი დაეკარგებოდა, რადგან ადამიანს გასაკეთებელი აღარაფერი ექნებოდა. მიზნები და იდეალები ისევე ცვალებადნი და მოძრავნი არიან, როგორც ყოველივე სხვა ამქვეყნად. მაგრამ ამ ცვალებადობაში არის რაღაც მყარი, უცვლელი და მარადიული, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაბატონდებოდა ქაოსი, უწყესრიგობა და არეულობა. ამიტომ საჭიროა ამ ცვალებადსა და მოძრავ თეორიებში შევარჩიოთ მყარი, შედარებით უცვლელი ნაწილი და მივაღწიოთ მის შესაბამის პირობებს ეკონომიკაში, პოლიტიკაში, საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. მაშინ შევძლებთ ჩვენს მიერ დასახული დიადი მიზნის განხორციელებას.

§ 3. ახალი ეთიკა

საუკუნეების განმავლობაში კაცობრიობა ხელმძღვანელობდა ძირითადად რელიგიური ეთიკით, ის ედო საფუძვლად სხვა ეთიკებსაც. მიუხედავად რელიგიური ეთიკის ძირითადად დადებითი ხასიათისა, მაინც შეიგრძნობოდა ამ სფეროში განახლების, შევსებისა და სრულყოფის აუცილებლობა. თუმცა ყველასათვის ცნობილი იყო, რომ რელიგიურმა ეთიკამ უდიდესი როლი ითამაშა კაცობრიობის ზნეობრივი ამაღლების საქმეში.

იყო ცდები რელიგიური ეთიკის სრული უარყოფისა, მისი მკაცრი და დაუნდობელი კრიტიკისა. ამის მაგალითად, პირველ რიგში ნიციშე გამოგვაღებება. მაგრამ ასევე იყო ცდები რელიგიური ეთიკის განახლებისა, მასში მოძველებულის უარყოფისა და დადებითის შენარჩუნებისა. იყო აგრეთვე ცდები სრულიად ახალი ეთიკის შექმნისა რელიგიურის გვერდით.

ჯერ კიდევ კომენსკი ფიქრობდა შეექმნა სრულიად ახალი მეცნიერება, „პანსოფია“, როგორც ერთგვარი ხელოვნება არსებული ცოდნის ადვილად ასათვისებლად“. ამ მეცნიერების თუ ხელოვნების საშუალებით შეიძლებოდა „ყველას განსწავლა ყველაფერში, რითაც ადამიანი გახდებოდა ყოვლად ბრძენი და ღმერთის სახე“.¹ კომენსკის ის ესახებოდა „ერთიან, ყოვლის მოძველ მეცნიერებად მეცნიერებათა და ხელოვნებად ხელოვნებათა, ანუ პანსოფიად“.²

შემდგომში ცდებმა ამ მიმართულებით უფრო კონკრეტული სახე მიიღო და ჩამოყალიბდა მოთხოვნად ახალი ეთიკის შექმნის შესახებ. ამ მიმართულებით საყურადღებოა პრაგმატიკების თვალსაზრისი, კერძოდ, მათი ცდა მიეცათ აღზრდისათვის პრაქტიკული მიმართულება, დაეახლოვებინათ იგი ცხოვრებასთან. დიუის აზრით, „სკოლა დღემდე აგებულია ცხოვრებასთან მტრულ დამოკიდებულებაზე... დემოკრატიული საზოგადოებისათვის უადრესად მნიშვნელოვანია, რომ სკოლაში განუყრელად იყოს სწავლება დაკავშირებული სა-

¹ Я. А. Коменский. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1982, стр. 480.

² იქვე, გვ. 504.

³ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1981, стр. 24, 28.

ზოგადოებრივ ცხოვრებასთან“.¹ ამას გარდა, მისი აზრით, სკოლები გადატვირთულია ზედმეტი საგნებით, რაც აბნევს ბავშვების ყურადღებას და ქმნის მათგან მხოლოდ ვიწრო სპეციალისტებს.² საერთოდ, პრაგმატიკები მოითხოვდნენ ბავშვთა სულიერი ცხოვრების საზოგადოების ცხოვრებასა და მათ სამუშაოსთან მჭიდროდ დაკავშირებას.³ ყოველივე ეს ნიშნავდა სწავლისათვის უფრო მეტად პრაქტიკული ხასიათის მიცემას, რისთვისაც საჭიროდ თვლიდნენ ახალი ეთიკის შექმნას, რომელიც ფილოსოფიას დაემყარებოდა. დიუი ფილოსოფიას განსაზღვრავდა, როგორც „აღზრდის ზოგად თეორიას“.⁴ მან კარგად იცოდა ცხოვრების განუწყვეტელი მოძრაობისა და ცვალებადობის ხასიათი, ამიტომ მოითხოვდა, რომ სკოლა დაკავშირებული ყოფილიყო ცხოვრების ამ ცვალებადობასთან. დიუიმ სწავლების ცხოვრებასთან დაახლოებით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა აღზრდა-განათლების სისტემაში. რა თქმა უნდა ეს იყო მისაღები და სასარგებლო კორექტივი, მაგრამ ამ კორექტივმა არ უნდა ჩაგვავდოს მეორე უკიდურესობაში, შეგვასუსტებინოს აღზრდის ინტელექტუალურ-მორალური მხარე. ადვილი მისახვედრია, რომ ინტელექტუალური და ზნეობრივი აღზრდის შემდეგ პრაქტიკული აღზრდა მესამე ადგილზე გადაინაცვლებს. ამას გარდა, უნდა გათვალისწინებულ იქნას ისიც, რომ კორექტივები აღზრდის სისტემაში განუწყვეტლად არის დაკავშირებული გარდაქმნასთან ეთიკაში და ეს ორი მხარე ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში იმყოფება.

თ. ჰობსი, ეპიკურეს ფილოსოფიიდან გამომდინარე პედაგოგიკას ფილოსოფიურ დისციპლინად თვლიდა: „მეცნიერება მადლისა და ცოდვის შესახებ არის მორალური ფილოსოფია და ამიტომ ჭეშმარიტი მოძღვრება ბუნებრივი კანონების შესახებ არის ჭეშმარიტი მორალური ფილოსოფია“.⁴

პედაგოგიკის ცნობილი რუსი თეორეტიკოსი კ. უშინსკი ფიქრობდა, რომ „უმაღლესი პრაქტიკული მოღვაწეობა მოითხოვს ადამიანს მთლიანად და მაშასადამე, მოითხოვს გონებით ხელმძღვანელობას“⁵

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1981, стр. 37.

² იქვე, გვ. 19.

³ იქვე, გვ. 5.

⁴ Т. Гоббс. Сочинения в двух томах, т. 2., М. 1991, стр. 123.

⁵ К. Ушинский, Человек как предмет воспитания, т. I, С-Пб, 1881, стр. 466.

ე. ი. მისი აზრით, საჭირო იყო პრაქტიკული აღზრდის მთლიანად გონებაზე დამყარება. ამას გარდა, ახალი აღზრდის სისტემა უნდა დაფუძნებულიყო იმაზე, რაც არის და არა იმაზე, რაც უნდა იყოს, ან რაც სასურველია, რომ იყოს.

გერმანელი ფილოსოფოსი პ. ნატორპიც ფიქრობდა, რომ ახალი ეთიკა და მაშასადამე, მასზე დამყარებული აღზრდის სისტემა, უნდა ეფუძნებოდეს ფილოსოფიას. იგი წერდა: „უმაღლესი ხელმძღვანელობა აღზრდის საქმეში ეკუთვნის მხოლოდ ძირითად მეცნიერებას ფილოსოფიას“.¹ „პედაგოგიკის როგორც მეცნიერების ამოცანა ისტორიულად ყოველთვის იდგა ფილოსოფიასთან კავშირში და ეს ახალი მეცნიერება იქნება „პედაგოგიური ფილოსოფია“, ანუ „ფილოსოფიური პედაგოგიკა“.“²

ზოგიერთი საბჭოთა თეორეტიკოსი ფიქრობდა, რომ „ახალი ეთიკა უნდა ემყარებოდეს პუმანიზმს, ქველმოქმედებას, თვითეული მაქსიმალურად უნდა ახმარდეს თავის ძალებს და უნარებს სხვა ადამიანებისა და მთელი საზოგადოების სარგებლობას, რაც ნიშნავს პარადიგმას „ადამიანი ადამიანის მეგობარია“.“³

ამ ავტორებს მხედველობიდან რჩებათ ის, რომ დახმარებისა და საერთოდ, ქველმოქმედების ეს პრინციპი არ ახალია, ძველია; რომ ეს პრინციპი კარგად იყო ცნობილი როგორც ქრისტიანობისთვის, ასევე სხვა რელიგიებისთვის. ახალი ეთიკა, ცხადია, უნდა ითვალისწინებდეს წარსულის დადებით ტრადიციებს. მაგრამ თუ ის მთლიანად მხოლოდ მას დამყარება, ის იქნება არა ახალი, არამედ ძველის განმეორება.

რუსი საბჭოთა პედაგოგებიც მხარს უჭერდნენ პედაგოგიკის დაკავშირებას ფილოსოფიასთან: „თავისი ამოცანების მიზნებით, აღზრდა განუხრელად არის დაკავშირებული ფილოსოფიასთან, რამდენადაც ის ეხება ადამიანის მოღვაწეობის მნიშვნელოვან ასპექტებს და მისი განვითარების პერსპექტივებს“.⁴

ასევე სავსებით მისაღებია პრაგმატისტების მიერ შეტანილი კორექტივი აღზრდის სისტემასა და საერთოდ, ეთიკაში, რომ საჭიროა

¹ П. Наторп. Философия как основа педагогики, М., 1921, стр. 12.

² იქვე, გვ. 48.

³ Этика, мораль, воспитание. Новосибирск. 1982.

⁴ Наука и мораль. М., 1991, стр. 8, 16.

ცხოვრებასთან, სინამდვილესთან მეტი კავშირი, რაც იმას ნიშნავს, რომ სკოლადამთავრებული მზად უნდა იყოს ცხოვრებისათვის. ადვილად უნდა შესძლოს ზიდოს ცხოვრების მძიმე ტვირთი, არ უნდა შეუშინდეს იმ სიძნელეებს, რომელსაც მას ცხოვრება დაუყენებს წინ. წინამორბედი ეთიკებიდან ხელუხლებლად უნდა იქნას გადმოღებული პრინციპი – პატივს სცემდეს, უყვარდეს და თანაუგრძნობდეს სხვა ადამიანებს, განსაკუთრებით გაჭირვებაში მყოფთ, ეხმარებოდეს მათ და მათთან ერთად იყოს ჭირშიც და ლხინშიც. ცხადია, ძალაში რჩება ძველი პრინციპი იმის შესახებ, რომ ადამიანი არ უნდა ხელყოფდეს არც საკუთარ და არც სხვის არსებობას – სიცოცხლე ხომ ბუნების იშვიათი და ძვირფასი საჩუქარია და მას მოფრთხილება და დაცვა სჭირდება. ის ისედაც ხანმოკლეა და მისი ისედაც ხანმოკლე არსებობის კიდევ უფრო შემცირება უდიდესი დანაშაულია. ამიტომ საჭიროა მასზე ზრუნვა და სხვებისთვისაც დახმარების გაწევა ამ მიმართულებით.

ცხადია ისიც, რომ აღზრდას და აღზრდის თეორიას სჭირდება გარკვეული თეორიული საფუძველი და ასეთი საფუძველი უნდა იყოს ფილოსოფია. რაც იმას ნიშნავს, რომ ეთიკა ისევე, როგორც პედაგოგიკა, უნდა იქცეს საკვებით ფილოსოფიურ დისციპლინად. მაშასადამე, სწორია მოთხოვნა, რომ უნდა შეიქმნას ახალი დისციპლინა ფილოსოფიური პედაგოგიკა, ან პედაგოგიური ფილოსოფია.

თავი II

აღსაზრდელის ფსიქოლოგია

შემეცნების ორი საფეხურის არსებობა კარგად იყო ცნობილი ძველი ბერძენი მოაზროვნეებისათვის. მაგალითად, დემოკრიტე ამტკიცებდა, რომ არსებობს ცოდნის ორი სახეობა: მიღებული შეგრძნებებით და აზროვნებით. სარწმუნოა აზროვნებით მიღებული ცოდნა და არა შეგრძნებებით. აზროვნებით მიღებული ცოდნა გვეხმარება ჭეშმარიტების დადგენაში. შეგრძნებებით მიღებული კი — ბნელია და შეუძლებელია მისი გამოყენება ჭეშმარიტების წედომაში.¹ სიბრძნე და გონიერება წარმოშობს სამ დადებით უნარს: სწორი გადაწყვეტილების მიღების, უშეცდომოდ ლაპარაკის და იმის კეთების უნარს, რაც საჭიროა.² რაც მთავარია, სიბრძნე იწვევს სიმშვიდეს.³

არისტოტელეც აზროვნებას შეგრძნებებზე მაღლა აყენებდა. აზროვნების ობიექტად მას მიაჩნდა ზოგადი, იგივე ცნება, შეგრძნებების საგნად კი — ერთეული საგნები. აზროვნების ობიექტი-ცნება არსებობს სულში, შეგრძნებებისა კი — მის გარეთ. ამას გარდა, აზროვნება, ადამიანის სხვა უნართაგან განსხვავებით, მას უკვდავად მიაჩნდა და შესაძლებლად თვლიდა სიკვდილის შემდეგ მის არსებობას სხეულისაგან დამოუკიდებლად.⁴

ბუდისტებიც მხოლოდ სიბრძნეს თვლიდნენ უკვდავად, განსხვავებით ყველა დანარჩენი თვისებებისაგან.⁵ ბრძენი სძლევს რისხვას

¹ იხ. დემოკრიტე, ეპიკურე. წერილები, ფრაგმენტები, თბ., 1959 თარგმანი ძველი ბერძნულიდან თ. კუკავასი, გვ. 130.

² იქვე, გვ. 125.

³ იქვე, გვ. 162.

⁴ არისტოტელე, სულის შესახებ, თბ., 2001, თარგმანი ძველი ბერძნულიდან თ. კუკავასი, თბ. 1959, 430ა.

⁵ В. В. Юрчук, Будда. 1998, стр. 142.

სიყვარულით, ბოროტებას სიკეთით, სიხარბეს გულუხვობით და ქველმოქმედებით, სიცრუეს სიმართლით.¹ ბუდა უარყოფდა ყოველივე წარმავალს, დროებითს, ვნებებს და გადაჭარბებულ სურვილებს.²

გასენდი ანსხვავებდა ბრძენსა და სულელს. ბრძენი მომავალზე ამყარებს იმედს, მაგრამ მასზე არაა დამოკიდებული და ამავე დროს სიამოვნებას ღებულობს იმით, რაც აქვს... იგი მადლიერების გრძნობით იგონებს წარსულ სიკეთეთ. სულელის ცხოვრება კი მძიმეა და შფოთით აღსავსე, რადგან ის მთლიანად მომავლისკენაა მიმართული.³

ეპიქტეტეს აზრით, ნამდვილ ბრძნად ჩაითვლება ის, ვინც მომავალს უყურებს მშვიდად და შიშის გარეშე.⁴

ჰობსის აზრით, „მდიდარი გამოცდილება არის გონიერება, ცოდნის სიმდიდრე კი არის სიბრძნე“.⁵ ის ამტკიცებდა, რომ „რაც უფრო მდიდარია ადამიანის გამოცდილება, მით უფრო გონიერია ის და ნაკლებ ცდება თავის მოლოდინში“.⁶ ანიჭებდა რა დიდ მნიშვნელობას გამოცდილებას, მასთან ერთად მაღალ შეფასებას აძლევდა გონიერებას: „გონიერება არის მომავლის განაზრება, რომელიც ემყარება წარსულის გამოცდილებას“.⁷ მისი აზრით, „ბრძენია ის, ვისაც შეუძლია თავისი საქმის განხორციელება გაიძევრობისა და სხვა მდაბალი საშუალებების გარეშე, მხოლოდ საკუთარი გონიერების ძალით“.⁸

ლ. ტოლსტოი თვლიდა, რომ ადამიანთა უბედურება მათი უგუნურების შედეგია: „ადამიანები ცუდად ცხოვრობენ არა იმიტომ, რომ ბუნებით ბოროტნი არიან, არამედ იმიტომ, რომ ისინი უგუნურად აზროვნებენ“.⁹

¹ В. В. Юрчук, Будда. 1998, стр. 62.

² იქვე, გვ. 9.

³ П. Гассенди. Свод философии Эпикура, соч. в двух томах, т. 1. М., 1966, стр. 357, 358.

⁴ Э п и к т е т. Настольная заметка... Казань. 1883, стр. 41.

⁵ Т. Г о б б с. Сочинения в двух томах, т. 2, М., 1991, стр. 36.

⁶ იქვე, გვ. 19.

⁷ იქვე, გვ. 36.

⁸ იქვე, გვ. 613.

⁹ ციტირებულია ს. ანისიმოვის წიგნიდან Мораль и поведение, М., 1985, стр. 127.

დიუი ცდილობდა განესხვავებინა ცოდნა და აზროვნება. იგი ფიქრობდა, რომ „ცოდნის შინაარსს შეადგენს უკვე ცნობილი, ხოლო აზროვნება ეხება მომავალს, მყობადს“.¹

ჯეშის მოითხოვდა აზროვნების თავისუფლებას, რაც, მისი აზრით, ნიშნავს საერთოდ, „ადამიანის თავისუფლებას“.² ხოლო აზროვნებას აქვს ორი ფუნქცია... მას მიეყვარა „შემეცნებისა და მოქმედებისა“.³ მისი აზრით, ახალგაზრდობის აზროვნების განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ჰუმანიტარულ მეცნიერებებს, არამედ ბუნებისმეტყველებასაც. ამიტომ ჰუმანიტარული მეცნიერებები არ უნდა გამოეყოთ ბუნებისმეტყველურისაგან, პირიქით, ჰუმანიტარული და ბუნებისმეტყველური მეცნიერებანი ერთმანეთს უნდა ავსებდნენ.“⁴

კ. უშინსკის აზრით, „სინათლის, ფერის, ბგერის, გემოს და სხვა შეგრძნებები არის სულიერი აქტები, რომელსაც გარემოში შეესაბამება მხოლოდ მატერიის მოძრაობა და რომელშიც აისახება მოძრაობით ნერვულ სისტემაში“.⁵ მკვლევარი ანისიმოვი სავსებით სწორად აღნიშნავდა, რომ „ადამიანის ქცევა თავის თავში შეიცავს აზროვნების მოღვაწეობასაც, როგორც თავის არსებით ელემენტს. ამიტომაც უაზრობაა ლაპარაკი ადამიანის მოქმედებაზე შემეცნებასთან კავშირის გარეშე“.⁶

დაახლოებით, ანალოგიურად ესმოდა შემეცნება საბჭოთა ფსიქოლოგ კოსტიუკს: „შემეცნება არის ადამიანის მიერ ობიექტურ სინამდვილეში გზის გაკვლევის განუწყვეტელი პროცესი. გაგება ნიშნავს ზოგიერთი ობიექტის, ან მოვლენის გაგებას სხვა საგნებსა და მოვლენებთან კავშირში... გაგება ესაა რეალურად არსებული მოვლენების ასახვა მის კავშირებსა და მიმართებებში“.⁷

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მთელი შემეცნების თეორია ჯერჯერობით კვლავ ემყარება ძველი ბერძენი მოაზროვნეების მიერ შემოღებულ

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1921, стр. 59.

² У. Джемс. Беседы с учителями... Петр-д. 1919, стр. 49.

³ იქვე, გვ. 16.

⁴ იქვე, გვ. 44.

⁵ К. Ушинский, Человек как предмет воспитания. С.-Пб., 1881, стр. 335.

⁶ С. Ф. Анисимов. Мораль и поведение. М. 1985, стр. 23.

⁷ Костюк. Избранные психологические труды. М., 1988, стр. 209.

დაყოფას შეგრძნებებისა და აზროვნების საფეხურებად. შემდგომ-
დროინდელი გამოკვლევები ბერძნული შემეცნების თეორიის მხოლოდ
განვითარებასა და დეტალიზაციას წარმოადგენს.

დემოკრიტეს თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ შეგრძნებებით
მიღებული ცოდნა ბნელია და არ გვეხმარება ჭეშმარიტების წვდომაში,
ის რომ მხოლოდ აზროვნება სწვდება ჭეშმარიტებას, არაა მართებუ-
ლი, რადგან გრძნობადი მასალის გარეშე აზროვნებას არ ძალუძს
მოქმედება. აზროვნება ძირითადად მას ემყარება, აწარმოებს გრძნობადი
მასალის ანალიზს, გამოყოფს მისგან ჭეშმარიტს და უარყოფს
არაჭეშმარიტს. ასე რომ, აზროვნებით მიღებული ჭეშმარიტება
ისევ შეგრძნებებიდან გამოცალკევებული ჭეშმარიტებაა. ამგვარად,
შეგრძნებების სრული უგულებელყოფა დაუშვებელია. მით უმეტეს,
რომ თვით დემოკრიტე იყო იბულებული ელიარებინა მათი მნიშ-
ვნელობა შემეცნების პროცესში.

რაც შეეხება მის თვალსაზრისს, რომ სიბრძნე წარმოშობს სამ
ძირითად თვისებას: სწორი გადაწყვეტილების მიღების, უშეცდომოდ
მეტყველებისა და იმის კეთების უნარს, რაც საჭიროა, უდავოდ
სწორია, იმ შენიშვნით, რომ მისი ჩამოთვლა აზროვნებით განვი-
თარებული უნარებისა, სრული არაა. აზროვნებაზე არის დამყარებული
ჩვენი არსებობის არა მხოლოდ ეს სამი მნიშვნელოვანი უნარი,
არამედ კიდევ მრავალი სხვა, საერთოდ, მთელი ჩვენი არსებობა და
მოქმედება, რაც კი სწორად არის წარმართული ჩვენი არსებობის
შენარჩუნებისა და კეთილდღეობისაკენ.

ბუდისტებმა გააფართოვეს აზროვნების მნიშვნელობა, როდესაც
მას მიაწერეს უარყოფითი თვისებების ძლევის უნარი. ეს თვისებები
იყო: რისხვა, ბოროტება, სიხარბე, სიცრუე, საერთოდ, ყოველივე
წარმავალი და ღროებითი. მაგრამ ვერც ბუდისტებმა მოგვცეს
აზროვნების დამაკმაყოფილებელი გაგება, რადგან, როგორც უკვე
აღვნიშნეთ, აზროვნება განაგებს მთელ ჩვენ არსებობას და მოქმედებას
და არა მხოლოდ ზოგიერთს. გარდა ამისა, ბუდისტებმა, როგორც
მათ შემდგომ არისტოტელემ, გადააჭარბეს, როდესაც აზროვნებას
ადამიანის ყველა სხვა თვისებათაგან განსხვავებით, მარადიულობა
მიაწერეს. აზროვნება თუ ნააზრევი ისევე მოძრავი და ცვალებადია,
როგორც ყოველივე სხვა ამქვეყნად. ჩნდება თუ არა რაიმე ახალი
თეორია, მის პარალელურად გარკვეული ხნის შემდეგ მაინც ჩნდება

მისი უარყოფელი ან მისი საწინააღმდეგო თეორია. აზროვნების მოძრაობა და განვითარება ან ასწორებს, ან სავსებით სპობს წინამორბედ ნააზრევს და წარმოშობს ახალს, უფრო პროგრესულსა და მოწინავეს. ასე იყო წინათ, ასეა ახლა, ასევე იქნება მომავალშიაც. უკვდავება შეიძლება მიეწეროს მხოლოდ სინამდვილის, ბუნების, ჩვენი არსებობის უკვდავ და უცვლელ კანონებს.

არისტოტელე აზროვნების ობიექტად თვლიდა ზოგადს, ცნებას, შეგრძნებების ობიექტად კი ტოვებდა ერთეულს, მოვლენას. პირველის ადგილსამყოფელად თვლიდა ადამიანის სულს, მეორისა კი — მის გარეთ ბუნებას. არისტოტელეს ეს დიფერენციაცია დღესაც ძალაში რჩება, რადგან არისტოტელე ამ შემთხვევაში აწარმოებს აზროვნებისა და შეგრძნებების მოქმედების ურყევი კანონის კონსტატაციას.

ეპიქტეტეს განსაზღვრება ბრძენისა, რომელიც მომავალს მშვიდად, შიმის გარეშე უყურებს, ავიწროებს სიბრძნის მნიშვნელობას, რადგან სიბრძნე მხოლოდ ეს კი არაა, არამედ ადამიანის ყოველი მოქმედების სწორი წარმართვაა. სიბრძნე არის მთელი ჩვენი არსებობისა და მოქმედების ხელმძღვანელი და მასწავლებელი.

ცალმხრივია სიბრძნის გასენდისეული გაგება, რომლის მიხედვითაც, სიბრძნე არის სიამოვნება აწმყოთი, რადგან ბრძენი სულელზე არანაკლებ სულდგმულებს მომავლის იმედით.

ჩვენ ასევე ცალმხრივად მიგვაჩნია ჰობსის მოსაზრება, რომ გონიერებას წარმოშობს მდიდარი გამოცდილება, ხოლო სიბრძნედ მიზნის განხორციელება პატიოსანი საშუალებებით. როგორც ერთი, ისე მეორე მოსაზრება სწორია, მაგრამ როგორც გონიერება, ისე სიბრძნე გაცილებით უფრო მრავალმხრივია, ვიდრე ჰობსის მიერ დასახელებული თვისებები.

ჯეშის თვალსაზრისი, რომ აზროვნების თავისუფლება ნიშნავს საერთოდ ადამიანის თავისუფლებას, არაა სავსებით ზუსტი მოსაზრება, რადგან ადამიანის თავისუფლებისათვის მხოლოდ აზროვნების თავისუფლება არ კმარა. მას კიდევ ბევრი სხვა პირობა სჭირდება. მაგრამ მოსაზრება, რომ ახალგაზრდობის აზროვნების განვითარებისათვის საჭიროა როგორც ჰუმანიტარული, ისე ბუნებისმეტყველური მეცნიერებანი, სწორია. არ შეიძლება მათი სწავლა-აღზრდის შეზღუდვა მხოლოდ ერთი ან მეორე მხარით, ორივე სახის დისციპლინები განაპირობებენ ახალგაზრდობის აზროვნების უნარის განვითარებას.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნული თვალსაზრისები ნაკარნახევია მომენტალური, შემთხვევითი განცდით, ან მიზეზით, ამიტომ მათ სრულყოფილება აკლია. თუკვლევი რჩება მხოლოდ ძველი ბერძნების მიერ მიღებული დაყოფა აზროვნებისა ორ ნაწილად, ან ორ საფეხურად. დანარჩენი თვალსაზრისები ამ ძირითადი თეორიის განვითარებაა სხვადასხვა მიმართულებით და ამიტომ აზროვნების მთელი პროცესის სრულყოფილ დახასიათებას ვერ გვაძლევენ.

მაგრამ მოტანილი მასალების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სიბრძნე და გონიერება, ცოდნა და გამოცდილება ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან, ამიტომ უნდა ევცადოთ ახალგაზრდობას განუვითაროთ როგორც აზროვნება, ისე გონიერება, მიუკუთვნოთ, როგორც ცოდნა, ისე შეძლებისდაგვარად გამოცდილებაც. თუმცა გამოცდილებას ძირითადად, ცხოვრების პირადი მაგალითები იძლევა. ამათგან მხოლოდ ერთ-ერთი მხარისათვის უპირატესობის მიცემა აღზრდას არასრულყოფილს გახდიდა. ეს იმას ნიშნავს რომ არ შეიძლება შეგრძნებების უარყოფა მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი ნაკლებ ზუსტნი არიან აზროვნებასთან შედარებით. ახალგაზრდობის სწავლა-განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც საკუთარ შინაგან სამყაროზე დაკვირვების, ისე გარეშე სამყაროზე დაკვირვებისა და შესწავლის ცოდნას.

გვახსოვდეს ყოველთვის არისტოტელეს მითითება, რომ აზროვნება ძირითადად ზოგადის ცოდნას ნიშნავს და ამრიგად, საჭიროა ახალგაზრდობას განუვითაროთ განზოგადების, აბსტრაქციის უნარი.

უნდა დაენერგოთ ახალგაზრდობაში ცოდნა ყოველი მიზნის განხორციელებისა პატიოსანი გზით, ხოლო ყოველივე მდაბალის, ჭუჭყიანის, უპატიოსნოს უარყოფა.

უნდა შეეაჩვიოთ ისინი არა მხოლოდ აზროვნების, არამედ საერთოდ, ყოველგვარი თავისუფლების სიყვარულს, რადგან ყოველივე დიადი და ამაღლებული მხოლოდ თავისუფლების საშუალებით მიიღწევა. თუმცა მიზნის განხორციელების გზაზე აზროვნების თავისუფლებას ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია. რადგან ადამიანის ყოველ მოქმედებაში, ყოველ მოძრაობაში მონაწილეობას იღებს აზროვნება და ის წარმართავს საერთოდ, ადამიანის მთელ ცხოვრებას, ამიტომ ახალგაზრდობას უნდა განუვითაროთ აზროვნება, გონიერება, რათა სძლიონ ინსტინქტებს, შემთხვევით, უაზრო გატა-

ცებებს, უსარგებლო ვნებებს. ახალგაზრდობა უნდა მიეჩვიოთ იმას, რომ ყოველი მოქმედება, ყოველი საქმიანობა წარმართონ პატიოსნების, სამართლიანობის, კეთილსინდისიერების მიმართულებით და უარყონ ყოველივე მდაბალი, ჭუჭყიანი, უპატიოსნო მხოლოდ ამ შემთხვევაში ექნება მნიშვნელობა მათ გამარჯვებას და, საერთოდ, მათ არსებობას. ამისათვის კი მათ სჭირდებათ არა მხოლოდ ცოდნა და სიბრძნე, არამედ გონიერება და გამოცდილებაც. ერთ-ერთი მათგანისათვის უპირატესობის მიცემა მეორე მხარის უარყოფის ხარჯზე ნიშნავს ახალგაზრდობის განწირვას დამარცხებისათვის.

ახალგაზრდობას უნდა შეეასწავლოთ არა მხოლოდ მომავლის სწორი განჭვრეტა, არამედ თანამედროვეობისაც. უნდა შეეჩვიოთ, აზრს, რომ საჭიროა ცდილობდეს დახმარებას გაჭირვებაში მყოფთათვის, უნდა ზრუნავდეს როგორც საკუთარი, ისე სხვების კეთილდღეობისა და სრულყოფისათვის, რადგან საკუთარ კეთილდღეობას და სრულყოფას მაშინ მიაღწევს, თუ სხვების კეთილდღეობისა და სრულყოფისათვის ისევე იზრუნებს, როგორც საკუთარისთვის.

ახალგაზრდობას არა ნაკლებ სჭირდება კრიტიკული ზედვის უნარის განვითარება, რათა შეძლოს დაინახოს კარგი და ავი, მისაღები და მიუღებელი, სრულყოფილი და არასრულყოფილი. მხოლოდ ასეთი განსხვავების უნარის მქონეს შეიძლება დაეხადოს სურვილი უარყოს უვარგისი და მოძველებული და იბრძოლოს უკეთესის, უფრო პროგრესულისა და სასარგებლოს დანერგვისათვის. ახალგაზრდას უნდა განუვითაროთ თუ რევოლუციური გარდაქმნის არა, რეფორმებით გარდაქმნების გატარების სურვილი მაინც. აწმყოთი კმაყოფილება წარმოშობს ფილისტერებს, ობივატელებს, მეშჩანებს, ჩამორჩენილ ადამიანებს. ახალგაზრდობის არსებობას აზრს უნდა აძლევდეს უკეთესი მომავლისათვის ბრძოლისა და შემართების, მუდმივი სრულყოფისა, და გაუმჯობესების, ყოველივე მოძველებულისა და დაზავებული უარყოფის, მისი უკეთესით, პროგრესულით შეცვლის სურვილი.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია განუვითაროთ ახალგაზრდობას კეთილისა და ბოროტის, სწორისა და არასწორის, მართალისა და უსამართლოს, პროგრესულისა და დაზავებული განსხვავების უნარი, რათა ცხოვრების მნიშვნელოვან მომენტებში, არჩევანის გზის გასაყართან შეძლონ აირჩიონ გზა კეთილის, სამართლიანის, სასარ-

გებლოსა და მოწინავეს მიმართულებით. ზოლო სწორი არჩევანით გაკეთებული მოქმედებით მიღწეული შედეგების გამოყენება როგორც საზოგადოების, ისე პირადი კეთილდღეობისათვის და არა საზოგადოების გასანადგურებლად და უარსაყოფად, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა არაერთხელ კაცობრიობის ისტორიაში, როცა აზროვნებისა და მეცნიერების გენიალური შედეგები საზოგადოების ბოროტმა, არაგონიერმა ძალებმა საზოგადოების ინტერესების, მისი კეთილდღეობის საწინააღმდეგოდ გამოიყენა. გავიხსენოთ აქ არც ისე შორეული წარსულის, მეორე მსოფლიო ომის დამლუპველი შედეგები, რომელმაც 20 მილიონზე მეტი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. გავიხსენოთ ხიროსიმა და ნაგასაკი, 37 წელი საბჭოთა კავშირში, საკონცენტრაციო ბანაკები მეომარი ქვეყნების ორივე მხარეს და მრავალი სხვა უბედურება, რაც თავს დაატეხა კაცობრიობის გენიის მიღწევების ბოროტმა გამოყენებამ.

§ 1. ნ ე ბ ი ს ყ ო შ ა

როგორც აღზრდაში, ისე სწავლებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს აღსაზრდელის ნებისყოფის სიძლიერეს, რადგან სუსტი ნებისყოფის ახალგაზრდა ვერ უძლებს სასწავლო მასალით დატვირთვას და ზოგჯერ იბულებულია მიატოვოს სწავლა-აღზრდის პროცესი. ძლიერი ნებისყოფის ახალგაზრდა კი მტკიცედ მიაბიჯებს სწავლების მძიმე გზაზე, არ უშინდება დაბრკოლებებს, მამაცურად ებრძვის და ძლევს მათ, რის შედეგად ადვილად გააქვს ლელო და მაღალ შეფასებებს, ქებას და საერთო მოწონებას იმსახურებს:

როგორც ვხედავთ, არსებული ორგვარი ნებისყოფა: ძლიერი და სუსტი. ნებისყოფის ეს ორი სახეობა არსებობს არა მხოლოდ სწავლის პროცესში, არამედ ადამიანის ცხოვრების ნებისმიერ სფეროში. ნებისყოფის ხასიათი განსაკუთრებით თავს იჩენს გაჭირვებისა და ცხოვრების მძიმე პირობებში. სუსტი ნებისყოფის ადამიანი გაჭირვების დროს მზადაა ჩაიდინოს ყოველგვარი მდაბალი მოქმედება, შეუფერებელი ნამდვილი, ჭეშმარიტი ადამიანისათვის. ეკონომიკური სიდუხჭირის დროს ის მზადაა იქურდოს, გასცეს ყველა, თვით ყველაზე მახლობელი ადამიანებიც კი, ბრძოლის დროს დაყაროს იარაღი, მიატოვოს ბრძოლის ველი, მინობაში ჩავარდნილი იტანს მონობას, ივიწყებს

თავის ძირითად მიზანს, კადრულობს სიცრუეს, თვალთმაქცობას, გამოძლევას. იგი ეძინება ვნებებს, შემთხვევით, ღროებით სურვილებს. მართალია, მას აქვს მიზანი, მაგრამ არაა მყარი მიზნის განხორციელების გზაზე, ვერ ინარჩუნებს სიმტკიცეს და ხშირად ღალატობს მას.

ძლიერი ნებისყოფის ადამიანი მას დიამეტრულად უპირისპირდება. იგი მოთმინებით იტანს შიმშილს, ტანჯვას და გაჭირვებას, არ ღალატობს თანამოძმეთ, არ ტოვებს ბრძოლის ველს, რაც არ უნდა სახიფათო იყოს მასზე დარჩენა, არ ღალატობს სამშობლოს, მეგობრებს, მახლობლებს. გავიხსენოთ კოლუმბის მაგალითი, რომელმაც მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობებისა და დაბრკოლებებისა, არ უღალატა დასახულ მიზანს და დიდ ამოჩენას მიაღწია. გავიხსენოთ გენიოსები, რომელთა დიდი მიღწევების შედეგი არის თავდადებული შრომის, დაბრკოლებების გმირული ძლევის, თავგანწირვის შედეგი, რითაც ისინი აკეთებენ კაცობრიობისათვის დიდად სასარგებლო საქმეს. საქართველოსაც ყავდა ასეთი ადამიანები: დავითი, თამარი, ნინო, ქეთევანი, პოლონეთს—კოპერნიკი, ინგლისს — ნიუტონი და მრავალი სხვანი, ძლიერი ნებისყოფის ადამიანი ურყევად, მტკიცედ მიილტვის დასახული მიზნის განხორციელებისაკენ და აღწევს გამარჯვებას.

ამრიგად, გამოიკვეთა სახეები ძლიერი და სუსტი ნებისყოფის ადამიანებისა. რამდენადაც მიმზიდველია ძლიერი ნებისყოფის ადამიანის სახე, იმდენად გასაკიცხი და უარსაყოფია სუსტი ნებისყოფის მქონე ადამიანისა.

ამ მცირეოდენი მონახაზის საფუძველზეც კი როგორც აღმზრდელებს, ისე აღსაზრდელებს უნდა ჰქონდეთ სურვილი განავითარონ ძლიერი ნებისყოფა აღსაზრდელებში და სძლიონ სისუსტეს. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეიძლება წარიმართოს წარმატებით ახალგაზრდობის აღზრდისა და სწავლების პროცესი. აღმზრდელები აღსაზრდელებს განუწყვეტლივ უნდა აწვდიდნენ მასალას თვალსაჩინო მაგალითებზე, როგორც ძლიერი, ისე სუსტი ნებისყოფის ადამიანების შესახებ და მათი შედარების, დაპირისპირების გზით მიაღწევენ ახალგაზრდობაში ძლიერი ნებისყოფის გამომუშავების, სუსტის უარყოფისა და ძლევის სურვილს. მხოლოდ ძლიერი ნებისყოფის გამომუშავების ბაზაზე შეიძლება მივაღწიოთ წარმატებას სწავლა-აღზრდის რთულ და საპასუხისმგებლო პროცესში.

ხოლო მასალა უხვად შეიძლება მოვიპოვოთ როგორც ყოველ-
დღიური ცხოვრებიდან, ისე სხვადასხვა დისციპლინების სასწავლო
მასალების გამოყენებით. ამ მხრივ განსაკუთრებით ხელსაყრელია
ლიტერატურული გმირების გამოყენება. უხვ მასალას ამ მხრივ
იძლევა მასალა საქართველოს ისტორიიდან. ჩვენი ისტორია
ხომ სავსეა სამშობლოსათვის თავდადებული და თავგანწირული
გმირების მაგალითებით. საერთოდ, ნებისმიერ დისციპლინაში
შეიძლება მოინახოს შესაბამისი სააღმზრდელო მასალა, თუ
აღმზრდელი პედაგოგი შესძლებს მის გამოყენებას შესაბამისი
მიზნისთვის.

ნებისყოფა კარგად აქვს გაანალიზებული პროფესორ დ. უზნაძეს.
დ. უზნაძის აზრით, არსებობს ნებისყოფის თავისუფლება, რაც
მოქმედების აქტიურობას ნიშნავს. მაგრამ ის მთლად თავისუფალი
არ არის, რადგან მას განსაზღვრავს პირობები, სიტუაცია.¹
დ. უზნაძე აღნიშნავს ნებისყოფის პათოლოგიის არსებობას, მაგალი-
თად, თავის მოკვლის დაუძლეველი სურვილი, უმოქმედობის
სურვილი (აპრაქსია), ანდა ისეთი შემთხვევები, როცა ადამიანს
არ შეუძლია თვალის მოხუჭვა, ენის გამოყოფა, ან ღილის
შეკვრა და სხვ. ნებელობა, მისი აზრით, ეხება მომავალში ქცევებს.
ე. ი. ის პროსპექტულია. იგი ასხეავებს ფაზებს ნებელობით
შესრულებულ მოქმედებაში: პირველი ფაზა არის განზრახვა,
გადაწყვეტილება. შესაძლებელია სუბიექტი გადაწყვეტილებას
ვერ ღებულობს, ამას „აბულია“ ეწოდება (ორი ბერძნული
სიტყვიდან „ა“-არა, „ბული“ სურვილი), გადაწყვეტილების
პერიოდს მოსდევს შესრულების პერიოდი. ნებისმიერი ქცევა
არის მოწესრიგებული, მთლიანი ქცევა, „ის გეგმიანი და
მოწესრიგებული მიზანშეწონილება“² თუ გადაწყვეტილების
შესრულებას მრავალი დაბრკოლება ელობება, მაგრამ გადა-
წყვეტილება მაინც სრულდება, ეს ნიშნავს ნებისყოფის სიძლი-
ერეს და პირიქით, შეუსრულებლობა – სისუსტეს. იგი წერს:
„ერთხელ მიღებული გადაწყვეტილების შესრულების უნარში

¹ დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 18.

² იქვე, გვ. 149.

მდგომარეობს ნებისყოფის სიმტკიცე“.¹ ნებელობა თანდაყოლილი თვისება არაა, ის შეძენილი უნარია. ყურადღების მერყეობა ნებელობის სისუსტეს ნიშნავს. გადაწყვეტილების მიღებას წინ უსწრებს აზროვნება. ამას გარდა, მოქმედების დაწყებას სჭირდება მოტივაცია, რაც შეიძლება იყოს დადებითიც და უარყოფითიც. ყოველი ქცევა დაკავშირებულია მოთხოვნილების დაკმაყოფილებასთან. მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ეხება მომსახურება.

ყოველივე აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ახალგაზრდობის ზნეობრივ აღზრდაში საჭიროა ძლიერი ნებისყოფის გამომუშავება, ბრძოლა ნებისყოფის სისუსტესთან, აბუღიასთან. წინააღმდეგობებისა და დაბრკოლებების დაძლევის უნარის გამომუშავება ახალგაზრდობაში ნიშნავს იმას, რომ ახალგაზრდა მცირეოდენი წინააღმდეგობისას ხელს არ იღებდეს მიღებული გადაწყვეტილების შესრულებაზე. ხოლო მტკიცე, ძლიერი ნებისყოფა არის გამარჯვებისა და წარმატების საფუძველი. ამიტომ საჭიროა რომ როგორც ლიტერატურა, ისე სხვა ნებისმიერი დისციპლინა გამოყენებულ იქნას ზნეობრივი აღზრდის, კერძოდ, ძლიერი ნებისყოფის გამომუშავების პროცესში.

§ 2. ყ უ რ ა დ ლ ე ბ ა

არსებობს ყურადღების მრავალი სახე: აქტიური, რაც სუბიექტის სურვილით არის გამოწვეული, სენსორული, რომელიც მიმართულია შეგრძნებებზე; ფერზე, გემოზე, სუნზე, და სხვ. მოტორული, მიმართული მოძრაობებზე, ინტელექტუალური — აზროვნების პროცესზე, საერთოდ, კი, ძირითადად არსებობს ორგვარი ყურადღება: კონცენტრირებული და გაფანტული. პირველი მიმართულია ერთ რომელიმე საგანზე, მეორე კი სწრაფად გადადის ერთი საგნიდან მეორეზე და უჭირს ყურადღების რომელიმე ერთ საგანზე ან მოვლენაზე შეჩერება. ბავშვებს უფრო გაფანტული ყურადღება ახასიათებთ, უჭირთ მისი კონცენტრირება. ყურადღების გაძლიერებას ხელს უწყობს შინაარსის დინამიკურობა, მასალის ცვალებადობა, სწავლის მეთოდების ცვალებადობა. სკოლაშდელი ბავშვების ყურადღებას ამახვილებს

¹ დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 158.

საინტერესო მონაყოლი, დამახსოვრებას კი ხელს უწყობს მასალის განმეორება.

დამახსოვრებას უპირისპირდება დავიწყება. დავიწყებას ახორციელებს ტვინის სპეციალური მექანიზმი, რომელიც იცავს აზროვნების ორგანოს ზედმეტი გადატვირთვისაგან. „იგი ბუნებრივი დამცველი რეაქციაა ტვინის ქერქის უზომო და სულელური გადატვირთვისაგან“.¹ ამრიგად, დავიწყება ყოველთვის უარსაყოფი მოვლენა არაა, იგი უაღრესად საჭირო და აუცილებელია თავის ტვინის ზედმეტი მასალისაგან განსატვირთავად და აუცილებელი ინფორმაციის მიღებისა და შენარჩუნებისათვის.

კ. უშინსკის აზრით, „რათა გააღვიძოს ჩვენი ყურადღება, საგანი ჩვენთვის სიახლეს უნდა წარმოადგენდეს... ჩვენ უყურადღებონი ვართ იმის მიმართ, რაც ჩვენთვის სავსებით ნაცნობია“.²

ჯემსის აზრით, „თქმა იმისა, რომ რომელიმე საგანი საინტერესოა, სხვა სიტყვით რომ ვთქვათ, ნიშნავს იმას, რომ ეს საგანი ჩვენში ყურადღებას იწვევს“.³

„პედაგოგიურ ფსიქოლოგიაში“ კითხულობთ: „ყურადღების მიზანია სუბიექტისათვის საჭირო შინაარსის ცნობიერებაში ცენტრალური ადგილი მოუჩინოს, მიღწეული შედეგი შეინარჩუნოს საჭირო დონემდე და შემდეგ ახალი ღირებული მოთხოვნილებების მიხედვით სწრაფადვე მოამზადოს პირობები ცნობიერების ცენტრში სხვა შინაარსის მოსათავსებლად“.⁴

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სწავლებასა და აღზრდაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ყურადღებას, ანუ სუბიექტის ცნობიერების წარმართვას გარკვეული მასალის ათვისებისკენ. თუ სუბიექტი არ აწარმოებს აზროვნების, თუ ცნობიერების გამახვილებას რაიმე მასალაზე, ცხადია, ამ მასალის ათვისებას ადგილი არ ექნება. ხოლო თუ რომელია ასეთი მასალა, რაც ინარჩუნებს ყურადღებას, ამაზე პასუხის გაცემა ადვილი არაა, რადგან ასეთი მასალა მრავალი

¹ Э. В. Ильенков. Идолы и идеалы. М., 1968, стр. 161.

² К. Ушинский. Человек как предмет воспитания. С.-Пб., 1881, стр. 205.

³ У. Джемс. Беседы с учителями о психологии, С.-Пб., 1919, стр. 63.

⁴ პედაგოგიური ფსიქოლოგია, თბ., გვ. 82.

შეიძლება იყოს. ოღონდ არაა აუცილებელი, რომ ის ახალი იყოს, როგორც უშინსკი ფიქრობდა. ზოგჯერ პირიქით ხდება, რომ კარგად ცნობილი მოვლენები იწვევენ ყურადღებას. ყურადღებას იწვევს ის მასალაც, რომელიც დიდ სარგებლობას უქადის ახალგაზრდობას, შეიძლება ყურადღება გააძლიეროს აქტუალურმა დღევანდულობისათვის საინტერესო მასალამ და სხვ. ყურადღების მოპოვება დამოკიდებულია პედაგოგზეც, მის ოსტატობაზე. ზოგჯერ პედაგოგი ესაუბრება მოსწავლეებს სრულიად უმნიშვნელო და ცნობილ მოვლენებზე, მაგრამ ისე პათეტიურად და ესთეტიკურად რომ იწვევს უდიდეს ყურადღებას. საერთოდ ყურადღების გამომწვევი ფაქტორები სპეციალური შესწავლის საგნად უნდა იქცეს, რადგან მასზეა დიდად დამოკიდებული როგორც სწავლების, ისე აღზრდის პროცესის წარმატება.

§ 3. მ ე ხ ს ი მ რ ე ბ ა

სწავლისა და აღზრდის პროცესის ინტენსიფიკაცია დიდად არის დამოკიდებული მეხსიერებისაგან, მისი განვითარების დონისაგან, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს აღსაზრდელში მეხსიერების, დამახსოვრების უნარის განვითარებას. პროფ. დ. ლორთქიფანიძე წერდა: „სწავლება მეხსიერების მუშაობის აქტიურ ფორმას წარმოადგენს და ამდენად მეხსიერება სწავლების უაღრესად მნიშვნელოვანი საფუძველია“¹. ხოლო მეხსიერების განვითარების აუცილებელ პირობად მას მიაჩნია ყურადღების განვითარება: „ნებისმიერი ყურადღება და მისი პროცესი წარმოადგენს იმ აუცილებელ პირობას, ურომლი-სოდაც არ არსებობს ნამდვილი სწავლება“².

პედაგოგიკის ცნობილი თეორეტიკოსი კ. უშინსკი ამტკიცებდა, რომ მეხსიერება ერთდროულად არის ფსიქო-ფიზიკური პროცესი, რომელიც „ჩვენში წარმოებს განუწყვეტლივ, ჩვენი შეგნების მოღვაწეობის ყველა დროს და წარმოებს არა ერთი სტიმულის, არამედ ორის შემოქმედებით, ნერვული სისტემისა და სულისა“³.

¹ დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, თბ., 1981, გვ. 77.

² იქვე, გვ. 71.

³ К. Ушинский, Человек как предмет воспитания. С.-Пб., 1881, стр. 261.

ძირითადად, ასხვავებენ მეხსიერების ორ ფორმას, კერძოდ, უნებ-ლიეს და ნებისმიერს. ფიქრობენ, რომ პირველი დამახასიათებელია სკოლამდელი ასაკის ბავშვებისათვის. ამას გარდა, ასხვავებენ მეხსი-ერების მრავალ ფორმას, კერძოდ, ოპტიკურ მეხსიერებას რაც დაკავშირებულია მხედველობითი მეხსიერების განვითარებასთან და დამახასიათებელია მხატვრებისათვის, აკუსტიკურ მეხსიერებას, რომ-ლის განვითარება აუცილებელია მუსიკოსებისათვის, რადგან მეხსი-ერების ეს სახე უკავშირდება სმენას. არსებობს მოტორული მეხსი-ერება, დაკავშირებული მოძრაობასთან და დამახასიათებელია მოცეკ-ვაეებისათვის.

დამახსოვრება, ანუ იგივე დასწავლა დაკავშირებულია მასალის მრავალ განმეორებასთან, ამიტომ მასში ნებისყოფის მონაწილეობა აუცილებელია. მაგრამ სწავლა-აღზრდა მხოლოდ დაზეპირებაზე არ უნდა იქნეს დაყვანილი, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა სქოლას-ტიციზმში. ამიტომაც იქნა უარყოფილი სქოლასტიკური სწავლების მეთოდი, რომელიც მთლიანად დაზეპირებაზე იყო დამყარებული. დამახსოვრება, დასწავლა აუცილებელი კომპონენტია სწავლისა, მაგრამ სწავლება მარტო დაზეპირებით არ უნდა ამოიწუროს. დამახ-სოვრებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს მასალის შინაარსის გაგებას მოსწავლეთა მიერ, რადგან თუ შინაარსი გაუგებარია, დამახსოვრება არ იქნება ეფექტური და შედეგიანი. დამახსოვრების ეფექტურობას აძლიერებს შინაარსეული ინტერესი, ე. ი. აღსაზრდელს უნდა აინტერესებდეს შინაარსი, ამ შემთხვევაში ის მეტი ხალისით და მაშასადამე, მეტი ინტენსივობით იმახსოვრებს.

ცნობილი ქართველი ფსიქოლოგის დ. უზნაძის დაკვირვებით, სწრაფად დამახსოვრებულს სწრაფადვე ივიწყებენ. დამახსოვრება დილით უფრო ნაყოფიერია, ვიდრე შემდეგ, დამახსოვრება ეფექტურია პირველი წაკითხვის შემდეგ, თვალსაჩინო და კონკრეტული მასალა უფრო ადვილი დასამახსოვრებელია, ვიდრე ზოგადი და აბსტრაქ-ტული. დამახსოვრების პროცესში კარგია როგორც ფრაგმენტალური, ისე მთლიანი დამახსოვრების მეთოდის გამოყენება. ხშირი ვარჯიში და განმეორება აადვილებს დამახსოვრებას.

ასხვავებენ აგრეთვე მექანიკურ მეხსიერებას, რომლის ინტენსიური განვითარება წარმოებს 7—18 წწ. ასაკში.

პროფ. დ. უზნაძის დაკვირვებით, ადვილად ავიწყდებათ ის, რის გაკეთებაც არ უნდოდათ. მაგრამ დაეიწყება არაა მთლად უარსაყოფი მოვლენა, რადგან დაეიწყებას აქვს განტვირთვის მნიშვნელობა. აღმაინს რომ ყველაფერი დაემახსოვრებინა, უსარგებლო და მავნეც, მაშინ არც მეცნიერების და არც ტექნიკის პროგრესს არ ექნებოდა ადგილი. ამიტომ დაეიწყება ითვლება დამახსოვრების აუცილებელ ნაწილად და ის დამახსოვრებასთან არის მჭიდრო კავშირში.

დამახსოვრების და დაეიწყების პროცესთან არის დაკავშირებული მოგონების პროცესი. პროფ. დ. უზნაძის დაკვირვებით, მოგონება „წარსული განცდების აწმყოში განახლებას წარმოადგენს“.¹ ცხადია, რომ მოგონება მეხსიერებასთან არის დაკავშირებული. ცხადია ისიც, რომ მოგონება არასოდეს არაა აბსოლუტურად ზუსტი. და რაც უფრო მეტი დრო გვაშორებს წარსულთან, მით უფრო მეტი უზუსტობაა მოსალოდნელი მოგონებაში. არც ერთი წარსულის განცდა აბსოლუტურად არ ქრება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ არც აბსოლუტური დაეიწყება არსებობს და რომ ყოველი წარსული რაიმე კვალს ტოვებს მეხსიერებაში.

§ 4. მ ი ბ ა ძ ე ა

როგორც ცნობილია ბავშვის ერთ-ერთი ძირითადი თვისება არის მიბაძვა. მაგრამ მიბაძვა არანაკლებ მნიშვნელოვანია მოზარდებისთვის. რაც შეეხება ბავშვს, ის ბაძავს ყველას, ვისთანაც კი მას ახლო ურთიერთობა უხდება, პედაგოგებს, მშობლებს, ნაცნობ-ნათესავებს, მეზობლებს, მეგობრებს და სხვ. თუ ბავშვის გარემომცველი წრე დადებითია, ბავშვის ქცევაც მიბაძვის შედეგად იღებს დადებით მიმართულებას და პირიქით, და ეს გავლენა მას შეიძლება გააჰყვეს მთელი ცხოვრების განმავლობაში. ამიტომ სასურველია, რომ ბავშვის გარემომცველი წრე ყოველთვის დადებითი ხასიათის იყოს, მაშინ მიბაძვის შედეგიც დადებითი იქნება.

იგივე ითქმის ახალგაზრდობის შესახებაც. მაგრამ განსხვავება იმაშია, რომ ახალგაზრდობას აქვს რა უფრო მეტად განვითარებული

¹დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 321.

გონება, შეუძლია განასხეავოს ავი და კარგი, მიბაძოს კარგს უკუ-აგლოს უვარგისი. მაგრამ ხდება ხოლმე, რომ ახალგაზრდა კარგად ვერ არჩევს ავს კარგისაგან და ზოგჯერ უპირატესობას აძლევს ავს, ხოლო დადებითსა და სასარგებლოს კი უკუაგდებას, მით უმეტეს, რომ ამ უსარგებლოსა და ავს მეტი სიამოვნება ახლავს თან. სწორედ ამაში მდგომარეობს სწავლა-აღზრდის მნიშვნელობა, რომ ასწავლოს ახალგაზრდობას მიბაძოს ყოველთვის კარგს, დადებითს, ხოლო უვარგისი და უსარგებლო უარყოს. რა თქმა უნდა, მხოლოდ აღმზრდელთა გავლენა არ კმარა, საჭიროა, რომ თვით ახალგაზრდობაში უკვე იყოს გამომუშავებული ძლიერი ნებისყოფა, რომლის გავლენითაც ახალგაზრდა მოახერხებს სძლიოს უარყოფით მოვლენას, მიუხედავად მისი მიმზიდველი სასიამოვნო თვისებებისა. სუსტი ნებისყოფის ახალგაზრდა კი ვერ სძლევს უარყოფითი მოვლენების სასიამოვნო ზეგავლენას და მისი ზემოქმედების ქვეშ ექცევა.

მაშასადამე, იქ, სადაც ახალგაზრდობა დგას არჩევანის წინაშე, საჭიროა რომ ის უკვე მომზადებული დახვდეს მოსალოდნელ ცდუნებას, ე. ი. უკვე ჰქონდეს გამომუშავებული ძლიერი ნებისყოფა, რათა ვერ სძლიოს მას უარყოფითმა და უსარგებლომ, თუნდაც მას დიდი მიზიდულობის ძალა ჰქონდეს. ამიტომ საჭიროა, რომ პედაგოგებმა, აღმზრდელებმა, მშობლებმა და საერთოდ, მთელმა საზოგადოებამ შექმნას ახალგაზრდობის გარშემო მისაბამად სასურველი დადებითი გარემო. საჭიროა აღმზრდელ-პედაგოგის, მშობლების, სკოლის, ნათესავ-მეგობრების დიდი ძალისხმევა, რათა შთაუწეროს ახალგაზრდობას დადებითის, კეთილის მომგებიანობა და პირიქით, უარყოფითის, მავნის საზიანო შედეგები, რათა ახალგაზრდობა არ შეცდეს და ავი, მავნე და ბოროტი დადებით, სასარგებლო მოვლენად არ ჩათვალოს. დიდი მნიშვნელობა აქვს მათ რჩევა-დარიგებას და მითითებას, მაგრამ უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს თვალსაჩინოებას, პედაგოგთა, მახლობელთა პირად, დადებით მაგალითს აგრეთვე სასწავლო დისციპლინების გამოყენებას. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლიტერატურის, ხელოვნების, ისტორიის გამოყენება, მასში დადებითი და მისაბამად სასარგებლო მაგალითების წამოწევის წინა პლანზე, ასევე გამოყოფა უარყოფითი და მავნე მაგალითებისა, როგორც მისაბამად უვარგისისა.

ჩვენს პირობებში, დღეს განსაკუთრებით გაიზარდა თვალსაჩინოების გამოყენების შესაძლებლობა, სახელდობრ, კინო, რადიო, ტელევიზიის და სლაიდების გამოყენების საშუალებით. თვალსაჩინოება, რომელიც ძლიერ მოქმედებს ჩვენს გრძნობებზე, აძლიერებს მასალის ათვისების შესაძლებლობებს.

§ 5. ა რ ჩ მ ვ ა ნ ი

ახალგაზრდობის აღზრდა-განვითარების ერთ-ერთი უძლიერესი ფაქტორია სწორი არჩევანი. სწორი არჩევანი მდგომარეობს დადებითი, სასარგებლო და სასიკეთო მოვლენებისათვის უპირატესობის მიცემაში მავნე, საზიანო და უსარგებლო მოვლენების საწინააღმდეგოდ. მკვლევარი ანისიმოვი წერდა: „მორალური კონფლიქტი არის სიტუაცია, რომელშიც მოქმედი სუბიექტი ღვას აუცილებლობის წინაშე ქცევის გამომწვევ ორ ფაქტორთაგან გააკეთოს ერთ-ერთის არჩევანი“.¹

ჩვენ კი ვიტყვოდით, რომ ადამიანი არჩევანის წინაშე ღვას არა მხოლოდ მორალური კონფლიქტის დროს, არამედ მრავალ სხვა სიტუაციაშიც და არჩევანი ყოველთვის წარმოებს კეთილსა და ბოროტს, დადებითსა და უარყოფითს შორის. ამიტომ გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანი ყოველთვის მოქმედებს ამ ორ საპირისპირო მოვლენას შორის გაკეთებული არჩევანის შედეგად. თუ არჩევანი სწორია, მაშინ შედეგიც დადებითი და სასარგებლო იქნება და პირიქით. არჩევანი გაკეთებული მავნეს, ბოროტის და უსარგებლოს მიმართულებით ასეთისავე შედეგს იწვევს, მავნეს, უსარგებლოსა და ბოროტს.

ცნობილი რუსი ფილოსოფოსი ვ. ს. სოლოვიოვი წერდა: „სუფთა სიკეთე მოითხოვს, რომ მას ირჩევდნენ მხოლოდ მისივე გულისათვის, ყველა სხვა მოტივაცია მას არ შეჰფერის“.²

პლატონი კი გვასწავლის: „~~ყოველივე დამოუკიდებელი და დამანგრეველი არის ბოროტება, ხოლო დამცველი და სასარგებლო არის~~

¹ С. Ф. Анисимов, Мораль и поведение. М., 1985, стр. 89.

² В. С. Соловьев, Оправдание добра. М., 1996, стр. 57.

სიკეთე“¹ პლატონივე გვასწავლიდა გზას, თუ როგორ გაგვეჩია სიკეთე ბოროტებისგან. იგი ამტკიცებდა: „ყოველთვის უნდა ვიცოდეთ, რომ ავირჩიოთ საშუალო გზა და ავერიდოთ უკიდურესობას, როგორც ამ, ისე მთელ მომღვენო ცხოვრებაში. ამაშია ადამიანის უმაღლესი ბედნიერება“².

ამავე აზრს ავითარებს არისტოტელე თავის „დიდ ეთიკაში“: „ეთიკური სათნოებები ისპობიან ნაკლებობისა და სიჭარბის გამო“³ და ცოტა ქვემოთ განაგრძობს: „სათნოებანი რაღაც შუალედურ მდგომარეობას წარმოადგენენ“⁴. „შუალედური მდგომარეობა ნიშნავს გრძნობების ნაკლებობასა და სიჭარბეს შორის ყოფნას“⁵.

მართლაც ნორმალურ პირობებში უკეთესია, რომ ადამიანი არჩევანს აკეთებდეს ორ უკიდურესობას, სიჭარბესა და ნაკლებობას შორის. მაგრამ არის სიტუაციები, როდესაც არჩევანი მოითხოვს უკიდურესობისათვის უპირატესობის მიცემას და არა საშუალოსთვის. მაგალითად, გენიოსი თავის აღმოჩენებს აკეთებს დიდი, დაძაბული, თავაუღებელი შრომით, ასევე საზოგადოებისა და პოლიტიკური წყობის გარდაქმნელი რევოლუციონერი უპირატესობას აძლევს დიდ, გრანდიოზულ, დაძაბულ მოქმედებას მშვიდობიანი რეფორმებისგან განსხვავებით. საერთოდ, როგორც ცნობილია, არც ერთი დიდი, პროგრესული საზოგადოებრივი მოვლენა, იქნება ის პოლიტიკაში, ცხოვრებაში, თუ ტექნიკაში, არ ზდება დიდი და გრანდიოზული ძალისხმევის გარეშე, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენი არჩევანის საგანი ყოველთვის უნდა იყოს უკიდურესად დიდი და გრანდიოზული. ჩვეულებრივი ადამიანებისათვის, ჩვეულებრივი, ნორმალური ცხოვრების პირობებში სახელმძღვანელო უნდა იყოს პლატონისა და არისტოტელეს მიერ მოწოდებული რეცეპტი, მაგრამ განსაკუთრებულ სიტუაციებში, განსაკუთრებით გენიოსებისათვის უნდა დავტოვოთ თავისუფალი არჩევანისა და მოქმედების უფლება.

ჩვენ მიგვაჩნია დამაკმაყოფილებლად, მათ მიერ შემოთავაზებული გაგება ეთიკურის შესახებ, რადგან სიკეთისა მხოლოდ საშუალოზე

¹ Платон. Государство, 608.

იქვე, 619.

³ არისტოტელე, დიდი ეთიკა, თარგმანი თ. კუკავასი, ობ., 1996, 1185b.

⁴ იქვე, 1191b.

⁵ იქვე, 1199b.

დაყვანა, ხოლო ბოროტებისა უკიდურესობაზე არ ამოწურავს მათ შინაარსს, ხოლო საშუალო არ ამოწურავს ეთიკურის მთელ მნიშვნელობას. ეთიკურის შესახებ ჩვენ ქვემოთ გვექნება უფრო დაწვრილებით მსჯელობა აქ კი ზოგადად ვიტყვი, რომ ეთიკური არის ის, რაც სასარგებლო, ზნეობრივად ამამაღლებელია ახალგაზრდობისათვის და არა მხოლოდ საშუალო. არაეთიკური იქნება ამის საწინააღმდეგო, მავნე, უსარგებლო, საზიანო, ადამიანური ღირსების დამამდაბლებელი, დამამცირებელი საზოგადოების თვალში, პირადი კეთილდღეობისა და ბედნიერების საზიანო მოვლენა.

~~აქედან გამომდინარეობს ამოცანა: ახალგაზრდობას უნდა განუვითაროთ სწორი არჩევანის უნარი, არჩევანისა სიკეთის სასარგებლოდ და ბოროტების უარსაყოფად. იმის სასარგებლოდ, რაც საკეთილდღეო, ზნეობრივად ამამაღლებელია და გამაფაქიზებელი, რაც ემსახურება შენს, ან შენს მახლობელთა, საზოგადოების კეთილდღეობას და პირიქით, უარყოფა ამის საწინააღმდეგო მოვლენისა. მაგრამ მთავარია, რომ აღმზრდელმა კარგად გააგებინოს ახალგაზრდას, თუ რა არის მისთვის საკეთილდღეო, სასარგებლო, მომგებიანი და ა. შ. ჩვენი მომდევნო მსჯელობა სწორედ ამგვარი განმარტებისკენ იქნება მიმართული.~~

§ 6. ჩ ვ ე ვ ა

იმ ფსიქიკურ თვისებათაგან, რომლის განვითარება აუცილებელია და სასარგებლო ახალგაზრდობისათვის, არის ჩვევის თვისება. ჩვევა ზოგჯერ თავისთავად ყალიბდება ამა თუ იმ მოქმედების ზმირი განმეორების გამო. ზოგჯერ კი საჭიროა მისი ხელოვნური დანერგვა გარეგანი ზემოქმედების გზით. იმის გამო, რომ მოქმედება ზმირად მეორდება, თანაც ერთი და იგივე სახით, აღარ მოითხოვს აზროვნებისა და შრომის დამატებით ხარჯვას. მაგალითად, როდესაც შენ მიეჩვიე იმას, რომ დილით, ვთქვათ, 9 საათზე უნდა გამოცხადდე სამსახურში, შენ აღარ გჭირდება ზედმეტი ფიქრი გადაწყვეტილების მისაღებად, წახვიდე თუ არა ამ დროს, წახვიდე თუ არა, სად წახვიდე და რატომ, რადგან ყოველივე ეს შენ უკვე იცი და შენ უკვე მექანიკურად ემზადები წასასვლელად, აღარ ფიქრობ გადაწყვეტილების მიღებაზე, მის ფორმაზე, სად წახვიდე, რა დროს, რატომ და სხვ. შენი

მოქმედება ამ დროს უკვე მექანიკურია, წინასწარ გადაწყვეტილ-
გაანგარიშებული და ცნობილი.

სავსებით სწორი იყო ჯ. დიუი, როცა ამბობდა, რომ „ჩვევას
ბევრჯერ აზროვნებისა და შრომის ეკონომიისაკენ. ის გამოხატავს
არა მხოლოდ პასიურ შეგუებას გარემოსადმი, არამედ მასზე აქტიურ
ზემოქმედებასაც“.¹ დიუის ამ მოსაზრებაში სავსებით მართებულია
მითითება ჩვევაში დროისა და შრომის ეკონომიის შესახებ.

მკვლევარ ანისიმოვის აზრით, „ქცევის გავრცელებულ სტანდარ-
ტულ ფორმას უწოდებენ ჩვევას“.² ამ განმარტებაში სწორია
მოსაზრება, რომ ჩვევა არის „ქცევის სტანდარტული ფორმა“. რაც
იმას ნიშნავს, რომ ის არ მოითხოვს ზედმეტი დროისა და ენერგიის
ხარჯვას. როგორც დიუი, ისე ანისიმოვი აღნიშნავენ ჩვევის დადებით
მხარეს, რაც დროისა და აზროვნების ეკონომიკაში მდგომარეობს.
ამიტომ, საჭიროა ახალგაზრდობაში ვიზრუნოთ, სასარგებლო, დად-
ებითი, სასიკეთო ჩვევების გამოსამუშავებლად და მავნე, საზიანო,
დრომოჭმული ჩვევების აღმოსაფხვრელად. ამისათვის აუცილებელია
ახსნა-განმარტებითი, აღმზრდელობითი ღონისძიებების ჩატარება,
რათა ახალგაზრდობამ იცოდეს, თუ რომელი ჩვევების შენარჩუნება
და განმტკიცებაა საჭირო და რომელთა უარყოფა და უკუგდება
აუცილებელი, მაგალითად ცოდნა იმისა, რომ გარკვეულ დროს
სამსახურში თუ სასწავლებელში, გამოცხადება საჭიროა, რომ სა-
ჭიროა მეგობრისათვის, თუ ნაცნობისათვის მიცემული სიტყვის
ზუსტად შესრულება, რომ საჭიროა აღებული ვალის დათქმულ
დროზე დაბრუნება, რომ საჭიროა გაჭირვებაში მყოფი ადამიანისათვის
დახმარება, რომ საჭიროა მშობლების, პედაგოგების, საერთოდ,
უფროსების პატივისცემა, დაფასება და სხვ. ყველა ეს და მრავალი
სხვა ანალოგიური დადებითი თვისება, ქცეული ჩვევად, აღარ უნდა
საჭიროებდეს ზედმეტ ფიქრსა და გააზრებას, იმის შესახებ, საჭიროა
თუ არა ამ მიმართულებით მოქმედება. ეს მისცემდა ახალგაზრდობას
დროისა და ენერგიის დიდ ეკონომიას და რაც მთავარია მნიშ-
ვნელოვნად შეუმსუბუქებდა მოქმედების სირთულეს.

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания, М., 1921, стр. 11.

² С. Ф. Анисимов, Мораль и поведение. М., 1985, М., стр. 37.

აღზრდისა და სწავლების პროცესში დიდ როლს თამაშობს ფანტაზიის, ანუ წარმოსახვის უნარის განვითარება. იგი ხელს უწყობს არა მხოლოდ მასალის წარმატებით ათვისებას, არამედ აღსაზრდელთა აზროვნების განვითარებას და გაღრმავებას. ხოლო ფანტაზიის უნარის განვითარებისათვის საჭიროა აღსაზრდელის აზროვნების განთავისუფლება ტრაფარეტისა და შაბლონისაგან.

კ. უშინსკი ფანტაზიის უნარის შესახებ აღნიშნავდა, რომ ის „თანდაყოლილი თვისება კი არ არის, არამედ შემდგომ ყალიბდება ადამიანში, ზოგჯერ უფრო სწრაფად, ფართოდ და მწყობრად, ზოგჯერ კი უფრო მძიმედ, ნაკლებად და ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, რაც სულიერ თვისებებზეა დამოკიდებული“.¹

აქვე არ შეიძლება არ გავიხსენოთ მისი თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ აღზრდით – და საერთოდ, პირობებით გამოწვეული ცვლილებები აისახება არა მხოლოდ სულში, არამედ გარეგნობაშიც: „ყოველივე ის, რაც აღზრდითა და ცხოვრებით არის განსაზღვრული, ცვლის რა ხასიათის სულიერ მხარეს, გამოხატულებას პოულობს მის ხორციელ მხარეშიც და ამრიგად, ხასიათის თავისებურება გამოხატავს პოვნებს გარეგნობაშიც“.²

ფროიდს ფანტაზიის გამოვლენის აქტიურ ფორმად მიაჩნია სიზმარი, რადგან სიზმარში არ არსებობს კრიტიკის უნარი. ფანტაზიით იქმნება ახალი სინამდვილე, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მას მასალა მაინც სინამდვილიდან აქვს აღებული. იგი იყენებს მეხსიერების მასალას, აღქმისა და წარმოდგენების ელემენტებიდან ჰქმნის ახალ-ახალ კომბინაციებს. მას საფუძვლად უდევს სულის დაუქმყოფილებელი მოთხოვნები. მის სრულ გამოვლენას წარმოადგენს სიზმარი. მასში მონაწილეობენ წარმოდგენები და გრძნობები. იგი აწარმოებს შეგრძნებების სრულ გადაშუქებას. ფროიდის აზრით, სიზმარი ემსახურება დაუქმყოფილებელი სურვილების აღსრულებას, რადგან სიზმარში ცენზურა არ არსებობს, ამიტომ ფანტაზია სიზმარში და ოცნებაში თავისუფლად მუშაობს. სიზმარში ნებისყოფა არ

¹ კ. უშინსკი, რჩეული პედაგოგიური თხზულებები, ტ. 1, თბ., 1950, გვ. 57.

² იქვე, გვ. 75.

მონაწილეობს, შემოქმედებაში კი მონაწილეობს. შემოქმედების დასაწყისია მასალის დაგროვება, ჩაწერა, შემდეგ წარმოებს შთაგონება და ბოლოს განხორციელება.

მაგრამ ფანტაზია მოქმედებს არა მხოლოდ სიზმარში ან შემოქმედებით პროცესში, არამედ ხშირად სინამდვილეშიც. განსაკუთრებით მაშინ, როცა სუბიექტი უკმაყოფილოა სინამდვილით და ებადება მისი გარდაქმნის, გაუმჯობესების, შეცვლის სურვილი. აი, მაშინ განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებს ფანტაზია, რომელიც იღებს ოცნების, იდეალის ფორმას და სუბიექტიც მიმართულია ამ ოცნების, წარმოდგენის თუ იდეალის განხორციელებისაკენ. შესაძლებელია, რომ საზოგადოებაში გარდაქმნების, რეფორმების დიდი ნაწილი იყოს ფანტაზიის, წარმოსახვის, ოცნების შედეგი. მართალია, ყველა ფანტაზია, ოცნება, თუ წარმოდგენა არ ხორციელდება, მაგრამ იგი უკეთესი მომავლისათვის ბრძოლის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილია.

აუცილებელია რეალური და არარეალური ფანტაზიის განსხვავება. რეალურია განხორციელებადი ფანტაზია და პირიქით. საჭიროა ახალგაზრდობა მიეაჩიოთ ოცნებას, ფანტაზიას, წარმოდგენას, მაგრამ რეალურს და არა ილუზორულს, განუხორციელებელს. უკეთესისაკენ სწრაფვის სურვილი უნდა იმ ახალგაზრდას, რომელსაც ოცნებაში, ფანტაზიაში უკვე აქვს წარმოდგენილი ეს უკეთესი მომავალი. მაგრამ თუ ის წარმოდგენაში არა აქვს, მაშინ არც სურვილი ექნება ბრძოლისა უკეთესი მომავლის განსახორციელებლად.

§ 8. თ ა მ ა შ ი

ფანტაზია დიდ როლს ასრულებს თამაშში. როგორც ფანტაზია, ასევე თამაში არის ნანახის, აღქმულის, განცდილის რეპროდუქცია, მისი გარდაქმნა, გარდასახვა და მისგან ახალი კომბინაციების შექმნა. მაშასადამე, თამაში არ ყოფილა ახლის, არნახულის შექმნა, არამედ მხოლოდ ნახულის, განცდილის გარდაქმნა.

თამაშის არსის შესახებ არსებობს მრავალი თეორია. მაგალითად, სპენსერის აზრით თამაში არის საშუალება ჭარბი ენერგიისაგან განსატვირთავად. მეორეს მხრივ, მას თამაში წაბძვად მიაჩნია. ადლერის აზრით, თამაში არის ბავშვის სისუსტის კომპენსაცია. თუ

სინამდვილეში ბავშვი დამოკიდებულია უფროსზე, თამაშში იგი ყველასაგან დამოუკიდებელია და მოქმედებს თავისი სურვილის მიხედვით. სტენლი ჰოლის აზრით, ბავშვი თამაშში იმეორებს იმ საფეხურებს, რაც კაცობრიობამ განვლო თავისი არსებობის მანძილზე. კარლ გროოსის აზრით კი, თამაშში წარმოებს ბავშვის მომზადება მომავლისათვის და საერთოდ ადრეული ბავშვობის ხანა ესაა თამაშის ხანა.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თამაშში არის ისევ და ისევ ბავშვისათვის დამახასიათებელი თვისების — წაბაძვის თავისებური გამოვლენა. ბავშვი ზომ ყოველ თავის მოქმედებაში ბაძავს უფროსებს. განსაკუთრებით კარგად ბაძავს იგი მათ თამაშის მეშვეობით. თამაშში იგი სავსებით ზრდადასრულებულ ადამიანად მოგვაჩვენებს თავს. თამაშში მისი მთავარი ოცნების, დიდი მიზნისა და ლტოლვის — დიდად გახდომის განხორციელებაა. თამაშში იგი აღარაა პატარა, დაჩაგრული არსება, არამედ ის უკვე დიდია, უფროსია, დამოუკიდებელია, ხან ღელაა, ხან მამა, ხან ცხენოსანია, ხან ექიმი, ჯარისკაცი და ა. შ. თუ მოზრდილებს აქვთ ფანტაზია, ოცნება, წარმოსახვა, იდეალები, როგორც მათი განუხორციელებელი ზრახვების განხორციელების საშუალება, ბავშვებს აქვთ თამაში, როგორც ასეთივე საშუალება მათი განუხორციელებელი სურვილების დაკმაყოფილებისა. რა თქმა უნდა, ის ამავე დროს ემსახურება ბავშვის განტვირთვას ჭარბი ენერგიისაგან. ძნელია გაზიარება თეორიისა, რომლის მიხედვით, ბავშვი იმეორებს კაცობრიობის განვლილ საფეხურებს. ეს უფრო მოზრდილ ადამიანებზე შეიძლება ითქვას და არა ბავშვებზე. შესაძლებელია, თამაში მივიჩნიოთ აგრეთვე ბავშვის მოსამზადებელ საშუალებად მომავლისათვის.

რადგან ჩვენ თამაშში მივიჩნიეთ წაბაძვის ერთ-ერთ სახეობად, ამიტომ ვფიქრობთ, რომ შესაძლებელია იგი გამოყენებულ იქნას აღზრდის ერთ-ერთ საშუალებად. რაღა თქმა უნდა, ამავე დროს საჭიროა სიფხიზლე, რომ წაბაძვის ამ ფორმაში არ ერიოს რაიმე მოქმედება, რომელსაც უარყოფითი, მავნე ბოროტგანზრახულობა უდევს საფუძვლად, რათა შემდგომში იგი ბოროტგანზრახულ ჩვეულებად არ იქცეს და არ გაყვეს მას მომავალ ცხოვრებაში უკვე ახალგაზრდას და მით უმეტეს უკვე სავსებით ზრდადასრულებულ

ადამიანს. თუ უკვე ბავშვურ თამაშობებს საფუძვლად ედებათ კეთილ-განზრახული, სასარგებლო და სასიამოვნო ხასიათის მოქმედებანი, მაშინ აღარ იქნება სამიში მომავალში მათი ქცევა იქცეს ჩვეულებად, რომელიც ადამიანს გაყვება მთელი ცხოვრების მანძილზე.

§ 9. ნიჭი

ზოგიერთი თეორეტიკოსი უარყოფდა ბავშვებს შორის განსხვავებას ნიჭიერების მიხედვით. მაგალითად, მკვლევარი აზაროვი წერდა: „ბავშვები არ იყოფიან ნიჭიერებად და უნიჭობად. არ არსებობს არავითარი კოეფიციენტი ნიჭიერებისა და არც შეიძლება რომ არსებობდეს. რადგან ყველა ბავშვი უჩვეულოდ ნიჭიერია და უნიკალური შემოქმედების უნარის მქონე“.¹

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არ შეიძლება სწორად მივიჩნიოთ მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ნიჭიერების თვალსაზრისით ბავშვებს შორის არ არსებობს არავითარი განსხვავება. უფრო სწორი იქნებოდა, თუ ვიტყოდით, რომ მათ შორის, ისევე როგორც მოზრდილებს შორის, არსებობს რაოდენობრივი განსხვავება, ე. ი. ზოგს მეტი აქვს ნიჭი, ზოგს — ნაკლები. წინააღმდეგ შემთხვევაში მოისპობოდა განსხვავება გენიოსებსა და ჩვეულებრივ ადამიანებს შორის, რაც შეცდომა იქნებოდა. საერთოდ კი, მართალია, რომ არ არსებობენ სავსებით უნიჭო ბავშვები, რადგან ნებისმიერ ნორმალურ ბავშვს აუცილებლად აქვს რაიმე ნიჭი, რაიმე უნარი და, როგორც უკვე ვთქვით, მათ შორის განსხვავება მხოლოდ რაოდენობრივია, ანუ გრადუალური.

ის კი უნდა ითქვას, რომ ნიჭიერების გამოვლენის ერთ-ერთი ძირითადი ფორმა არის შრომის უნარიანობა. მართლაც, ნებისმიერი ნიჭიერება შრომაში კლინდება. ეს განსაკუთრებით გენიოსებზე ითქმის, რომლებიც მათთვის მნიშვნელოვან პრობლემებზე თავგანწირვით შრომობენ და ავლენენ უჩვეულო შრომისუნარიანობას.

დიდ ბერძენ მოზროვნეს დემოკრიტესაც შრომა მიაჩნდა აღზრდისა და სწავლის ძირითად საშუალებად. იგი წერდა: „თუ ბავშვს სხვა რამ იზიდავს, ვიდრე შრომა, ის ვერ შეისწავლის ვერც წერა-კითხვას, ვერც მუსიკას, ვერც სპორტს და ვერც იმას, რაც ყველაზე

¹ Ю. П. Азаров, Искусство воспитания, М., 1985, стр. 57.

მეტად სათნოებისთვისაა დამახასიათებელი — მოკრძალებას, რადგან ყველაზე მეტად ამ თვისებით აღიზრდება სათნოება“.¹ მას შრომა მიაჩნდა აუცილებლად სასარგებლო და დადებითი საგნების შექმნისათვის. იგი წერდა: „ცოდნა კარგ საგნებს შრომით ქმნის, ცუდი საგნები კი თავისთავად უშრომლადაც კი მოიპოვებიან“.²

¹ დემოკრიტე, ეპიკურე, ფრაგმენტები, წერილები, თარგმანი თ. კუკავასი, გვ. 158.

² იქვე, გვ. 159.

თავი III

აღზრდის მეთოდის ზოგიერთი საკითხი

§ 1. არსებული თეორიების ზოგადი მიმოხილვა

აღზრდის მეთოდის შესახებ არსებობს მრავალი თეორია, ამიტომ ძნელია შევხვით ყველას. ჩვენ შევხვებით მხოლოდ ზოგიერთს და თანაც ყველაზე მნიშვნელოვანს. პედაგოგიის თეორეტიკოსები გამოთქვამენ სინანულს იმის გამო, რომ არ არსებობს აღზრდის ერთი, მთლიანი მეცნიერული თეორია: „საერთოდ, დღესაც ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ფაქტობრივად არ არსებობს ერთიანი, მეცნიერულად საფუძვლის მქონე აღზრდის თეორია“.¹

კომენსკის აზრით, საჭიროა „აღზრდის ისეთი მეთოდის ჩამოყალიბება, რომელიც გვასწავლის, თუ როგორ განვასხვავოთ აუცილებელი არააუცილებლისაგან, სასარგებლო უსარგებლოსაგან, ცრუ ჭეშმარიტისაგან“.

უნდა აღინიშნოს, რომ პედაგოგიის ყველა თეორეტიკოსი აყალიბებდა თავის თვალსაზრისს პედაგოგიის მეთოდის შესახებ და წინ წამოსწევდა აღზრდის ამა თუ იმ მხარეს, რომელიც მას სხვა მხარეებთან შედარებით უფრო მნიშვნელოვნად მიაჩნდა.

აღზრდის მეთოდისა და თეორიის შესახებ მრავალი, ფრიად მნიშვნელოვანი შეხედულება ჰქონდათ გამოთქმული ჯერ კიდევ ანტიკური დროის მოაზროვნეებს. მაგალითად, პითაგორელები მშვენიერებას ხედავდნენ ჰარმონიულად მოწესრიგებულ სამყაროში და მოითხოვდნენ ახალგაზრდობის აღზრდას ამ ჰარმონიული, მოწესრიგებული სამყაროს შესაბამისად, რისთვისაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მუსიკას, პირველ ყოვლისა, ვაჟაკურ მუსიკას, რომელსაც ასეთივე სულის მქონე ახალგაზრდობის აღზრდა შეეძლო.

¹ Этика и мораль. М., 1990, стр. 45.

სოკრატე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცოდნას, განათლებას და აქედან გამომდინარე, ავითარებდა ინტელექტუალური, ანუ გონებრივი აღზრდის თეორიას. ზნეობრივი აღზრდა კი მას ინტელექტუალური აღზრდის შედეგად მიაჩნდა.

პლატონმა თავისი შეხედულებები აღზრდის შესახებ გადმოსცა არა მხოლოდ „სახელმწიფოში“, არამედ აგრეთვე დიალოგში „ნადიმი“, სადაც ის სოკრატეს სახით გამოსახავს ადამიანის დადებით ტიპს და ახალგაზრდობის ასეთსავე აღზრდას მოითხოვს. პლატონის მიერ მოხაზული ადამიანის ტიპი სოკრატეს სახით არის ფიზიკურად ძლიერი, ამტანი, ღრმად მოაზროვნე, ინტელექტუალურად მაღალ დონეზე მდგომი, კეთილშობილი, თავშეკავებული ჭამა-სმაში, ვნებებში, ადამიანი, რომელიც არასოდეს არ მიატოვებს სხვას გაჭირვებაში და სხვ. პლატონმა აღზრდაში დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა მუსიკას, პოეზიას და სპორტს, რომელიც ავითარებს ახალგაზრდობას ფიზიკურად, უვითარებს მათ სხეულის ნაწილების მოქნილობას, პარმონიას. ამით პლატონმა დიდი გავლენა მოახდინა აღზრდის მეთოდის განვითარებაზე. მაგრამ ყოველივე ამის პარადოქსურად მანვე ჩაუყარა საფუძველი ცენზურას, როცა მოითხოვდა მუსიკალური და პოეტური ნაწარმოებების დიდი სიფრთხილით შერჩევას, მათ განთავისუფლებას ათენისტური და ანტიპატრიოტული ელემენტებისაგან. ამისათვის კი მას საჭიროდ მიაჩნია სპეციალური კომისიის შექმნა, რომელიც შეარჩევდა აღსაზრდელთათვის შესაფერის ლიტერატურას და უკვე შერჩეულის გაცხრილვას ათენისტური და ანტიპატრიოტული მასალისაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო ცენზურის თავისებური ჩანასახი, რამაც შემდგომ ეპოქებში უარყოფითი როლი ითამაშა აზროვნების თავისუფლების განვითარებაში.

არისტოტელემ აღზრდის თეორია ჩამოაყალიბა თავის ეთიკებში. იგი ისევე, როგორც პლატონი, საჭიროდ თვლიდა აღზრდაში მუსიკისა და სპორტის ფართოდ გამოყენებას, მაგრამ წინა პლანზე მაინც ინტელექტუალურ აღზრდას აყენებდა და მოითხოვდა სწავლებაში მათემატიკის, გრამატიკის, ხატვა-ხაზვის და მრავალი სხვა დისციპლინის ჩართვას. იგი მოითხოვდა ახალგაზრდობაში ღმერთის არსებობის რწმენის განმტკიცებას. საყურადღებოა როგორც პლატონთან, ასევე მასთან, ქალთა და მამაკაცთა თანაბარი აღზრდის მოთხოვნა.

მასვე ეკუთვნის ასაკობრივი აღზრდის სრული სისტემის ჩამოყალიბება.

დიდი როლი ითაქამეს აღზრდის სისტემის და კერძოდ, მისი მეთოდის დამუშავებაში რენესანსის ეპოქის მოაზროვნეებმა, ლეონარდო და ვინჩიმ, მიქელანჯელომ და სხვებმა. ლეონარდო და ვინჩი ავითარებდა ბუნებრივი აღზრდის თეორიას, რაც ნიშნავდა ახალგაზრდობის ბუნებრიობის პრინციპების საფუძველზე აღზრდას. დიდ მნიშვნელობას აძლევდა ინტელექტუალურ მიმართულებას, რისთვისაც მოითხოვდა პედაგოგთა განსაკუთრებული სიფრთხილით შერჩევას. ხოლო პედაგოგებისაგან მოითხოვდა ახალგაზრდობის როგორც ფსიქიკის, ისე ფიზიოლოგიის კარგ ცოდნას.

კლასიციზმის ეპოქის დამსახურება ძირითადად მდგომარეობს ანტიკურობის აღდგენასა და მიბაძვაში. კლასიციზმის ეპოქის წარმომადგენელთა თეორიებში შეიძლება მრავალი პროგრესული თვალსაზრისის ამოკითხვა. მათ კარგად დაამუშავეს თეორია ახალგაზრდობაში განსავითარებელი დადებითი და მისი შესაბამისი უარყოფითი თვისებების შესახებ. მათ საჭიროდ მიაჩნდათ ახალგაზრდობაში ისეთი თვისებების განმტკიცება, როგორიცაა ჰუმანიზმი, გმირობა, მტრის მიმართ შეუბრალებლობა, პირადული ინტერესების სახელმწიფოსა და საზოგადოების კეთილდღეობისათვის შეწირვა, ძლიერი ნებისყოფა, კეთილშობილი და ამაღლებული ხასიათი, გამჭრიახობა, გმირობა-გამბედაობა და სხვ. უარყოფით და ახალგაზრდობისათვის საზიანო თვისებად მიაჩნდათ სიზარმაცე, წინდაუხედავობა, ჭკუამოკლეობა, უღმერთობა, საზოგადოებრივი მოვალეობების შესრულების უგულებელყოფა, დიდი ყურადღება წერილმანებისადმი და სხვ. აღზრდაში ისინი მოითხოვდნენ ხელოვნების ფართო გამოყენებას. აღნიშნავდნენ თამაშის დიდ როლს აღზრდაში. უარყოფდნენ მოდით გადაჭარბებულ გატაცებას, რადგან, მათი აზრით, ეს ავითარებს ახალგაზრდობაში ქარაფშუტობას, ჭირვეულობას. აღზრდაში დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ მუსიკას, მაგრამ არა ყოველგვარს, არამედ, ძირითადად, სასულიეროს. ასევე მოითხოვდნენ აღზრდაში სასიამოვნო და არასასიამოვნო მეთოდების ჰარმონიულ შერწყმას.

ფრანგი განმანათლებლებიდან ეოლტერი საზოგადოების კეთილდღეობის ერთ-ერთ ძირითად პირობად თვლიდა ახალგაზრდობის

სწორ აღზრდას, ხოლო სწორი აღზრდა მას, ძირითადად მორალურ აღზრდად ესახებოდა.

გერმანელი განმანათლებლებიდან ლესინგი ისევე, როგორც ფრანგი განმანათლებლები, ამტკიცებდა გონების პრიმატს და მოითხოვდა ახალგაზრდობის ძირითადად, ინტელექტუალურ აღზრდას.

ამერიკელი მოაზროვნენი, კერძოდ, ამერიკელი რომანტიკოსები მხარს უჭერდნენ ყოველგვარი ავტორიტეტისაგან დამოუკიდებელ, დემოკრატიულ აღზრდას, რათა ამით ახალგაზრდობაში განვითარებულიყო თავისუფალი აზროვნებისა და თავისუფალი შემოქმედების უნარი. ახალგაზრდობის გამაყვითილებილად და ამამაღლებელ საშუალებად მათ პოეზია და ხელოვნება მიაჩნდათ. საერთოდ, მათი აზრით, აღზრდამ ახალგაზრდობაში უნდა დანერგოს ყოველივე ამაღლებული და კეთილშობილი, განსაკუთრებით კი სიყვარული ჭეშმარიტებისა და თავისუფლებისა.

ი. ა. კომენსკი წერდა: „ახალგაზრდობას უნდა შთაეუნერგოთ უკლებლივ ყველა სათნოება“.¹ ამას გარდა, მისი აზრით, „აღმზრდელი უნდა ცდილობდეს, რომ აღსაზრდელის იდეალები იყოს რეალური, განხორციელებადი“, რომ „ჭეშმარიტება არის ერთი და მარტივი, ხოლო შეცდომას შეიძლება ჰქონდეს ათასი სახე“.²

ეპიქტეტე გეთავაზობს საინტერესო დაკვირვებებს სათნოების შესახებ: „უვიცის თვისებაა სამწუხარო მდგომარეობაში სხვებს დასდოს ბრალი, განათლებული თავის თავს იდანაშაულებს, ხოლო ბრძენთა თვისებაა არ დაადანაშაულონ არც თავის თავი, არც სხვები“.³ „თუ შენ შეგიძლია იამაყო რამით, ესაა მხოლოდ საკუთარი ღირსებები, საკუთარი მოქმედებები“.⁴ „არ ეცადო, რომ პირობები ისე დალაგდეს, როგორც შენ გინდა, არამედ ყოველთვის მიიღე ისინი ისე, როგორც თვითონ ლაგდებიან. მაშინ შენი ცხოვრება მშვიდად წარიმართება“.⁵

¹ Я. А. Коменский, Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения, т. 2, стр. 405.

² იქვე, 483.

³ Эпиктет. Настольные заметки. Казань, 1883, стр. 6.

⁴ იქვე, გვ. 71.

⁵ იქვე, გვ. 41.

ცნობილი რუსი პედაგოგი უშინსკი უდიდეს მნიშვნელობას აღზრდის პროცესში ანიჭებდა ჭეშმარიტებას: „არსებობს მხოლოდ ერთი ენება, რომელსაც არ აბრმავებს გონებას, ესაა ძლიერი სიყვარული ჭეშმარიტებისა“.¹ ამას გარდა, მისი აზრით, „ახალგაზრდა უნდა ემყარებოდეს იმას, რაც არის და არა იმას, რაც სასურველია რომ იყოს“.² იგი აღზრდის პროცესში მოითხოვდა გონების პრიმატს, გონების მნიშვნელობის წინ წამოწევას: „უმაღლესი პრაქტიკული მოღვაწეობა მოითხოვს ადამიანს მთლიანად და მამასადამე, მოითხოვს გონებით ხელმძღვანელობას“.³

ქართველი მკვლევარი პ. ჯანელიძე აღზრდაში ძირითად ფაქტორად თვლიდა ცოდნას, განათლებას და აკრიტიკებდა ამ ჭეშმარიტების უარმყოფელთ: „ამრიგად, სრულიად აბსურდულია ის შეხედულება, თითქოს მეცნიერული ცოდნა ხელს უშლიდეს ადამიანის ზნეობის სრულყოფას“.⁴

პრაგმატისტები წინა პლანზე წამოსწევდნენ პრაქტიკულ მოღვაწეობას, გამოცდილებას, ცდას. კერძოდ, დიუი ფიქრობდა, რომ „ყოველ ასაკში ჩვენს წინ დგას უშუალო ამოცანა – ესწავლობდეთ ცდის მეშვეობით, ვაფართოვებდეთ და ვამდიდრებდეთ მას“.⁵

მრავალი თეორეტიკოსი იცავდა იმ აზრს, რომ პედაგოგიკის და საერთოდ, აღზრდის თეორიის საფუძველი უნდა ყოფილიყო ფილოსოფია. კერძოდ, პ. ნატორპის აზრით, „ფილოსოფია უნდა შეადგენდეს მთავარ საფუძველს აღმზრდელის აღსაზრდელად და მამასადამე, ნებისმიერი კატეგორიის მასწავლებლის მოსამზადებლად“.⁶ ამ საფუძველს კი ის უწოდებდა „პედაგოგიკის ფილოსოფიას“, ანუ „ფილოსოფიურ პედაგოგიკას“.⁷ მისი აზრით, ამ თეორიას საფუძველი ჩაუყარა ძველმა ბერძენმა მოაზროვნემ პლატონმა: „ფი-

¹ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания. С-Пб., 1881, стр. 442.

² იქვე, გვ. 462.

³ იქვე, გვ. 466.

⁴ პ. ჯანელიძე, მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, თბ., 1979, გვ. 96.

⁵ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1921, стр. 13.

⁶ П. Наторп. Философия как основа педагогики, стр. 106.

⁷ იქვე, გვ. 48, 91, 95.

ლოსოფიის და პედაგოგიკის ერთიანობას მთელი სიღრმით ჩაწვდა პლატონი, რომელსაც ერთნაირად შეიძლება ეწოდოს, როგორც ერთის, ისე მეორის ფუძემდებელი“.¹

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნატორპი მომხრე იყო აღზრდის თავისუფალი ხასიათისა. იგი სინანულით აღნიშნავდა, რომ „სკოლაც და მთელი თანამედროვე ახალგაზრდობა არაა თავისუფალი“.² ხოლო აღზრდის თავისუფლებაში ის გულისხმობდა აღზრდის განთავისუფლებას ყოველგვარი დიქტატისაგან და საერთოდ, კაცობრიობის მთელი ისტორია მიაჩნდა სწრაფვად თავისუფლებისაკენ: „ჩვენ ვხედავთ, თუ ისტორია როგორ მოძრაობს არასწორად, მაგრამ ჯიუტად თავისუფლებისაკენ“.³ ხოლო ფილოსოფიას თელიდა „კაცობრიობის განთავისუფლების თეორიად“.⁴

მრავალი თეორეტიკოსი იცავდა თვალსაზრისს, რომ სკოლა, სწავლა-აღზრდა ხელს უნდა უწყობდეს ახალგაზრდობის თავისუფალ, დამოუკიდებელ აზროვნებას, რისთვისაც საჭიროა, რომ თვით პედაგოგს შეეძლოს დამოუკიდებელი აზროვნება: „სკოლა უნდა ასწავლიდეს აზროვნებას, მაშასადამე, ყოველი პედაგოგი უნდა სწავლობდეს აზროვნებას თანამედროვე ლოგიკის დონეზე“.⁵

მრავალი თეორეტიკოსი მოითხოვდა საშუალო სკოლის პროგრამების განტვირთვას მეორეხარისხოვანი დისციპლინებისაგან: „საშუალო სკოლის პროგრამებში ძალიან ბევრია ისეთი რამ, რაც არ სჭირდება მშრომელს მის ყოველდღიურ შრომაში...“⁶ ამიტომაცაა, რომ საშუალო სკოლა ჯერ კიდევ ვერ ასრულებს საკვებით აღზრდის სკოლის როლს“.⁷

პედაგოგიკის მრავალი თეორეტიკოსი მოითხოვდა აღმზრდელსა და აღსაზრდელს შორის ჰუმანური, ადამიანური, ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული ურთიერთობის არსებობას. მაგალითად, პეს-

¹ П. Наторп. Философия как основа педагогики. М., 1921, стр. 96.

² П. Наторп. Развитие народа и развитие личности. С-Пб., 1912, стр. 96.

³ იქვე, გვ. 128.

⁴ იქვე, გვ. 201.

⁵ Э. В. Ильенков, Об идолах и идеалах, М., 1968, стр. 212.

⁶ В. А. Сухомлинский, Нравственный идеал молодого поколения, М., 1963, стр. 11.

⁷ იქვე, გვ. 12.

ტალოცის აზრით, აღმზრდელი ისე ახლო უნდა ყოფილიყო აღსაზრდელთან, რომ ზოგჯერ მონაწილეობაც კი უნდა მიეღო მათ თამაშობასა და გართობაში. თვით პესტალოცი ხშირად იქცეოდა ასე.

აღსაზრდელსა და აღმზრდელს შორის ახლო, გულითადი ურთიერთობის მომხრე იყო ნატორპიც: „ერთგვარი გულითადი კავშირი ხელმძღვანელსა და მოსწავლეს შორის და მით უმეტეს მშობელსა და შვილს შორის სახლში, არის უპირველესი პირობა იმისათვის, რათა, საერთოდ, შესაძლებელი იყოს ჭეშმარიტად ადამიანური აღზრდა“.¹

მკვლევარი აზაროვი წერდა, რომ „ბავშვის მიმართ გულისხმიერების გარეშე შეუძლებელია ადამიანის აღზრდა“.² „ადმინისტრაციული, უგულო ტონი ბავშვებთან ურთიერთობაში ხელს უშლის ადამიანურ, გონივრულ ურთიერთობას კოლექტივში, ძირფესვიანად სპობს ბავშვების დამოუკიდებლობას, ინიციატივას“.³

„მოზარდის ფსიქოლოგიის“ ავტორები წერენ: „აღსაზრდელი ყოველთვის მეტი ხალისით უსმენს მეგობრულ რჩევას, ვიდრე ბრძანებას“.⁴

ყოველივე ზემოთქმული სწორია, ოღონდ ერთი შენიშვნით, რომ ეს მეგობრული ურთიერთობა პედაგოგსა და აღსაზრდელს შორის არ უნდა გასცილდეს გარკვეულ ზღვარს, რათა არ წაიშალოს განსხვავება მათ როლებს შორის, რომელთაგან ერთი ხელმძღვანელია, მეორე მისდამი დაქვემდებარებული. უფრო გონივრული იქნება, თუ ეს ურთიერთობა დაემყარება სამართლიანობის პრინციპს შეფასებაში, დასჯასა და წახალისებაშიც, რაც წარმოშობს აღსაზრდელში შესაბამის თვისებას, სამართლიანობისა და ჭეშმარიტების სიყვარულს.

ჩვენი აზრით, ყველა ეს თეორია შეიცავს ჭეშმარიტების მარცვალს და მათი უარყოფა არ შეიძლება. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ ყოველი თეორეტიკოსი, გატაცებული თავისი იდეით და პრინციპით, წინ წამოსწევს მხოლოდ ამ ერთ იდეას და პრინციპს და სხვათა იგნორირებას ახდენს. ამრიგად, ყველა ამ თეორიას იგივე ნაკლი

¹ П. Наторп. Философия как основа педагогики. М., 1910, стр. 93.

² Ю. П. Азаров, Искусство воспитания, М., 1985, стр. 243.

³ იქვე, გვ. 178.

⁴ Психология подростка, М., 1959, стр. 106.

აქვს, რაც ჩვენ არაერთხელ აღგვინიშნავს — ნაკლი ცალმხრივობისა, რადგან არ შეიძლება აღზრდის მთელი სისტემა მხოლოდ თავისუფლებაზე, ან კუმანურობაზე, ან პრაქტიკულობასა და ცხოვრებისეულობაზე, ან ინტელექტუალობასა და ზნეობრივობაზე დავიყვანოთ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აღზრდის მთელი მეთოდიკა უნდა იყოს ყველა ამ პრინციპის მთლიანობა, კონგლომერატი. ხოლო თუ როგორ მოხდება ელემენტთა ამ რთული მექანიზმის განხორციელება, ეს უკვე ცალკე საკითხია და მისი გადაწყვეტა მკითხველი საზოგადოებისათვის მიგვინდია.

§ 2. პედაგოგი

სწავლა-აღზრდის პროცესში მთავარი ფიგურაა პედაგოგი. ის ხელმძღვანელობს აღსაზრდელის ყოველმხრივ განვითარებას, როგორც ფიზიკურს, ისე ინტელექტუალურსა და სხვ., ამიტომ პედაგოგს, როგორც აღმზრდელსა და მასწავლებელს, ბევრი რამ მოეთხოვება. პირველ ყოვლისა, მისი წარმატებით მუშაობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ საგნის კარგად ცოდნას, რომელსაც ასწავლის. ამის შესახებ ჯ. დიუი აღნიშნავდა: „ერთად-ერთი მეთოდი მასწავლებლისა — ესაა თავისი საგნის კარგი ცოდნა. ყველა დანარჩენი მსჯელობა მეთოდის შესახებ არის მხოლოდ შირმა პედაგოგისათვის. ...~~პედაგოგი ინტელექტუალურად და ზნეობრივად მაღლა უნდა ოდეს~~ თავის მოსწავლეებზე“.¹ ასეთია დადებითი და კლასიკური ტიპი პედაგოგისა.

პედაგოგის მიერ თავისი საგნის კარგი ცოდნის აუცილებლობას ხაზს უსვამდა პროფ. დ. ლორთქიფანიძე: „პროფესორ-მასწავლებელი, როგორც დიდი ხნის გამოცდილების მქონე, ისე დამწყები, პირველ ყოვლისა, საფუძვლიანად უნდა იყოს დაუფლებული მეცნიერების კურსს, მთელ მის სისტემას და მუდამ იმდიდრებდეს ცოდნას მისთვის საინტერესო მეცნიერების სფეროში მოპოვებული ახალი მიღწევებით“.²

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию...

² დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა. 1981, გვ. 61.

აღმზრდელს, პედაგოგს სჭირდება აღსაზრდელთა ფსიქიკის, მათი ხასიათის კარგი ცოდნა. ამის გარეშე თვით კარგი განათლებისა და ცოდნის შემთხვევაშიც კი მას არ ძალუძს დადებითი შედეგების მიღწევა. ეს კი საჭიროა იმიტომ, რომ როგორც პროფ. დ. ლორთქიფანიძე აღნიშნავდა „სწავლების პროცესი, მისი შინაარსი, ორგანიზაცია და მეთოდი, პირველ ყოვლისა, დაკავშირებულია ფსიქიკასთან, მოსწავლის სულიერ ცხოვრებასთან“.¹ დ. ლორთქიფანიძე თავის დასკვნებში კიდევ უფრო შორს მიდიოდა, როცა მოითხოვდა მოსწავლის არა მხოლოდ ფსიქიკის, ფიზიოლოგიის ცოდნასაც.²

დაახლოებით, ანალოგიური იყო პ. ნატორპის მოსაზრება, რომლის მიხედვით, „აღმზრდელმა უნდა იცოდეს ადამიანის ბუნება, განსაკუთრებით მომავალი ადამიანის, ბავშვის სულისა, რათა ამ ცოდნასთან შეთანხმოს თავისი ზემოქმედების ზერხები“.³

პედაგოგიკის თეორეტიკოსები ილაშქრებდნენ პედაგოგის გრძნობებისა და აზრების დაბალი კულტურის წინააღმდეგ: „აღზრდაში კატეგორიულად მიუღებელია გრძნობებისა და აზრების დაბალი კულტურა ბავშვთა ქცევის ამა თუ იმ ნიუანსზე მოუფიქრებელი რეაქციით. ის უნდა ამოდიოდეს პედაგოგიური მოვლენების შინაგანი ლოგიკის, მისი სპეციფიკის რაციონალური ორგანიზაციის შემეცნებიდან“.⁴

თეორეტიკოსები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ პედაგოგის გარეგნულ მხარესაც, „მასწავლებლის გარეგნობას, მის ჩაცმულობას და სხვა მხარეებს დიდ მნიშვნელობა აქვს ყურადღების გამოწვევისა და შენარჩუნებისათვის“.⁵

ამჟამად დავას აღარ იწვევს ის, რომ აუცილებელია სწავლების პროცესის მჭიდროდ დაკავშირება აღზრდის პროცესთან: „მასწავლებელმა წინასწარ უნდა გაითვალისწინოს ის კონკრეტული გზები

¹ დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, 1981, გვ. 57.
იქვე, გვ. 63.

² П. Наторп, Философия как основа педагогики. М., 1990, стр. 18.

⁴ Ю. П. Азаров, Искусство воспитания, М., 1985, стр. 151.

⁵ დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა. თბ., 1981, გვ. 77.

და ღონისძიებები, რომელთა საშუალებითაც უზრუნველყოფს მოსწავლეებში დადებით, საზოგადოებრივად სასარგებლო, მყარი ემოციებისა და განცდების აღზრდას, ამასთანავე მიმზიდველსა და სახალისოს გახდის სასწავლო პროცესს“.¹

ანალოგიურ დასკვნებამდე მივიდა მკვლევარი პრ. ჯანელიძე: „სასწავლო საგანი სათანადოდ უნდა გამოიყენოს მასწავლებელმა მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდისათვის, რაც უფრო მეტი განათლება, პედაგოგიური გამოცდილება და სხვა პროფესიული თვისებები აქვს მასწავლებელს, მით უფრო მეტი შესაძლებლობა არის იმისა, რომ სწავლებას აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ჰქონდეს“.² მას მოჰქონდა მაგალითები იმისა, რომ ნებისმიერი მეცნიერება, მათ შორის ისტორია, შეიძლება დაუკავშირდეს ზნეობრივ აღზრდას: „თუ ისტორიის სწავლებამ მოსწავლეს გარკვევით არ დაანახა ომების სოციალური ბუნება, თუ არ გააგებინა, რას ნიშნავს ეროვნული ჩაგვრა და ხალხის დამონება, მისთვის შეუძლებელი იქნება სამართლიანი და უსამართლო ომების მორალური შეფასება“.³

სწავლება სულ უფრო და უფრო ნაკლებ მისდევს რჩევა-დარიგების, რეზონირების მეთოდს და ძნარს უჭერს თვალსაჩინო მაგალითების, განსაკუთრებით პირადი მაგალითის წინ წამოწევის ხერხს, რადგან ზედმეტი რეზონერობა, ზედმეტი რჩევა-დარიგება სწრაფად ბეზრდება მოსწავლეს, ხოლო მაგალითები, ილუსტრაციები და განსაკუთრებით კი მაგალითები პედაგოგის, თუ მახლობლების პირადი ცხოვრებიდან დიდ ზემოქმედებას ახდენს მასზე. თუ პედაგოგი მიმართავს რეზონირობას—და. დამრიგებლობას, რაც წინააღმდეგობაშია მის პირად ცხოვრებასთან, ცხადია, ვერ მოახდენს სათანადო დადებით ზემოქმედებას ახალგაზრდობაზე.

ჯემსის აზრით, „მასწავლებლის მთავარი ღონისძიება იქითკენ უნდა იყოს მიმართული, რომ მთაუნერგოს მოსწავლეს ის თვისებები, რაც მას მომავალ ცხოვრებაში ყველაზე მეტ სარგებლობას მოუტანს“.⁴

¹ დ. ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, თბ., 1981, გვ. 89.

პ. ჯანელიძე, მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, თბ., 1979, გვ. 139.

³ იქვე, გვ. 147.

⁴ У. Джемс. Беседы с учителями о психологии. Петр-д. 1919, стр. 43.

ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ კარგია ასეთი თვისებების დანერგვა, მაგრამ უკეთესია უფრო შორს გამიზნული თვისებები, თუნდაც ისეთი თვისებები, რაც სარგებლობას მოუტანდა მომავალ თაობებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენ მოგვიწევს უარის თქმა მრავალი ისეთი ცოდნის გადაცემაზე, რაც ემსახურება უფრო შორეულ მყობადს და არა მხოლოდ ამ აღსაზრდელის თაობის ინტერესებს.

კომენსკის აზრით, „ცოდნაში არ უნდა იყოს არაფერი უსარგებლო, ყალბი, დამაბნეველი, უნდა იგრძნობოდეს მხოლოდ სასარგებლო, ჭეშმარიტი და სასიამოვნო“.¹

როგორც ვხედავთ, კომენსკი სასარგებლოს გარდა, მოითხოვს ჭეშმარიტი და სასიამოვნო ცოდნის გადაცემას. ამ შემთხვევაში დასაზუსტებელია სასიამოვნოს ცნება, რადგან ყოველი სასიამოვნო არაა არც სასარგებლო და არც ჭეშმარიტი.

ამ ბოლო ხანებში გამოთქმულ იქნა ფრიად პარადოქსული ხასიათის მოსაზრებები, რომლის მიხედვით, „მშვენიერი მორალისტი, ზნეობის მშვენიერი მასწავლებელი შეიძლება იყოს მხოლოდ ცუდი ადამიანი“² და ცოტა ქვემოთ კიდევ უფრო აზუსტებენ ამ მცდარ მოსაზრებას: „მორალის თვალსაზრისით, ჩვენთვის ამჟამად შესაძლებელია, უფრო სასარგებლოა ნაკლებ მომზადებული, ნაკლებ ნიჭიერი მასწავლებელი, ვიდრე უფრო მეტად ნიჭიერი და განათლებული“³. ავტორები ღიღის ზოტბით და პატივისცემით იხსენიებენ უზნეო მასწავლებელს: „უზრდელ აღმზრდელს შეუძლია უბიძგოს აღსაზრდელ მოსწავლეს უფრო მეტი სრულყოფისაკენ თავისი მაგალითით“.⁴ მათი აზრით, უვიცი მასწავლებელი „ასწავლის რა სხვას, თვითონაც სწავლობს“.⁵ ისინი თვითდაჯერებული, კატეგორიული ტონით აცხადებენ: „ჩვენი ცუდი მასწავლებლები ხოლო უფრო მეტად ვართ დავალებული, ვიდრე კარგებისაგან“.⁶

¹ Я. Коменский, Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1982, стр. 358.

² Этика и мораль, М., 1990, стр. 141.

³ იქვე, გვ. 144.

⁴ იქვე, გვ. 141.

⁵ იქვე, გვ. 143.

⁶ იქვე.

ეს მოსაზრებები ბრწყინავენ არა მხოლოდ თავისი პარადოქსულობით, არამედ იმიტაც რომ არ შეიცავენ არაფერს სასარგებლოსა და ჭეშმარიტს. შეიძლება ითქვას მეტიც, რომ ამ მოსაზრებებს აქვთ აბსურდული ხასიათი.

მათი „თეორიის“ უარსაყოფად საკმარისი იქნება თუნდაც აზაროვის მოსაზრების მოშველიება, რომლის მიხედვით „უცოდინრობა შობს უბედურებას და შიშს, ბავშვების წინაშე დაბნეულობას და ვერაგითარი უნარი ამას ვერ უშველის, ხოლო პედაგოგის ნიჭი, განათლებული მეცნიერებით, აქცევს მას ძლიერ აღმზრდელად“.¹

§ 3. მარტივიდან რთულისაკენ

სწავლების პროცესი უნდა მიემართებოდეს მარტივიდან რთულისაკენ, გასაგებიდან გაუგებარისაკენ და არა პირიქით. დასაწყისში გასაგები მომდევნო გაუგებარს გასაგებს გახდის. მაგრამ თუ გაუგებარით დაიწყეთ, მაშინ შეიძლება მომდევნო გასაგებიც გაუგებარი გახდეს. ამიტომაც მოითხოვდა პესტალოცი სწავლების დაწყებას გასაგებიდან და მარტივიდან. მაგალითად, მისი აზრით, ხატვის სწავლება უნდა დაეწყოთ ხაზიდან, ენისა სიტყვიდან, წერისა ასოდან. ეს მეთოდი სავსებით ამართლებდა თავის თავს მაშინ და დღესაც განაპირობებს მასალის სწრაფად და წარმატებით ათვისებას, კარგად და მტკიცედ დამახსოვრებას და ბოლოს, ხელს უწყობს ათვისებული მასალის მიზანშეწონილ გამოყენებას.

§ 4. წახალისება და სასჯელი

ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში ი. ა. კომენსკი მოითხოვდა, რომ სწავლება უნდა წარმართულიყო სახალისო, მსუბუქი მეთოდით. იგი წერდა: სწავლება უნდა ხდებოდეს „ყვირილის, ცემის გარეშე, თითქმის თამაშით და ხუმრობით“.² იგი ასეთ სწავლებას უწოდებდა „სწავლებას მსუბუქი მეთოდით“. მართლაც, არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ, მას,

¹ Ю. П. Азаров, Искусство воспитания, М., 1985, стр. 414-415.

² Я. А. Коменский, Избранные педагогические сочинения, М., т. I, 1982, стр. 243.

რადგან ცემის და დასჯის სხვა მკაცრი მეთოდებით ბავშვი უკეთესი არ გახდება, მაგრამ ეს არ ნიშნავს სასჯელის სრულ უარყოფას. ჩვენ ვგულისხმობთ, რომ ის უნდა იყოს მსუბუქი, მიზანშეწონილი, ჭკუის სასწავლებელი და არა ბავშვის ფსიქიკის დამამახინჯებელი და მისი პიროვნების შეურაცხყოფელი. დასჯა უნდა ემყარებოდეს პრინციპს: „ჩაიღინე — მაშ, პასუხი აეცე“.

როგორც დასჯა, ისე წახალისება აღზრდის პროცესში თამაშობს მნიშვნელოვან როლს. წახალისების მრავალი ფორმა არსებობს, ძირითადად, ის შეიძლება იყოს მატერიალური და იდეალური, სიმბოლური ხასიათისა. მატერიალური წახალისების საშუალებად შეიძლება გამოყენებულ იქნას წიგნი ან სხვა რაიმე სამაჩსოვრო საჩუქარი. ზოლო სიმბოლური, იდეალური წახალისება შეიძლება გამოიხატოს სიტყვიერი შექებით, რაც შეიძლება მოხდეს მთელი კლასის წინაშე, ან მშობლების კრებაზე, ან რომელიმე საერთო ორგანიზაციული ღონისძიების ჩატარებისას. ოღონდ როგორც დასჯის, ისე წახალისების შემთხვევაში საჭიროა ზომიერების დაცვა. ზომას გადასულობა როგორც ამ, ისე მრავალ სხვა შემთხვევაში ადვილად შეიძლება შეტრიალდეს საქმის საზიანოდ და დადებითის ნაცვლად, უარყოფითი შედეგი მოგვცეს. შეფასებაც და დასჯაც წარმოადგენს ერთგვარ სტიმულს და ისინი ხელს უწყობენ აღზრდის პროცესს. წახალისება შეიძლება მოხდეს კედლის გაზეთის, ან ოფიციალური პრესის საშუალებითაც, პედაგოგიურ კრებებზე, მშობელთა კრებებზე და სხვა. რაც შეეხება მატერიალურ საჩუქრებს, მათ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ბავშვებისთვის, რომელთა ოჯახი მატერიალურ სიძნელეებს განიცდის.

აღზრდის პროცესს მნიშვნელოვნად უწყობენ ხელს მოტივი და სტიმული. ისინი ააქტიურებენ პიროვნების მოქმედებას, მიმართულს მიზნის განხორციელებისაკენ. მიზანი, განსხვავებით მოტივისა და სტიმულისაგან, არის წინასწარი მოფიქრებისა და გადაწყვეტილების შედეგი. მოტივი და სტიმული უფრო შემთხვევით მოვლენებზეა დამოკიდებული. მიზანი გაცილებით უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე მოტივი და სტიმული. მოტივი უმეტეს შემთხვევაში არის შინაგანი მიზეზი, რომელიც უბიძგებს ადამიანს მოქმედებისკენ და ემსახურება დასახული მიზნის განხორციელებას, სტიმული კი უფრო გარეგანი

მიზეზის ხასიათს ატარებს. მოტივსა და სტიმულს შეიძლება ჰქონდეს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი ხასიათი.

სწავლების პროცესში განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობის მქონეა შეფასება, განსაკუთრებით კი სწორი შეფასება. თუ შეფასება არაა ზუსტი, ის იწვევს უარყოფით რეაქციას მოსწავლეთა მხრივ. რაც განსაკუთრებით არახელსაყრელია პედაგოგისათვის, რადგან ჰქმნის მასზე არახელსაყრელ წარმოდგენას, როგორც უსამართლო და ტენდენციურ ადამიანზე. ამის შედეგი კი არის მოსწავლეთა უარყოფითი დამოკიდებულება მისდამი. შეიძლება მოხდეს ისიც, რომ შეფასება სწორი იყოს, მაგრამ მაინც იწვევდეს უარყოფით აღქმას მოსწავლეებში. ამიტომ საჭიროა ასეთი შეფასების ან შესწორება რამენაირად, ან თავიდან აცილება. ძირითადად კი სწორი, დადებითი, სამართლიანი შეფასება იწვევს დადებით ზნეობრივ ურთიერთობას აღსაზრდელსა და აღმზრდელებს შორის. მაგრამ არასწორი შეფასება კი იქცევა კონფლიქტისა და დაძაბული ურთიერთობის მიზეზად აღსაზრდელებსა და მათ ხელმძღვანელებს შორის. ამრიგად, პედაგოგის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა შეძლოს ყოველთვის მოსწავლეთა შრომების თუ პასუხების სამართლიანი ობიექტური შეფასება. ეს იქცევა მათი წარმატების ძლიერ სტიმულად და პირიქით, ყოველი შეცდომა დაშვებული შეფასებაში აბრკოლებს როგორც სწორ ადამიანურ ურთიერთობას მოსწავლესა და აღმზრდელს შორის, ისე მოსწავლეთა წარმატებას სწავლასა და აღზრდაში.

§ 5. აღსაზრდელის აქტიულობა

სწავლა-აღზრდის პროცესი ყოველთვის გულისხმობს ორ მხარეს: აღსაზრდელსა და აღმზრდელს, რომელთაგან ერთი მხარე — აღმზრდელი აქტიურია, ხოლო მეორე — აღსაზრდელი პასიური. ბოლო ხანებში სულ უფრო და უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა აღსაზრდელთა აქტიუობასაც, რადგან სწავლა-აღზრდის მიზანი არის არა პასიური მომხმარებელი პიროვნების, არამედ შემოქმედი, სიახლის შემქმნელი, ცხოვრების, სინამდვილის გარდაქმნელი, საზოგადოების კეთილდღეობის მოსურნე ახალგაზრდობის ჩამოყალიბება. ამიტომ ეს თვისებები უკვე სწავლა-აღზრდის პროცესში უნდა ვითარდებოდეს და ყალიბდებოდეს მოსწავლე ახალგაზრდობაში.

ადამიანის, როგორც აქტიური მოქმედი არსების ჩამოყალიბებას დიდი ყურადღება დაუთმეს ამერიკელმა პრაგმატისტებმა. კერძოდ, პრაგმატიისტი უ. ჯემსი წერდა: „ადამიანი არის მოქმედებისაკენ მიმართული მიდრეკილებების მქონე ორგანიზებული კომპლექსი“.¹ ამიტომ, მისი აზრით, აუცილებელი იყო „მიღებული“-ქცევების, ჩვევების, მიდრეკილებების ორგანიზაცია სამოქმედოდ.² ყოველივე ეს კი ნიშნავს იმას, რომ აღსაზრდელს ცოდნა, განათლება, ზნეობა ეძლევა იმისათვის, რომ ის ცხოვრებაში გამოიყენოს, როგორც საკუთარი, ისე საერთო საზოგადოებრივი კეთილდღეობისთვის. ამიტომ აღზრდისა და სწავლების ერთ-ერთ გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს ახალგაზრდობაში შემოქმედებითი, საზოგადოებრივი აქტიუობის თვისების განვითარება.

ამჟამად ჩვენ მხედველობაში გვაქვს მოსწავლეთა აქტიუობის განვითარება სწავლების პროცესში, რაც საფუძველად იქცევა აქტიუობის განვითარებისათვის მომავალ ცხოვრებაში. სასწავლო მასალის წარმატებით ათვისებისათვის საჭიროა არა მხოლოდ აღსაზრდელების ყურადღება, არამედ მათი აქტიუობაც სწავლა-აღზრდის პროცესში, რაც ავითარებს და ხელს უწყობს მათი შემოქმედებითი უნარის განვითარებას მომავალში. მასალის წარმატებით ათვისებისათვის, ხოლო მომავალში ათვისებული მასალის წარმატებით გამოყენებისათვის აუცილებელია მოსწავლეთა აქტიუობის განვითარება დასაწყისშივე, სწავლა-აღზრდის პროცესის საწყისებშივე. აქტიუობის უნარის გამომჟღავნება აღსაზრდელებში ამავე დროს ნიშნავს მათში კრიტიკული აზროვნების განვითარებასაც. მოსწავლის აქტიუობა ხელს უწყობს აღსაზრდელის მიერ კარგის გარჩევას, უარსაყოფისა და უვარგისისაგან, ე. ი. აღსაზრდელი ამით ერეგვა იმის გარჩევას, რაც არის იმისაგან, რაც უნდა იყოს. ეს უნარი კი მნიშვნელოვანია და სასარგებლო არა მარტო პიროვნების, არამედ მთელი საზოგადოების წინსვლა-განვითარებისათვის.

მაგრამ ამ საკითხში ცალმხრივნი არ უნდა ვიყოთ. მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ადამიანს ბუნებრივად აქვს ძლიერი მიდრეკილება მოქმედებისაკენ, არ ნიშნავს იმას, რომ ახალგაზრდობის სწავლა-

¹ У. Джемс, Беседы с учителями о психологии. П.-д, 1919, стр. 100.

² იქვე, გვ. 211.

აღზრდის პროცესი მხოლოდ მოქმედებისა და აქტივობის გამოუმუშავებაზე დავიყვანოთ, როგორც ამას გვიჩვენებს პრაგმატიკოსები. ადამიანის არსი, ძირითადად, აზროვნებაში მდგომარეობს, მოქმედება კი მხოლოდ შედეგია აზროვნებისა, რაც მეტწილად უმოქმედობის მდგომარეობაში ხორციელდება. აზროვნება ნორმალურ, ჯანმრთელ ადამიანში წინ უსწრებს მოქმედებას, შემოქმედებას, ქველმოქმედებასა და სხვ.

სწავლების პროცესში აქტიურობის უნარი მოსწავლეებს შეიძლება განუვითარდეთ ისეთი მარტივი ხერხებით, როგორიცაა კითხვა-მიგების მეთოდი, მასალის მიწოდება იმ სახით, რომ მასში აუცილებელია მოსწავლის მონაწილეობა, აქტივობა, აზროვნება სათანადო დასკვნების გამოსატანად და არა მზა, დასრულებული შაბლონური და ტრაფარეტული მიწოდება მასალისა, რომელიც სრულებით აღარ საჭიროებს მოსწავლის გონებისა და აზროვნების ამოქმედებას. ერთი სიტყვით, სწავლება არ უნდა წარმოებდეს შაბლონური, ტრაფარეტული, ავტორიტარული მეთოდით, რაც ანშობს ახალგაზრდობის აზროვნებისა და შემოქმედების უნარს.

მაგრამ, რაც მთავარია, საჭიროა ახალგაზრდობას განუუმტკიცოთ რწმენა იმისა, რომ მისი მომავალი აქტივობა, თუ მოქმედებამოღვაწეობა, რისთვისაც მას ამზადებენ დღეს, უნდა იყოს დადებითი, ზნეობრივი და სასარგებლო, როგორც თვით მოქმედი პიროვნების, ისე განსაკუთრებით საზოგადოებისთვის. ცხადია, რომ ის მოქმედება, რასაც არავისთვის არ მოაქვს სარგებლობა, მოკლებულია მნიშვნელობას და ღირებულებას და ასეთ მოქმედებას და აქტიურობას საქმისათვის არავითარი აზრი არა აქვს.

§ 6. თვალსაჩინოება

სწავლების პროცესში არანაკლებ მნიშვნელოვანია თვალსაჩინოების გამოყენება, რაც განსაკუთრებით აქტუალურია ამჟამად, როდესაც ტექნიკის ძლიერმა განვითარებამ განავითარა აგრეთვე თვალსაჩინოების საშუალებანი და გაადვილა მათი გამოყენებაც. ამჟამად თვალსაჩინოების სახით შეიძლება გამოყენებულ იქნას ტექნიკის ისეთი მიღწევები, როგორიცაა ტელევიზია, კინო, რადიო, სლაიდები და სხვ. ჩვენ კიდევ ერთხელ გვინდა გავიმეოროთ დიდი მნიშვნელობა ისეთი თვალსაჩინო საშუალებებისა, როგორიცაა ლიტერატურა და ხელოვნება.

მაგრამ ლიტერატურა და ხელოვნება არ უნდა ჩავთვალოთ აღზრდის საზოგადო. ლიტერატურა და ხელოვნება მხოლოდ თვალსაჩინოების საუკეთესო საშუალებებია და არა თვით აღზრდის ფორმა. ისინი მნიშვნელოვნად უწყობენ ხელს მასალის ათვისების პროცესს, აძლიერებენ რა მოსწავლეთა ყურადღებას და დაინტერესებას მასალით.

როგორც ცნობილია, აღსაზრდელთა ყურადღება გარკვეული დროის შემდეგ მცირდება, სუსტდება და შესაძლებელია სავსებით გაქრეს კიდეც, ამიტომ ამ მოდუნებულ ყურადღებას გამოცოცხლება, გამოფხიზლება, გაძლიერება სჭირდება და აი, აქ დამხმარედ გვევლინებიან როგორც დასახელებული სიახლენი ტექნიკაში, ისე ლიტერატურა და ხელოვნება. თვალსაჩინო საშუალებები ამხვილებენ ყურადღებას, რადგან ისინი ძლიერ ზემოქმედებას ახდენენ მოსწავლეთა შეგრძნების ორგანოებზე, ხოლო ფსიქოლოგიიდან ცნობილია, რომ, რაც უფრო მეტი გრძნობის ორგანოა ჩართული, მით უფრო ნაყოფიერია და შედეგად სწავლების პროცესი. თვალსაჩინოება სწავლების პროცესს აძლიერებს, რადგან ის მატებს პედაგოგის მსჯელობის ემოციურობას, უფრო საინტერესოსა და მიმზიდველს ხდის მასალის გადაცემას, ეს კი აადვილებს მის ათვისებას.

თვალსაჩინოების საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს პედაგოგის, აღმზრდელის, მშობლების, მახლობლების პირადი ცხოვრების მაგალითები. რა თქმა უნდა, ეს მაგალითები დადებითი ხასიათისა უნდა იყოს. ამისათვის საჭიროა თვით ეს პიროვნებანი იყვნენ ზნეობრივად სუფთა დადებითი ადამიანები, წინააღმდეგ შემთხვევაში აღმზრდელი-პედაგოგის საუბრები ზნეობრიობაზე, ასევე მშობლებისა და მახლობლების დარიგებანი ცარიელ სიტყვებად იქცევა და მიზანს ვერ აღწევს, ან უარესი, იწვევს ზნეობრიობის საწინააღმდეგო შედეგს, ანტიზნეობრიობას.

§ 7. მ 5 ა

თვალსაჩინოების უდიდეს და უძლიერეს საშუალებას წარმოადგენს პედაგოგის, აღმზრდელის მეტყველება, ენა. საჭიროა, რომ მისი ენა იყოს ნათელი, გასაგები, მიმზიდველი, ემოციური. მთავარია, რომ მისი მეტყველება იყოს მისაწვდომი მოსწავლეთათვის, რადგან ის,

რაც გაუგებარია, მას მოსწავლე ვერც აითვისებს, ან აითვისებს შეცდომით და არასწორად. ხოლო ცნობილია, რომ შეცდომით ათვისებულის გასწორება უფრო ძნელია, ვიდრე ახლის ათვისება. ამიტომაც ურჩევდა გასენდი პედაგოგებს: „როდესაც შენ ლაპარაკობ, შეარჩიე მარტივი და ნათელი სიტყვები, წინააღმდეგ შემთხვევაში ან გაუგებარი დარჩება, რის თქმაც გინდა, ან მოგიწევს ტყუილად დროის დაკარგვა შენი სიტყვების ახსნა-განმარტებისათვის“.¹

მასალის ყურადღებით მოსმენისა და წარმატებით ათვისებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს პედაგოგის მეტყველების ემოციურობას, რასაც ხელს უწყობს ლიტერატურისა და ხელოვნების ნიმუშების გამოყენება. ეს ჰქმნის საუკეთესო პირობებს აღზრდის პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის. რუსი თეორეტიკოსებიც დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ სწავლებაში ლიტერატურისა და ხელოვნების გამოყენებას, ისინი წერდნენ: „მასწავლებლის ემოციური მონაყოლი ფერწერასა და მუსიკასთან ერთად ძლიერ გავლენას ახდენს მოსწავლეთა გრძნობებზე“.²

§ 8. თავის თავის შემცნობა და წინააღმდეგობების აღმშენებლობა

ზოგი თეორეტიკოსი, მაგალითად, პესტალოცი სწავლების პროცესის წარმატებისათვის ძირითად საშუალებად თვლიდა აღსაზრდელთა მიერ თავის თავის შეცნობას. მისი აზრით, „თავის თავის შემეცნება წარმოადგენს ცენტრალურ პუნქტს, საიდანაც უნდა ამოდიოდეს მთელი სწავლება“.³ პესტალოცი სწორი იყო, როცა ასეთ დიდ მნიშვნელობას აძლევდა მოსწავლეთა მიერ თავის თავის შეცნობას, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს უაღრესად რთული პროცესია, რადგან თუ მოსწავლემ ამას მიაღწია, შეიძლება ითქვას, რომ მას მიუღწევია აზროვნების უმაღლესი საფეხურისათვის, რადგან ეს უნარი დამახასიათებელია მოზრდილთათვის და თანაც იშვიათ შემთხვევაში.

¹ П. Гассенди, Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 135.

² Вопросы нравственного воспитания. Иркутск, 1970, стр. 77.

³ И. П. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1981, стр. 59.

განა ბევრია ისეთი ადამიანი, რომელმაც შეიცნო თავისი თავი? ზოლო ვინც ეს შესძლო, შეიძლება ითქვას, რომ მან მაღალა სამყაროსა და კაცობრიობის არსის შემეცნებასაც. თავის თავის შეცნობა არის საფუძველი ყოველი დანარჩენის შეცნობისათვის. მართალია, პესტალოცს თავის თავის შემეცნება საჭიროდ მიაჩნდა ჭეშმარიტების შემეცნებისათვის¹, მაგრამ აქაც დაგვირდება იგივე შენიშვნა, რომ ესეც დამახასიათებელია უკვე ზრდადასრულებულთათვის და თანაც იშვიათ შემთხვევაში.

ასე რომ, აღზრდის პროცესში ახალგაზრდას ვერ მოეთხოვთ თავის თავის შეცნობას რაც ფრიად სასურველია, მაგრამ ეს არის ერთ-ერთი მიზანი აღზრდისა, რომლისკენაც უნდა მივისწრაფოდეთ, მაგრამ ამავე დროს ვითვალისწინებდეთ, რომ ეს რთული მოვლენაა, რომლითაც კი არ უნდა იწყებოდეს, არამედ უნდა სრულდებოდეს აღზრდა-სწავლების პროცესი.

სწავლა-აღზრდა, ამას გარდა, მიზნად უნდა ისახავდეს აღსაზრდელებში არა მხოლოდ ზოგადი მოქმედების უნარის განვითარებას, არამედ უნარს, რომელიც მზად იქნება ცხოვრებაში შესხვედრილი წინააღმდეგობების დასაძლევად. ძირითადი წინააღმდეგობა, რაც შეიძლება შესხედეს ცხოვრებაში ახალგაზრდას, არის წინააღმდეგობა მის მოთხოვნილებებსა და მათ დაკმაყოფილებას შორის. მამასადამე, საჭიროა ისეთი აღზრდა, რომ ცხოვრებაში გასული ახალგაზრდა არ ჩავარდეს უსასოო მდგომარეობაში, არამედ მზად იყოს სიბნელეთა დასაძლევად და კიდევ მეტი, მას უნდა ჰქონდეს უკვე სკოლაში გამომუშავებული უნარი, შეამჩნიოს ამ წინააღმდეგობის მიზეზები და მზად იყოს იბრძოლოს არა მარტო მათ დასაძლევად, არამედ მათი მიზეზების წინააღმდეგაც.

მაგრამ რაც მთავარია, საჭიროა თვით საზოგადოების და სახელმწიფოს მიერ ბრძოლა მათ მიერვე შექმნილი ამ ხელოვნური ბარიერების მოსაპოვად, რათა ადამიანები, მათ შორის ახალგაზრდები, რომლებიც ეს ეს არის შედიან ცხოვრებაში, დიდ დროსა და ენერგიას არ ხარჯავდნენ ამ წინააღმდეგობათა დასაძლევად, რაც მათ წინ აღმართულა, როგორც კედელი, მათი მაღალი და ღიადი მიზნების განხორციელების გზაზე. თუ მთელი საზოგადოება, სა-

¹ И. П. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1981, стр. 129.

ხელმწიფო სისტემა მთელ თავის გულისყურს წარმართავს ამ ხელოვნური ბარიერებისა და წინააღმდეგობების მოსასპობად და მშვიდი, ნორმალური ცხოვრების პირობების შესაქმნელად, მაშინ აღზრდის ამოცანაც შემსუბუქდებოდა, ხოლო ახალგაზრდობას აღარ დასჭირდებოდა დიდი ღროისა და ენერგიის ხარჯვა ამ უაზრო დაბრკოლებებისა და წინააღმდეგობების დასაძლევად.

ჯერ კიდევ მე-4 საუკუნეში ჩვენს ერამდე თავის თავის შეცნობას მოითხოვდა დიდი ინდოელი მოაზროვნე ბუდა. იგი ფიქრობდა: „ადამიანებმა არ იციან ყველაფერი თავის თავის შესახებ, რადგან ხშირად გაურბიან თავის თავს. ეძებენ ბრახმანს, ატმანს და სხვა ღმერთებს, ნაცვლად იმისა, რომ გარკვეულიყვნენ თავის თავში, განეწმინდათ თავი ვნებებისაგან, ბიწისაგან და ასე მოენახათ საკუთარი სიღრმისეული „მე“, მისი საფუძველი. ადამიანებმა არ იციან რა ეს, კარგავენ თავის თავს“.¹

¹ В. П. Юр ч у к. Будда. Минск, 1998, Фр. № 453.

თავი IV

აღზრდის ფორმები

§ 1. აღზრდის პროცესი

აღზრდის წარმატებით განხორციელებისთვის, აუცილებელია წინასწარ გაირკვეს აღზრდის მიზანი, აღზრდის სახეობა, და აგრეთვე პირობები, რომელშიც წარმოებს აღზრდა.

აღზრდის პროცესის წარმატებით განხორციელებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს გარემო პირობებს, რაშიც იგულისხმება საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სისტემა, ეკონომიური პირობები, ოჯახი, მეგობარ-ნაცნობ-ნათესავთა წრე. აღსანიშნავია, რომ დიდი პედაგოგი პესტალოცი ახალგაზრდობის უზნეობაში ბრალს სდებდა საზოგადოებას: „რაოდენ სამწუხარო არ უნდა იყოს, ამაში დამნაშავეა ჯერ კიდევ არასაკმარის მხილებული საზოგადოებრივი წყობილების მანკიერება“.¹

ზოგ საბჭოთა თეორეტიკოსს საზოგადოების გავლენა დაჰყავდა საზოგადოებრივ თვალსაზრისზე. საზოგადოებრივი თვალსაზრისი, უდავოდ, ახდენს გავლენას პიროვნების ჩამოყალიბებაზე, მაგრამ არ შეგვიძლია დავეყრდნოთ ნებისმიერ საზოგადოებრივ თვალსაზრისს. საზოგადოებრივ თვალსაზრისთა შორის არსებობს ისეთივე განსხვავება, როგორც თეორეტიკოსების თვალსაზრისებს შორის. ხშირად საზოგადოებრივი თვალსაზრისი არ ღვას სათანადო მორალურ დონეზე, მას ამაღლება და გასწორება სჭირდება, ამიტომ ცხადია, მას არ შეიძლება ვენდოთ. აქაც საჭიროა ფრთხილი მიდგომა, შერჩევა და განსხვავება დადებითი და პროგრესული საზოგადოებრივი თვალსაზრისისა არაპროგრესულისა და მავნეაგან. ვენდოთ პირველს

¹ И. Г. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, М., 1981, стр. 224.

და უარყოფით მხარე. ასევე მიუთითოთ ახალგაზრდებსაც. საბჭოთა თეორეტიკოსები საზოგადოებრივ აღზრდას, ანუ საზოგადოებრივი თვალსაზრისის გამოყენებას აღზრდის პროცესში „კოლექტივისტურ აღზრდას“ უწოდებდნენ. მაგრამ ამ კოლექტივისტური აღზრდის“ შესახებ იგივე უნდა ითქვას, რაც, საერთოდ, საზოგადოებრივი აღზრდის შესახებ. არ შეიძლება ხელაღებით მივიღოთ „კოლექტივისტური გაელებები“. „კოლექტივისტურ თვალსაზრისებს“ თუ „გაელებებს“ შორის არსებობს დიდი სხვაობა. მით უფრო იმიტომ არის საჭირო სიფრთხილე ამ შემთხვევაში, რომ იშვება საფრთხე „კოლექტივისტი“ ანუ „მასობრივი სულისკვეთების“ მქონე ახალგაზრდობის აღზრდისა, რაც ნიშნავს ისეთ ახალგაზრდობას, რომელსაც აღარ შერჩენია არაფერი ინდივიდუალური, — საკუთარი, ორიგინალური და მხოლოდ მასობრივი, საერთო, ყველასათვის ცნობილი პრინციპებით ხელმძღვანელობს. ჩვენ არ უარყოფთ კოლექტივისტური, ანუ მასობრივი სულისკვეთების აღზრდის საჭიროებასაც, მაგრამ არ უნდა დაგვაიწიფდეს, რომ მთავარია დამოუკიდებელი, ორიგინალურად მოაზროვნე, შემოქმედი პროგრესული ახალგაზრდობის აღზრდა, რომლისთვისაც არ იქნება უცხო არც საერთო, კოლექტიური, მასობრივი ანუ ისევე მასობრივი ჟარგონით რომ ვთქვათ, ბრბოს სულისკვეთება და ტენდენციები.

რობერტ ოუენი სავსებით უარყოფდა საზოგადოებრივი თვალსაზრისების, თუ საზოგადოებრივი ურთიერთობების გაელებას, რადგან ის მას მიაჩნდა სრულიად მიუღებლად. ყოველ დანაშაულებრივ მოქმედებაში ოუენი ადანაშაულებდა საზოგადოებას, მის თვალსაზრისს, საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ოუენი წერდა: „ადამიანი, რომელმაც ჩაიდინა დანაშაული, არაა დამნაშავე, დამნაშავე არის ის სისტემა, რომელშიც იზრდებოდა ეს ადამიანი, მოსპეთ პირობები, რომლებიც უბიძგებენ ადამიანს დანაშაულის გზისკენ და მაშინ დანაშაულებები აღარ იქნება“.¹ აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ოუენი სავსებით მართებულად ასხვავებდა გონივრულ და არაგონივრულ საზოგადოებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ მას დაუშვებლად მიაჩნდა მთელი აღზრდის სისტემის დაყვანა ნებისმიერ საზოგადოებრივ

¹ Р. Оуэн, Образование характера. С-Пб., 1909, стр. 21-22.

ურთიერთობაზე, არამედ უშვებდა მხოლოდ გონივრულად მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას.

ოჯახი. ახალგაზრდობის აღზრდაზე ოჯახს არანაკლები გავლენა აქვს, ვიდრე გარემო პირობებს, საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს. ოჯახური პირობების, ოჯახის წევრთა ურთიერთობების გავლენა აღსაზრდელზე იწყება თითქმის ბავშვის სიცოცხლის დაწყებიდან, გრძელდება მის მიერ დამოუკიდებელი ცხოვრების დაწყებამდე და შეიძლება ითქვას, მთელი სიცოცხლის მანძილზე. ამიტომ, როგორც პედაგოგი, ისე მთელი სკოლა და საერთო აღზრდის დარგის მუშაკები უნდა ცდილობდნენ მოსწავლის ოჯახური პირობების შესწავლას მისი ნორმალიზაციისა და მოწესრიგების მიზნით, მაგრამ ეს არის ურთულესი და უმძიმესი პროცესი, რაც დიდად არის დამოკიდებული ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ასე რომ, გარდაქმნა აქედან უნდა დაიწყოს და ამ ფაქტორთა გარდაქმნა გამოიწვევს ოჯახური პირობების გარდაქმნასაც. მით უმეტეს, თუ ამას დაერთვის პედაგოგ-აღმზრდელთა და მთელი სკოლის ძალისხმევა.

საზოგადოებრივი აზრიდან, საზოგადოებრივი ურთიერთობებიდან, ოჯახიდან მხოლოდ დადებითის ამოკრებას და უარყოფითისა და საზიანოს უკუგდებას მხარს უჭერდა ყველა თეორეტიკოსი, მათ შორის კ. უშინსკი: „რასაკვირველია, ყველა აღმოჩენებსა და გამოგონებებზე უფრო მნიშვნელოვანი და სასარგებლო იქნებოდა ადამიანში ისეთი ხასიათის შექმნის საშუალების აღმოჩენა, რომელიც წინააღმდეგობდა ცხოვრების ყველა შემთხვევითობის დაწოლას, იხსნიდა ადამიანს მათი მავნე, გამხრწნელი ზემოქმედებისაგან და მისცემდა მას საშუალებას მიეღო ყველგან მხოლოდ დადებითი რეზულტატები“.¹

მაგრამ იყვნენ ისეთი თეორეტიკოსებიც, რომელნიც უარყოფდნენ სკოლისა და აღზრდის კავშირის აუცილებლობას საზოგადოებასთან, სინამდვილესთან, ცხოვრებასთან: „დღევანდელი სკოლის ნაკლი მდგომარეობს იმაში, რომ იგი ნაკლებ არის ცხოვრებას დაშორებული. ჩვენ ტრადიციული სკოლის ნაკლს ვხედავთ იმაში, რომ იგი ცხოვრებისაგან მოწყვეტილია, მაშინ, როდესაც მისი ნამდვილი ნაკლი

¹ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания. С-Пб., 1881, XV.

მდგომარეობს იმაში, რომ იგი არასაკმაოდ არის მოწყვეტილი ცხოვრებისაგან“.¹

ცხადია, რომ ეს თვალსაზრისი ვერ უძლებს კრიტიკას, რადგან აღზრდა ემსახურება მოსწავლეთა არა მხოლოდ თეორიულ მომზადებას, არამედ მომზადებას ცხოვრებისთვისაც, რაც მოითხოვს სკოლის მჭიდრო კავშირს ცხოვრებასთან. სადაც კი და როგორც კი შესაძლებელია, საჭიროა აღზრდის დაკავშირება გარემო პირობებთან, ცხოვრებასთან, საზოგადოებასთან, ოღონდ ეს პირობები უნდა იყოს დადებითი, რათა მან ასეთივე დადებითი გავლენა მოახდინოს აღსაზრდელებზე.

ეს კავშირი სკოლისა ცხოვრებასთან შეიძლება გაგებული იქნას თეორიისა და პრაქტიკის კავშირად. აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ კ. უშინსკის გამონათქვამი: „თეორიამ არ შეიძლება ზურგი შეაქციოს სინამდვილეს, მაგრამ არც ფაქტმა შეიძლება ზურგი აქციოს აზრს“.² „სკოლა ვერ დაძლევს ცხოვრებას, ცხოვრებას კი შეუძლია დაძლიოს სკოლის მოღვაწეობა, რომელიც მას ეღობება გზაზე“.³

ასევე ჯ. დიუი ამტკიცებდა აზროვნების და მასთან ერთად სკოლის კავშირს სინამდვილესთან: „ჩვენ ვამტკიცებთ აზროვნების ცდისეული წყაროს არსებობას“.⁴ იგი კიდევ უფრო აკონკრეტებდა თავის მოსაზრებას: „მეცნიერება – ეს რაციონალიზირებული ცდაა. გონება მუშაობს ცდის დახმარებით და არა მის გარეშე... ნაცვლად იმისა, რომ იყოს ცდაზე და ცხოვრებაზე მაღლა, გონება თურმე მხოლოდ წმენდს ცდას და სარგებლობს იმით, როგორც შემეცნებისა და პროგრესის საშუალებით“.⁵

¹ Этика и мораль, М., 1990, стр. 141.

² კ. უშინსკი. რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი. ტ. I, თბ., 1954, გვ. 3.

³ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания. С-Пб., 1981, стр. 467.

⁴ Дм. Дьюи, Введение в философию воспитания. М., 1921, стр. 21.

⁵ Дм. Дьюи, Введение в философию воспитания, М., 1921, стр. 34.

დანაშაულობათა და ბოროტმოქმედებათა მეტი წილი არის შედეგი არა მხოლოდ ცუდი ეკონომიკური და პოლიტიკური პირობებისა, არამედ ცუდი აღზრდისაც. ამიტომ საზოგადოებას წინაშე დგას გადაუდებელი ამოცანა — შექმნას რაციონალური და პროგრესული აღზრდის სისტემა, რომელიც ამავე დროს მისაწვდომი და განხორციელებადი იქნება ხალხის ფართო მასებისათვის. როგორც აღნიშნული იყო, სწორი, მეცნიერული და განხორციელებადი აღზრდის სისტემა უნდა ემყარებოდეს ფილოსოფიას, უფრო სწორად, მის ნაწილს, ეთიკას. ამიტომ საჭიროა განისაზღვროს, თუ რომელ ეთიკას უნდა ემყარებოდეს აღზრდის ახალი სისტემა. რადგან ეთიკები მრავალფეროვანნი არიან, ამიტომ საჭიროა დადგინდეს ეთიკის ძირითადი, ბაზისური ცნება, რომელიც ამავე დროს იქცევა აღზრდის მთავარ მიზნად.

ძველ საბერძნეთში, სადაც ფილოსოფიამ და ხელოვნებამ მიაღწია განვითარების მაღალ საფეხურს, იდეალური ადამიანი წარმოედგინათ, როგორც ყოველმხრივ, კარმონიულად განვითარებული და თანაც თავისუფალი. გავიხსენოთ აპოლონ ბელვედერელის, ვენერა მილოსელის, ლაოკონისა და სხვა სკულპტურები.

ძველი ბერძენი გენიალური მოაზროვნე პლატონი ილაშქრებდა ცალმხრივი, მაგალითად, მხოლოდ სპორტით, ან მხოლოდ პოეზიით აღზრდის წინააღმდეგ. იგი ამტკიცებდა: „ვინც მხოლოდ სპორტს მისდევს, ზდება უხეში, ვიდრე ეს საჭიროა, ვინც მხოლოდ მუსიკის ხელოვნებას მისდევს, ზდება იმდენად სუსტი ზახიათისა, რომ ეს მათ არ ამშვენებთ“¹. ამიტომ, მისი აზრით, საჭიროა ფიზიკური ვარჯიშის დაკავშირება მუსიკალურ ხელოვნებასთან“². აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სპორტი მას საჭიროდ მიაჩნდა სხეულის განვითარებისათვის, ხოლო მუსიკა — სულისა³. ამავე დროს მუსიკა მას ესმოდა ძალიან ფართო მხიშვნელობით, როგორც სიტყვიერების ხელოვნების სწავლება საერთოდ და არა მარტო მუსიკისა ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით.

¹ Платон, Государство. Сочинения в трех томах, т. 3, М., 1971, 410 д.

² იქვე, გვ. 412.

³ იქვე, გვ. 377.

ეთიკის ფუძემდებელი არისტოტელე სიტყვა „ეთიკას“ აწარმოებდა სიტყვიდან „ეთოს“ რაც ნიშნავს ჩვეულებას. მაგრამ თავის სამ ეთიკაში იგი ეთიკას განიხილავდა ძალიან ფართოდ და არა როგორც მხოლოდ მოძღვრებას ჩვევების შესახებ. ხოლო ეთიკის უმაღლეს მიზნად მას ბედნიერების მიღწევა მიაჩნდა. ამავე დროს ის ილაშქრებდა ცალმხრივი აღზრდის, განსაკუთრებით ცალმხრივი ფიზიკური აღზრდის წინააღმდეგ.

აღზრდის შესახებ თეორიების უმრავლესობას ცალმხრივობა ახასიათებს, თუმცა მათში, უდავოდ, შეიძლება ჭეშმარიტების მარცვლების პოვნა. მაგალითად, ძველი დროის ისეთი გენიალური მოაზროვნე, როგორიც სოკრატე იყო, აღზრდის უმაღლეს მიზნად თვლიდა სათნოებას, რომელიც მიიღწევა ცოდნით. ამრიგად, მის ეთიკას ცალმხრივი, რაციონალური ხასიათი ჰქონდა.

დემოკრიტემ ღრმად გაიაზრა ეთიკისა და აღზრდის პრობლემები, მაგრამ სოკრატეს მსგავსად, ყველა სათნოება განათლებასა და ცოდნაზე დაიყვანა და ამიტომ მის ეთიკასაც ცალმხრივი, რაციონალური ხასიათი ჰქონდა. რაც შეეხება ეპიკურეს, იგი ძირითადად, დემოკრიტეს მოძღვრებას მისდევდა.

განვითარების შემდგომ საფეხურებზე წარმოებდა ადამიანის სულიერი მხარის ფიზიკურისაგან მოწყვეტა, რაც ეწინააღმდეგებოდა პიროვნების ჰარმონიულ განვითარებას. მაგალითად, ქრისტიანობამ ზურგა აქცია ყოველივე მიწიერსა და ფიზიკურს და მთელი ყურადღება გადაიტანა ადამიანის სულიერ მხარეზე, თანაც იმ სამყაროში, სიკვდილის შემდეგ.

რენესანსის ეპოქის წარმომადგენლები ცდილობდნენ აღედგინათ ადამიანის ფიზიკურსა და სულიერ მხარეს შორის დარღვეული ჰარმონია, რის საშუალებადაც ბუნებასთან დაბრუნება მიაჩნდათ.

კლასიციზმის წარმომადგენლებმა, რომლებიც ამოდიოდნენ დეკარტეს რაციონალიზმიდან, როგორც ხელოვნება, ასევე აღზრდა მკაცრ რეგლამენტაციას დაუქვემდებარეს. კანტს თავისი თეორია „კატეგორიული იმპერატივის“ შესახებ გამოჰყავდა აპრიორული კანონებიდან, რომელთა შესრულება მას ყველასათვის სავალდებულოდ მიაჩნდა. ამით კი ის ზღუდავდა ადამიანის თავისუფლებას.

ნიცშე აკრიტიკებდა რა ქრისტიანულ ეთიკას, ღმერთის ალაგს ათავსებდა ზეკაცს, თანაც მოუწოდებდა ადამიანთა დათრგუნვილი

ინსტინქტების განვითარებისა და ძალაუფლებისათვის ბრძოლისაკენ, რითაც დიდი გავლენა მოახდინა ფაშიზმის განვითარებაზე გერმანიაში და ტოტალიტარულ კომუნისტურ რეჟიმზე რუსეთში.

რუსო ქადაგებდა თავისუფლებას, ხოლო მისი მიღწევისათვის მოუწოდებდა ბუნებასთან დაბრუნებისკენ. ამასვე ქადაგებდა ფრანგი განმანათლებელი ჰოლბახი.

მე-19 საუკუნის რუსი ფილოსოფოსი ვლ. სოლოვიოვი ეთიკის მთავარ საგნად თვლიდა სიკეთეს, ხოლო ნ. ბერდიაევი შემოქმედებას და შემოქმედებით აღზრდას.

ეთიკის თანამედროვე თეორეტიკოსებიდან ჯ. მური ეთიკის ძირითად საგნად, აგრეთვე, სიკეთეს თვლის, რომელიც მას განუსაზღვრელად მიაჩნია. ამით მან ფაქტიურად ეთიკა საგნის გარეშე დატოვა.

ემოტივისტები ეთიკას ემოციებზე ამყარებდნენ. ლინგვისტური ანალიზის თეორიის მიმდევრები ეთიკის მთავარ საგნად თვლიდნენ მორალის ენას, რელატივისტები აღიარებდნენ განუწყვეტელ მოძრაობასა და ცვალებადობას და ამის შესაბამისად ქადაგებდნენ ეთიკაში თვალსაზრისთა პლურალიზმს.

საბჭოთა ეთიკურმა სკოლამ მთლიანად უარყო ქრისტიანული რელიგიური ეთიკა, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა კაცობრიობის მორალურ ამაღლებაში. ქრისტიანული რელიგიური ეთიკა შეიცავდა მყარად ჩამოყალიბებულ მსოფლმხედველობას, რაც ბადებდა აზროვნების თავისუფლების შეზღუდვის საშიშროებას. საბჭოურმა ეთიკამ ქრისტიანული ეთიკა კი უარყო, მაგრამ სამაგიეროდ არაფერი არ შემოუთავაზებია, ამიტომ დღის წესრიგში დადგა ახალი ეთიკის შექმნის აუცილებლობის ამოცანა.

პლატონი თავის ცნობილ ტრიადაში (სიკეთე, მშვენიერება, ჭეშმარიტება) უპირატესობას სიკეთეს აძლევდა, ისევე, როგორც შემდგომში ქრისტიანული ეთიკა. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ როგორც ეთიკაში, ისე ნებისმიერ მეცნიერებაში პირველ ადგილზე უნდა იდგას ადამიანის ბედნიერების ცნება, რაზეც არის დამოკიდებული მთელი საზოგადოების კეთილდღეობა. ყველა სხვა ცნება უნდა დაექვემდებაროს ამ მთავარ ცნებას და ხელი შეუწყოს მის განხორციელებას.

ახლა განვიხილოთ ცალკეული მოაზროვნეების თვალსაზრისები ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარების შესახებ.

~~პესტალოცის აზრით, საჭირო იყო ზნეობრივი, ფიზიკური და შრომითი აღზრდის შეერთება~~ ზნეობრივ აღზრდაში ის, პირველ ყოვლისა, გულისხმობდა აღსაზრდელებში სიყვარულის გრძნობის განვითარებას, გონებრივ აღზრდაში – აზროვნების, სოლო ფიზიკურში სხეულის განვითარებას. მისი აზრით, „პროფესიული განათლება უნდა ემყარებოდეს ყოველმხრივ, ზოგად მომზადებას“¹. ამიტომ ის გონებრივ და ზნეობრივ აღზრდას უკავშირებდა შრომით აღზრდას, კერძოდ, მუშაობას ფაბრიკაში, სოფლის მეურნეობაში, ოჯახში. მან პარველმა შემოიტანა სკოლაში ფიზკულტურის სწავლება, შეამზადა ნიადაგი პოლიტექნიკური განათლებისა.

ფრანგი მოაზროვნე და მოღვაწე ბარტლო წერდა: „ჩვენ ახლა ხმამაღლა ვაღიარებთ ყოველი ადამიანის უფლებას თავისი ყველა უნარის სრულ განვითარებაზე, ვაღიარებთ მის უფლებას არა მხოლოდ მატერიალურ, არამედ გონებრივ და ზნეობრივ ცხოვრებაზეც“.²

რუსი თეორეტიკოსი სუხომლინსკი მოითხოვდა, რომ „ყველა ადამიანს განვითარებისა მთელი თავისი შესაძლებლობანი, თავისი გონება წარემართა შემოქმედებითი, შრომის ამოცანების განხორციელებისაკენ“.³

რუს თეორეტიკოსებს ადამიანის ყოველმხრივ, ჰარმონიულ განვითარებად მიაჩნდათ „ფიზიკურად სრულყოფილ ადამიანში გარეგნული ფორმის სილამაზესთან სულიერი სიმდიდრის ორგანული შერწყმა“.⁴

ვ. ილიენკოვის აზრით, „სოციალური სისტემა მით უფრო სრულყოფილია, რაც უფრო მეტად უზრუნველყოფს ის ინდივიდუალური, ადამიანური ძალების აყვავებას, ადამიანში ჩადებული ყველა შესაძლებლობის განვითარებას და ადამიანთა რაც უფრო ფართო მასას უხსნის ის სივრცეს ასეთი ჭეშმარიტად ადამიანური განვითარებისათვის“.⁵

¹ И. Г. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1981, стр. 40.

² М. Бартло. Наука и нравственность, М., 1998, стр. 60.

³ В. А. Сухомлинский, Нравственный образ молодого поколения, М., 1963, стр. 17.

⁴ Эстетика поведения, под ред. О. Лепешинской, Л. Орданской, Р. Туковой и др. М., 1965, стр. 20-21.

⁵ Э. В. Ильенков, Об идеях и идолах, М., 1968, стр. 65.

ჩამოთვლილ შეხედულებებში მსჯელობა ეთიკის შესახებ შეიძლება გაგვეგრძელებინა, მაგრამ მოტანილი მასალაც საკმაოდ ადასტურებს იმას, რომ როგორც ეთიკაში, ისე მის მრავალ სფეროში არსებობს აზრთა დიდი სხვადასხვაობა, მაგრამ ამ თეორიათა შორის ჩვენ უპირატესობას ვანიჭებთ ევდემონისტურ მოძღვრებას ბედნიერებაზე. რაც შეეხება თეორიებს აღზრდის შესახებ, რაც წინამორბედებმა დაგვიტოვეს, ვფიქრობთ, რომ აღზრდის ახალი სისტემა თავის უმაღლეს მიზნად უნდა თვლიდეს პიროვნების ყოველმხრივ, პარ-
მონიულ განვითარებას. აღზრდის ეს სისტემა მოიცავს აღზრდის მრავალ ფორმას, მაგრამ მისი მთავარი ნაწილია ზნეობრივი აღზრდა, რაც გულისხმობს აღსაზრდელში დადებითი ზნეობრივი თვისებების განვითარებას და უარყოფითის უკუგდებას. ამ დადებითი თვისებების შესახებ ჩვენ ქვემოთ გვექნება მსჯელობა. აღზრდის ყველა ფორმა და სახე კი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან, ერთმანეთს განაპირობებენ, ამიტომ ისინი ურთიერთკავშირში უნდა იქნან განხილული და არა იზოლირებულად.

ამრიგად, ჩვენი კვლევის ძირითადი პრინციპია აღზრდის პროცესის კომპლექსურად მიჩნევა და ასეთივე კომპლექსური განხილვა. აღზრდა კი საჭიროა დავიწყოთ იმით, რომ აღსაზრდელს შთაუვნერგოთ, რომ ამორალობა ადამიანს ამაზინჯებს არა მხოლოდ სულიერად, არამედ ფიზიკურადაც და პირიქით, მორალური ადამიანი თვით ფიზიკური ნაკლის შემთხვევაშიც კი მშვენიერად და ზოგჯერ ამაღლებულადაც კი გვეჩვენება, აქედან გამომდინარე, უნდა ვურჩიოთ აღსაზრდელს, რომ გაცილებით სასარგებლოა დადებითი მორალური თვისებების დაუფლება და არა ამორალურისა, რადგან მორალური ადამიანი არა მარტო უფრო მშვენიერია, ვიდრე ამორალური, არამედ უფრო ძლიერიც არის.

აღზრდის ახალ სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია შრომით აღზრდას, ფიზიკურ განვითარებას, ინტელექტუალურ და საერთოდ, აღზრდის ყველა სახეობას.

აღზრდის ახალ სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა თვითკრიტიკისა და რეფლექსიის უნარის განვითარებას. რასაც ჩვეულებრივად სინდისს უწოდებენ.

როგორც ცნობილია, სინდისი თავისებური სასამართლოა, არსებული თვით სუბიექტში. ამ სასამართლოში გადაწყვეტილება სუბიექტის

ქცევისა და მოქმედების შესახებ ისევ თვით სუბიექტს გამოაქვს. ასე, რომ სუბიექტი თვითონ გამოდის მოსამართლის როლში. ამიტომ სინდისი არის პიროვნების თავისუფლების გამოვლენა, რადგან სინდისის წინაშე მნიშვნელობას კარგავენ ყველა საზოგადოებრივი დაწესებულებები: სასამართლო, საგამომძიებლო, დამსჯელი ორგანოები, საზოგადოება. სინდისი ამავე დროს არის ადამიანურობის გამოვლენის უმაღლესი ფორმა. რადგან შეუძლებელია მისი მოსყიდვა, ნაცნობ-მეგობრების საშუალებით გადმობირება და სხვ. აწარმოებს რა თავისი მოქმედების შეფასებას, სუბიექტი ადანაშაულებს ან ამართლებს თავის თავს. დადანაშაულების შემთხვევაში სუბიექტს შეიძლება გაუჩნდეს, მონანიების, თავის თავის მიმართ უკმაყოფილების, ან სირცხვილის გრძნობა, რაც ადამიანის ცხოვრებაში ხშირად გარდატეხის პუნქტად იქცევა ხოლმე. პიროვნებას სინდისის გავლენით უჩნდება სურვილი გამოასწოროს ან გამოისყიდოს თავისი დანაშაული.

მაგრამ არსებობენ აგრეთვე ე. წ. „უსინდისო“ ადამიანები. ეს ის ადამიანებია, რომელთაც არა აქვთ თვითკრიტიკის, არც რეფლექსიის უნარი და მაშასადამე, არც მონანიების სურვილი, ამიტომ საჭიროა აღსაზრდელებში, რაც შეიძლება მეტად განვავითაროთ თვითკრიტიკის, სინდისის, რეფლექსიის უნარი, რათა მათ ჰქონდეთ გამბედაობა, აღიარონ საკუთარი შეცდომები და მათ გამოსწორებას შეეცადონ. ამრიგად, პედაგოგების, ეთიკოსების, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მოღვაწეების მოვალეობაა სინდისიერი ადამიანების ჩამოყალიბება, რაც გამოიწვევს საზოგადოების მორალურ განწყობდასა და გაკეთილშობილებას.

ძველი ბერძენი მოაზროვნენი აღზრდაში ღიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ პრინციპს „არაფერი უზომოდ!“, რაც ნიშნავდა ყველგან და ყველაფერში ზომიერების დაცვას. გადაჭარბებისა და ნაკლებობის უარყოფას. მათ კარგად იცოდნენ, რომ ყველაფერი ზომაზე მეტი ენებს ადამიანის ჯანმრთელობას, ინტელექტს და საერთოდ, სულიერ მდგომარეობას. მაგნე შედეგები მოსდევს ზედმეტ ჭამა-სმას, ზედმეტ მეცნიერულ მუშაობას და საერთოდ, ზედმეტ შრომას, ფიზიკური სიამოვნების გადაჭარბებულ მიყოლას და სხვ. ასევე მაგნე შედეგები მოაქვს შეზღუდვას, ან რაიმე მოქმედებისა ან მოღვაწეობის აკრძალვას. აკრძალვა და შეზღუდვა აძლიერებს სწრაფვას აკრძალულისაკენ. ამიტომ სწორი აღზრდის შემთხვევაში უაღრესად სასარგებლო

იქნებოდა ზემოაღნიშნული პრინციპის დაცვა. კარგი იქნებოდა ამ პრინციპის გადაქცევა ადამიანთა მოქმედების კანონად მთელი ცხოვრების მანძილზე. ის იხსნიდა კაცს მრავალი უბედურებისა და განსაცდელისაგან.

მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ არსებობენ გენიალური, ან ფრიად ნიჭიერი ადამიანები, რომელთა მოქცევა ზომიერების ფარგლებში ნიშნავდა მათ მოთავესებას პროცერუსტის სარეცელზე. ისინი, გატაცებულნი რაიმე იდეით ან მიზნით, თავისებურ ფანატიკოსებად იქცევიან და ზშირად ამ იდეისა თუ მიზნისთვის თავსაც კი სწირავენ. როგორც ცნობილია, ყოველივე დიადი, მნიშვნელოვანი იყო შედეგი ამ გენიალური ადამიანების დიდი გატაცებისა და მისწრაფებისა. მაშასადამე, ზემოაღნიშნული ფრიად მნიშვნელოვანი პრინციპის განხორციელებისთვის საჭიროა შესაძლებლობის ფარგლებში ზუსტად განისაზღვროს ინდივიდის ბუნებრივი მონაცემები, რათა არ შევცდეთ აღსაზრდელის აღზრდის მიმართულების შერჩევაში.

შეიქმნა თვალსაზრისი, რომ ფუფუნება, სიმდიდრე და მისკენ სწრაფვა არის უარყოფითი მოვლენა. ეს თვალსაზრისი განსაკუთრებით ინერგებოდა და ზორციელდებოდა საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს. ითვლებოდა, რომ სიმდიდრისა და ფუფუნებისკენ სწრაფვა არაა ბუნებრივი მოთხოვნილება და ამიტომ არაა საჭირო მისი დაკმაყოფილება. მართალია, ფუფუნება არის შედეგი სიმდიდრისა და შეძლებულობის, მაგრამ არ შეიძლება უარყოფა იმისა, რომ სიმდიდრე და ფუფუნება არის პირობა ადამიანის კეთილდღეობისა და ბედნიერებისა და რომ საჭიროა მივისწრაფოდეთ მისკენ, რათა ადამიანმა მომავალში მაინც შესძლოს თავისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, მათ შორის მშვენიერების მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. მაგრამ ეს სწრაფვა ფუფუნებისკენ არ უნდა იქცეს თვითმიზნად, რომელსაც ადამიანის მთელი სიცოცხლე მოხმარდება. ფუფუნება და სიმდიდრე უარსაყოფია იმ შემთხვევაში, თუ მათ მოაქვთ ვნება და თუ ისინი მოპოვებულია არაპატიოსანი გზით, თუ ისინი ვნებენ ვინმეს ან ფიზიკურად ან ინტელექტუალურად და პირიქით, მოვიწიროთ სიმდიდრე და ფუფუნება, მოპოვებული პატიოსანი გზით და ხელსაყრელი პიროვნებისა და საზოგადოების სიკეთისა და ბედნიერებისათვის.

ვინ ახორციელებს აღზრდას? — ოჯახი, სკოლა, სახელმწიფო, პოლიტიკური სისტემა, ცხოვრების მატერიალურ-ეკონომიური პირო-

ბები, საზოგადოება და სხვ. ყოველივე ეს კი ან ხელს უწყობს, ან პირიქით, ვნებს აღზრდას. ამიტომ ყველა ღონისძიება უნდა იყოს მიმართული იქით, რათა ეს პირობები ხელის შემშლელიდან ახალგაზრდა თაობის აღზრდის ხელის შემწყობ საშუალებებად იქცნენ. აღზრდის წარმატებით განხორციელებას განსაკუთრებით ხელს უწყობს კარგი მატერიალური პირობები. მატერიალური პირობები არის ის საცდელი საშუალება, რომლის დახმარებით ვლინდება ადამიანის თვისებები. კარგ პირობებში ზოგჯერ თვით უღირსი და სულმდაბალი კაციც კი კეთილშობილად და ღირსეულად მოჩანს. ცუდ პირობებში კი მხოლოდ გმირი გასწირავს თავს სამშობლოსათვის, მხდალი კი გარბის. კეთილშობილი ადამიანი უკანასკნელ ლუკმა-პურსაც კი გაუყოფს მეორე ადამიანს, შეიჭრება აღმოღებულ სახლში და გადაარჩენს სხვების სიცოცხლეს, საკუთარი სიცოცხლის გაწირვის ხარჯზე. მაგრამ კარგი ეკონომიური პირობების გარეშე ძნელია ღირსეული თაობის აღზრდა.

ძველი ბერძენი მოაზროვნენი აღზრდას სახელმწიფოს საქმედ თვლიდნენ. სახელმწიფოს კი შეუძლია მოახდინოს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი ზემოქმედება აღზრდის საქმეზე. ამიტომ, მათი აზრით, სახელმწიფოს უნდა მართავდნენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც ღირსეულნი იქნებოდნენ როგორც ზნეობრივად, ისე ინტელექტუალურად. ამ თვალსაზრისს დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალურობა.

როგორც ცნობილია, აღმზრდელი თვითონ უნდა იყოს აღზრდილი, რათა სხვების აღზრდას უხელმძღვანელოს. მართალია, აღმზრდელში იგულისხმება უკვე აღზრდილი, მაგრამ აღზრდა და განათლება გრძელდება მთელი ცხოვრების განმავლობაში, ამიტომ აღმზრდელი თავის ცოდნას და პროფესიულ ხელოვნებას უნდა სრულყოფდეს მთელი ცხოვრების მანძილზე. აღმზრდელს განვითარებული უნდა ჰქონდეს ინტელექტი, მორალური თვისებები, მეტყველების უნარი, გარეგნობაც კი. ერთი სიტყვით, ის უნდა იყოს განხორციელება ფორმულისა — „ადამიანში ყველაფერი მშვენიერი უნდა იყოს“, რადგან როგორც ბავშვები, ისე მოზარდები, პირველ რიგში, ბაძვენ თავის აღმზრდელს.

რადგან ჩვენ აღზრდის მიზნად ადამიანის ბედნიერების მიღწევას ვთვლით, ამიტომ ხელთა გვაქვს კრიტიკიუმიც, რომლითაც შეგ-

ვიძლია დადებითი მოვლენების განსხვავება უარყოფითისაგან. ე. ი. მისაღება ის ღონისძიებანი და მოქმედებანი, რომელნიც ხელს უწყობენ პიროვნებისა და საზოგადოების ბედნიერებასა და კეთილდღეობას, ან პირიქით.

ყოველმხრივ და ჰარმონიულად შეიძლება აღვზარდოთ ნებისმიერი ბავშვი, ან ახალგაზრდა, რადგან ნებისმიერ ბავშვში, არის მოცემული ყველა თვისება მისი ასეთი განვითარებისათვის. მხოლოდ ცხოვრების ცუდი პირობები და არასწორი აღზრდა ამახინჯებს ბავშვის სულს და მის ბუნებრივ მონაცემებს.

აღზრდის სისტემის გაუმჯობესების მიზნით საჭიროა შეიქმნას შესაბამისი სახელმძღვანელოები. აღზრდის არსებული სახელმძღვანელოები არის აბსტრაქტული და ზოგადი ხასიათისა, რის გამო ისინი მიუწვდომელია მოსახლეობის ფართო მასებისათვის. საჭიროა სახელმძღვანელოებს ჰქონდეს უფრო კონკრეტული და თვალსაჩინო ხასიათი, მეტი მაგალითებით ცხოვრებიდან. ასეთი სახელმძღვანელოების შექმნა კი მოითხოვს უფრო ორგანიზებული ღონისძიების გატარებას. მასში უნდა ჩაერთონ პედაგოგები, ეთიკოსები, ესთეტიკოსები, საერთოდ, ჰუმანიტარული დარგის მუშაკები.

ხომ არ ნიშნავს ყოველმხრივი, ჰარმონიული აღზრდა დილეტანტების მომრავლებას? — ვფიქრობთ, რომ არა, რადგან ყოველმხრივ განვითარებულ ადამიანს შეუძლია წარმატებით დაოსტატდეს რომელიმე კონკრეტულ პროფესიაში და მამასადამე, მას უკეთ შეუძლია შეიტანოს თავისი წვლილი საერთო კეთილდღეობის საქმეში. მაშასადამე, ყოველმხრივი, ჰარმონიული აღზრდა თავისუფლად შეიძლება შევათავსოთ პროფესიულთან.

ჯ. დიუი მომხრე იყო პროფესიონალიზმის თანმიმდევრული განვითარებისა. პროფესიონალიზმი კი მას მიაჩნდა „ბუნებრივი მოწოდების“ განვითარების შედეგად. იგი წერდა: „იპოვო შენი მოწოდება, აკეთო შენი საყვარელი საქმე — ნიშნავს იპოვო შენი ბედნიერების გასაღები“¹. მისი აზრით, მოწოდება განსაზღვრავს ადამიანის ყველა მოქმედებას, მის ცოდნას, აზროვნებას, იდეებს: „მოწოდება არის მორგანიზებული პრინციპი, ძალა, რომელიც წარმართავს გონებას,

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1921, стр. 50.

ყურადღებას, აერთიანებს ცოდნასა და იდეებს. მოწოდება შეადგენს სველაზე განსხვავებული შთაბეჭდილებების საფუძველს“.¹

დიუი უდავოდ მართალი იყო, როცა მოითხოვდა ბუნებრივი მოწოდების, თუ ბუნებრივი მოთხოვნილებების განვითარებას. მაგრამ უნდა გათვალისწინებულ იქნას, რომ ადამიანს თანდაყოლილი აქვს არა ერთი, რომელიმე უნარი, არამედ მრავალი და რომ მხოლოდ ერთი რომელიმე უნარის განვითარება აბრკოლებს და ზღუდავს დანარჩენის განვითარებას. ამიტომ აღზრდაში უნდა ვხელმძღვანელობდეთ კომპლექსური მეთოდით, რაც ნიშნავს არა რომელიმე ერთი მხარის განვითარებას, არამედ მრავალის და მხოლოდ ამის შემდეგ რომელიმე ერთზე, ძირითადად ორიენტირებას და მის საფუძველზე პროფესიის შერჩევას. ჩვენის აზრით, პროფესიონალიზმს აუცილებლად წინ უნდა უსწრებდეს პიროვნების მრავალმხრივი და ჰარმონიული განვითარება. მხოლოდ ასე აღზრდილი პიროვნება შეიძლება გახდეს კარგი პროფესიონალი.

კაცობრიობა ისწრაფვის სულ უფრო მეტად პროგრესული საზოგადოებისაკენ, სადაც მაღალი იქნება ეკონომიური და მორალური დონე, სადაც ადამიანი თავისუფალი იქნება ყოველგვარი პირობითობისაგან, რაც დღეს ზღუდავს მისი არჩევანის, შემოქმედების, აზროვნების თავისუფლებას. მსოფლიო სწრაფი ტემპით მიდის ინტეგრაციისაკენ, ერთ ოჯახში გაერთიანებისკენ, სადაც არ იქნება ომები, მტრობა, ბრძოლა სახელმწიფოთა და ერთა შორის, შედეგად კი ყველა ერთობლივი ძალისხმევით იბრძოლებს საერთო ბედნიერებისა და კეთილდღეობისათვის.

ამ მიმართულებით უადრესად საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული ცნობილ რუს ფილოსოფოსს სოლოვიოვს: „საყოველთაო მტრობა უნდა დაგმოხილ იქნას, როგორც პირდაპირ საწინააღმდეგო საყოველთაო ნორმისა, როგორც თავისი არსებით ანტიქრისტიანული“.² იგი მოუწოდებდა ყველა ერს ურთიერთსიყვარულისკენ: „ჩვენ უნდა გვიყვარდეს ყველა ხალხები ისე, როგორც საკუთარი ხალხი“.³ „ერები წარმატებას აღწევდნენ და მაღლდებოდნენ მხოლოდ მაშინ,

¹ Дм. Дьюи. Введение в философию воспитания. М., 1921, стр. 51.

² Вл. Соловьев, Оправдание добра, М., 1996, стр. 275.

³ იქვე, გვ. 274.

როდესაც ემსახურებოდნენ არა თავის თავს, როგორც თვითმიზანს, არამედ უმაღლეს, საყოველთაო და იდეალურ სიკეთეს¹. გაერთიანებული, ინტეგრირებული მსოფლიოს ექნება ერთი ენა, მაგრამ არა ხელოვნური, ესპერანტოს მაგვარი, არამედ ყველაზე მოწინავე, ყველაზე ცივილიზებული და მოწინავე სახელმწიფოს ენა. ხოლო სწორი, ყოველმხრივი, ჰარმონიული აღზრდა ხელს შეუწყობს ინტეგრაციას, ე. ი. მომავალი, ერთ ოჯახად გაერთიანებული პროგრესული საზოგადოების მოახლოების საქმეს.

§ 3. ბუნებრივი აღზრდა

ბუნებრივ აღზრდას მხარს უჭერდა მრავალი თეორეტიკოსი. პირველ ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ძველი ბერძენი მოაზროვნენი, რომელნიც ბუნების ღიდი თაყვანისმცემლები იყვნენ. ამიტომ მათი ესთეტიკაც ბუნების ესთეტიკა იყო, ხოლო მათი ხელოვნება მჭიდროდ ერწყმოდა ბუნებას და მის გაგრძელება-განვითარებას წარმოადგენდა. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ეპიკურე და შემდეგ მისი მიმდევარი გასენდი, რომელიც წერდა: „ჩვენ უნდა ეკუთვნოდეთ ბუნებას, რომ მან აუცილებელი საგნები ადვილად მოსაპოვებელი გახადა, ხოლო რის მოპოვებაც ძნელია, ისინი ნაკლებ აუცილებელი არიან.“² ეს დებულება ნაკარანახევი იყო ეპიკურეს პრინციპით, რომელიც ანსხვავებდა სამი სახის მოთხოვნილებას: 1. ბუნებრივი და აუცილებელი, 2. ბუნებრივი, მაგრამ არააუცილებელი და 3. არც ბუნებრივი და არც აუცილებელი. ამათგან ეპიკურე მოითხოვდა პირველთა დაკმაყოფილებას, მეორეთა დაკმაყოფილებას მხოლოდ ნაწილობრივ და შესამთა სრულიად უარყოფას. რაც შეეხება გასენდის, რომელიც აქეზებდა ახალგაზრდობას ბუნებრივი ცხოვრებისაკენ და მოუწოდებდა ყოველივე ხელოვნურობის უარყოფას, კარგად იცოდა ეპიკურეს ეს დებულება, რომ ადამიანმა მაქსიმალურად უნდა ისარგებლოს სიცოცხლით, რადგან ყოველ ჩვენგანში დაბადებითვე ჩასხმულია სიკვდილის შხამი. გასენდი საესეებით ეთანხმებოდა ეპიკურეს,

¹ Вл. Соловьев, Оправдание добра, М., 1996, стр. 260.

² П. Гассенди, Свод философии Эпикура, Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 354.

როცა ამტკიცებდა: „თუ შენ იცხოვრებ, ბუნებასთან თანხმობით, არასოდეს არ ჩავარდები სიღარიბეში. თუ შენ მიჰყევები შეხედულებას, არასოდეს არ იქნები მდიდარი. ბუნება ითხოვს მცირეს, შეხედულებანი – უთვალავს.“¹

ბუნებრივი აღზრდის დიდი ქომაგი იყო პესტალოცი, რომელიც წერდა: „მხოლოდ ბუნება გვანიჭებს სიკეთეს. მხოლოდ მას მივყავართ მოუსყიდავი ჭეშმარიტებისა და სიბრძნისაკენ“.² მისი აზრით, მხოლოდ ბუნებრივი აღზრდა არის ჭეშმარიტად გამოსადეგი მეთოდი აღზრდისა: „მხოლოდ ერთი მეთოდია კარგი, სახელდობრ ის, რომელიც მთლიანად ემყარება ბუნების მუდმივ კანონებს“.³ ბუნებრივ აღზრდაში კი ის გულისხმობდა აღზრდას ბავშვის ფსიქიკის, ხასიათის, მორეკილეების შესაბამისად, რაც მოითხოვდა ამავე დროს ბუნების შესწავლას, მასზე დაკვირვებას და ამ შედეგების გამოყენებას აღზრდის პროცესში. მისი აზრით, „ადამიანის მიერ თვით ბუნების ჭკერეტა არის სწავლების ერთად-ერთი სწორი ფუნდამენტი“.⁴ კომენსკი კი გვირჩევდა, რომ ყველა წიგნი, რაც სკოლაში ისწავლება, რაც შეიძლება მეტად ყოფილიყო ბუნებასთან შეთანხმებული.⁵

მკვლევარი ი. სმოლიანიკოვი ბუნებას თვლიდა ყოველგვარი მშვენიერების საფუძვლად: „ბუნება არის პირველი საფეხური ყოველი სილამაზისა და ღიღებისა. ბუნება არის მუდმივ განვითარებადი მატერია“.⁶

ბუნებრივი აღზრდის თავგამოდებული დამცველები იყვნენ, ჟ. ჟ. რუსო და ჰოლბახი. მართალია, სწორია მოთხოვნა აღზრდის ბუნებასთან დაკავშირებისა, ოღონდ საჭიროა აღმზრდელებს შევახსენოთ, რომ ბუნება არა მხოლოდ მეგობარია და დამცველი ადამიანისა,

¹ П. Гассенди, Свод философии Эпикура, Сочинения в двух томах, стр. 356.

² И. Песталоцци. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1981, стр. 185.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 49.

⁵ Я. А. Коменский, Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1982, стр. 358.

⁶ И. Ф. Смоляников. Природа в системе эстетического воспитания. М., 1929, стр. 8.

არამედ ზოგჯერ მტერი და ბოროტმოქმედიც კი. გაეიხსენოთ, რომ იგი ხშირად მოუვლენს ზოლმე ადამიანებს, წყალდიდობებს, ქარიშხლებს, მიწისძვრებს, გვალვებს და შეუბრალებლად ანადგურებს არა მხოლოდ ადამიანის ნაშრომს, არამედ თვით ადამიანებსაც კი. დღეს ბუნება აღარაა ისე საშიში, როგორიც იყო ის მრავალი საუკუნეების წინ. ადამიანის გენიამ შესძლო ჩასწვდომოდა მის მრავალ საიდუმლოებას, ამოეხსნა ისინი, მაგრამ მრავალი კვლავ აუხსნელი დარჩა და ამიტომ საჭიროა იცოდეს ახალგაზრდობამ, რომ ბუნებაზე მთლიანად მინდობა არ შეიძლება, რადგან ჯერ კიდევ ბევრი შრომა და ფიქრია საჭირო ბუნების საბოლოოდ ასათვისებლად და დასამორჩილებლად. ამიტომ საჭიროა, რომ ახალგაზრდობა მუდამ მზად ყოფნის მდგომარეობაში იყოს, რომ ბუნებამ სრულიად მოულოდნელად არ მოუღოს ბოლო მის დიდ ნაშრომსა და ნაჯგუფს. ასე რომ, აღზრდის „ბუნებრივი მეთოდი“ უნდა მივიღოთ ამ დამატებით, მეტი სიფხიზლის გამოჩენით მოულოდნელი საფრთხისაგან თავდაცვის მიზნით.

§ 4. ფიზიკური აღზრდა

აღზრდის სისტემის ერთ-ერთი ძირითადი შემადგენელი ნაწილია ფიზიკური აღზრდა, ანუ ახალგაზრდობის ფიზიკური განვითარება. ეს კი გულისხმობს ახალგაზრდობაში ამტანიანობის, სიმამაცის, გაბედულების, წინააღმდეგობათა ძლევის თვისებების განვითარებას. ფიზიკური მონაცემების განვითარება კი ხელს უწყობს ადამიანის ფსიქიკური და ინტელექტუალური ცხოვრების ნორმალიზაციას.

დღეს ჩვენი სასწავლებლები გატაცებული არიან ახალგაზრდობის ინტელექტუალური მონაცემების მაქსიმალური განვითარებით, ზოლო ფიზიკური განვითარება კი თითქმის მივიწყებულია. მაგრამ სწორი და გონივრული აღზრდა მოითხოვს ადამიანში არა მხოლოდ გონებისა და სულიერი მონაცემების, არამედ სხეულის და საერთოდ, ფიზიკური მხარის განვითარებასაც, რათა ადამიანი არ დაემსგავსოს თავკომბალას, რომელსაც თავი კი დიდი აქვს, მაგრამ ტანი დაჩიავებული და სუსტი. ფიზიკურ აღზრდას აქვს დიდი მნიშვნელობა გონებრივი და ზნეობრივი განვითარებისთვის. ამიტომ შეიძლება გავამართლოთ

ხალხური გამონათქვამი, რომ „ჯანმრთელ სხეულში ჯანმრთელი სულია“. ამგვარად ყველა საღად მოაზროვნე თვლიდა ფიზიკური განვითარების აღზრდის სხვა ფორმებთან მჭიდროდ დაკავშირების საჭიროებას.

ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი მოაზროვნე ეპიკურე ლამობდა ადამიანში გმირული სულის განვითარებას. ეპიკურეს უმტკიცებია, რომ „სიკვდილი ჩვენ ვერაფერს ვერ დაგვაკლებს, რადგან ყველაფერი ის, რაც ჩვენ მიგვაჩნია სიკეთედ და ბოროტებად, დაკავშირებულია გრძნობებთან, სიკვდილი კი გრძნობების არარსებობაა“.¹ რაც შეეხება სიმამაცეს, ის ეპიკურეს მიაჩნდა არა ბუნების საჩუქრად, არამედ საღი აზროვნების შედეგად. იგი ფიქრობდა, რომ „ბრძენი მისდევს გონებას, არ ფიქრობს სატანჯველზე და ყურადღებას აქცევს ან წარსულ, ან ყოფილ სიკეთეს; რაც მას სიამოვნებას ანიჭებს“.²

მკვლევართა უმრავლესობა მომხრე იყო იმისა, რომ ფიზიკური აღზრდა მტკიცედ ყოფილიყო დაკავშირებული ინტელექტუალურ და ზნეობრივ აღზრდასთან. ფიზიკური და ზნეობრივი აღზრდა ძირითადი ნაწილებია ახალგაზრდის ყოველმხრივი ჰარმონიული აღზრდისათვის.

ფრანგი მკვლევარი ბარტლო აღნიშნავდა, რომ „დიდად ვაეითარებთ რა ფიზიკურ ვარჯიშს, ამით ჩვენ შეილებს ვაძლევთ აუცილებელ ძალას გონებრივი დატვირთვის ასატანად“.³

ამრიგად, ახალგაზრდობის ფიზიკური აღზრდა უკავშირდება აღზრდის სხვა სახეებს, ინტელექტუალურს, შრომითსა და ზნეობრივს. მასასადამე, ახალგაზრდობის ფიზიკური განვითარება განაპირობებს მათ სულიერ, ზნეობრივ და ინტელექტუალურ განვითარებას.

§ 5. შრომითი აღზრდა

აღზრდის ახალ სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმოა შრომით აღზრდას. საჭიროა აღსაზრდელებს განეპარტოთ, რომ შრომა არის არა მხოლოდ პროდუქტიულობის საფუძველი, არამედ დიდი

¹ П. Гассенди, Свод философии Эпикура. Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 365.

² იქვე.

³ М. Бертло. Наука и нравственность, М., 1985, стр. 136.

მიღწევებისა მეცნიერებაში, ხელოვნებაში და ბედნიერების მიღწევაშიც კი. ამას უნდა დაემატოთ ისიც, რომ შრომის გარეშე არ ყოფილა არც ერთი დიდი აღმოჩენა, რომ ცხოვრება შრომის გარეშე არარაობაა უსაქმურობა ასუსტებს ადამიანის ნებისყოფას, მის ფიზიკურ მონაცემებს, ინტელექტუალურ უნარსაც კი. შრომითი ჩვევების გამომუშავება აუცილებელია იმიტომ, რომ ის დაკავშირებულია მოძრაობასთან, ხოლო მოძრაობა არის აუცილებელი პირობა ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და განვითარებისა. წაართვით ადამიანს მოძრაობის შესაძლებლობა, ამით თქვენ არა მხოლოდ დასჯით მას, არამედ არსებობასაც კი წაართმევთ.

არსებობს შრომის სხვადასხვა სახეობა, კერძოდ, იძულებითი შრომა, რომელიც იწვევს უკმაყოფილებისა და ტანჯვის გრძნობას. არსებობს ჩვევად ქცეული შრომა, რომელიც იძულებით შრომაზე მაღლა დგას, რადგან მასში ადგილი არა აქვს იძულებას და მასთან დაკავშირებულ ტანჯვას. მაგრამ ეს შრომა უკავშირდება ინსტინქტებს და მექანიკურ მოძრაობებს, რაც ჩვევად იქცა და გააზრებას აღარ მოითხოვს. შრომის უმაღლესი ფორმაა მოთხოვნილებით გამოწვეული შრომა, რაც შეესაბამება ადამიანის ბუნებრივ მონაცემებს, მის აღზრდას და სასიცოცხლო ინტერესებს. ამიტომ ეს შრომა არის როგორც სასიამოვნო, ისე პროდუქტიული. ამ შრომასთან არის დაკავშირებული კაცობრიობის როგორც პროგრესი, ისე კეთილდღეობა. ამიტომ საჭიროა, რომ ახალგაზრდობაში დაენერგოთ სწორედ ამ შრომის სიყვარული.

ახლა შევეხთ პედაგოგიკის თეორეტიკოსების მოსაზრებებს შრომისა და შრომითი აღზრდის შესახებ.

კომენსკი ამტკიცებდა, რომ „ადამიანის სხეული შრომისათვის არის შექმნილი“.¹ შრომით აღზრდას მხარს უჭერდა პესტალოციც. მან ეს პრაქტიკულადაც განახორციელა. ნასესხები ფულით იყიდა მიწა და ჩამოაყალიბა სკოლა ღარიბთათვის, სადაც ის ასწავლიდა ბავშვებს შრომას და მას უკავშირებდა მათ გონებრივ და ფიზიკურ განვითარებას.

ქართველი თეორეტიკოსი გ. ბანძელაძე ამტკიცებდა, რომ „შრომა არის პირველი და უმთავრესი სიკეთე და კეთილდღეობის უმთავრესი პირობა... ის არის საშუალება კეთილდღეობისათვის და არა მისი

¹ Я. А. Коменский. Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения, т. I, М., 1982, стр. 282.

მიზანი“.¹ ამ მოსაზრებაში საყურადღებოა ის, რომ შრომა გამოცხადებულია კეთილდღეობის მიღწევის საშუალებად და არა მიზნად, რაც საესებით მართებულია.

შრომით აღზრდას დიდ მნიშვნელობას აძლევდა მკვლევარი პრ. ჯანელიძე: „შრომა ხელს უწყობს მოსწავლეებში დამოუკიდებელი სასწავლო-ძიების თვისებების, ინიციატივის ცხოვრებასთან დაკავშირებას, მატერიალურ საშუალებათა შექმნას, ორგანიზაციული საქმიანობის, ზნეობრივი შეგნების განვითარებას, მეორე პიროვნებისა და საზოგადოებისთვის სასარგებლო საქმის გაკეთების თვისებას... მას შემოქმედებითი ხასიათი აქვს. ახალგაზრდა შრომაში უნდა ხედავდეს ადამიანის სიმდიდრისა და ბედნიერების წყაროს... ვინც არ შრომობს, კარგავს ადამიანურ სახეს, გონებრივად ღარიბდება, ფიზიკურად სუსტდება, მცირდება მისი ადამიანური ღირსება“.²... „შრომა იწვევს პატიოსნების, პასუხისმგებლობის, მოვალეობისა და სხვა მაღალი ზნეობრივი თვისებების განვითარებას“.³ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ შრომით აღზრდას რუსი თეორეტიკოსები: „ყოველი შრომითი საქმიანობა, რომელიც სასარგებლოა საზოგადოებრივად, რომელიც არ აზიანებს ბუნებას და ემსახურება პიროვნების თვითგანმტკიცებას, არა მხოლოდ ეკონომიურად არის მიზანშეწონილი, არამედ მორალურადაც“.⁴

რუსი ფსიქოლოგი კოსტიუკი წერდა: „სწავლების შეერთება საზოგადოებისთვის სასარგებლო წარმოებით შრომასთან – ესაა გზა ყოველმხრივ განვითარებული, მაღალ-იდუური, შრომისმოყვარე, ახალი საზოგადოების აქტიური მშენებლის, მომავლის ადამიანის აღზრდისათვის“.⁵

შრომის უდიდეს მნიშვნელობას გენიოსისა და ტალანტის აღზრდაში აღნიშნავდა თეორეტიკოსი აზაროვი: „ტალანტი და გენია, როგორც მწერლები ამტკიცებენ – ეს არის შთაგონების და ნიჭის ერთი პროცენტი, ხოლო ოთხმოცდაცხრამეტი – დამატებული შრომისა“.⁶

¹ გ. ბანძელაძე, კომუნისტური ზნეობის ძირითადი ნიშნები, თბ., 1958, გვ. 153.

² პ. ჯანელიძე, მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, თბ., 1979, გვ. 153.

³ იქვე, გვ. 162.

⁴ Этика и мораль. М., 1990, стр. 93.

⁵ Г. Костюк. Избранные педагогические сочинения, М., 1988, стр. 156.

⁶ Ю. П. Азаров, Искусство воспитания, 1985, стр. 293.

როგორც ვხედავთ, შრომისა და შრომითი აღზრდის დიდ მნიშვნელობას აღნიშნავდა ყველა თეორეტიკოსი. ისინი შრომას თვლიდნენ ყოველმხრივი, პარმონიული განვითარების მთავარ საშუალებად, აგრეთვე როგორც ცალკეული ადამიანის, ისე საერთოდ მთელი საზოგადოების კეთილდღეობის საფუძვლად.

ცნობილი რუსი პედაგოგი უშინსკი ანსხვავებდა თავისუფალ და არათავისუფალ შრომას. მაღალ შეფასებას აძლევდა თავისუფალ შრომას, გმოზდა არათავისუფალს და მასთან ერთად გმოზდა ჩაგვრასა და იძულებას: „არათავისუფალი შრომა არა თუ არ ამალლებს ზნეობრივად ადამიანს, არამედ პირუტყვის მდგომარეობამდეც კი დაჰყავს იგი. შრომა შეიძლება თავისუფალი იყოს მხოლოდ მაშინ, თუ ადამიანი თვითონ კიდებს მას ხელს მისი აუცილებლობის შეგნებით სხვის სასარგებლოდ. იძულებითი შრომა კი არღვევს იმის ადამიანურ პიროვნებას, ვინც ასე შრომობს, ანუ უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ვინც მუშაობს“.¹

როგორც ვხედავთ, ზნეობრივი აღზრდის აუცილებელი კომპონენტია შრომითი აღზრდა, თავისუფალი შრომის თვისების განვითარება ახალგაზრდობაში როგორც პირადი, ისე საერთო, საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის, წინსვლისა და განვითარებისათვის. შრომის სიყვარულის გარეშე შეუძლებელია ლაპარაკი ადამიანისა და საზოგადოების მატერიალურ და სულიერ სრულყოფაზე.

§ 6. ავტორიტარული და შემოქმედებითი აღზრდა

აღზრდა შეიძლება იყოს ავტორიტარული და შემოქმედებითი. ავტორიტარული აღზრდა თავის მხრივ ორად იყოფა: დამყარებული ჭეშმარიტ და ყალბ ავტორიტეტზე. მათ შორის განსხვავებას იწვევს მათი წარმოშობის განსხვავებული ხასიათი. ყალბ ავტორიტეტს ამკვიდრებს ძალაუფლება, რომელიც მოპოვებულია დაუშსახურებლად: ძმაცაცების, ქონების, გავლენების ან ძალადობის წყალობით. ასეთი ავტორიტეტების მნიშვნელობა ყალბია. მათ არ ძალუბთ რაიმე დადებითი გავლენა მოახდინონ აღზრდაზე, ან საზოგადოების განვითარებასა და კეთილდღეობაზე. ასეთ ავტორიტეტთა რიცხვს ეკუთვნის არა

¹ კ. უშინსკი, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი, ტ. I, 1959, გვ. 94.

მხოლოდ თანამედროვე ყალბი ავტორიტეტი, შექმნილი ზემოთ დასახელებული გზებით, არამედ ისტორიული ავტორიტეტიც, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა წარსულში, მაგრამ ამჟამად დაკარგული აქვს ეს მნიშვნელობა, ამიტომ რაღაც ყალბი ხერხებით ცდილობენ მის შენარჩუნებას. ასეთ ავტორიტეტს დღესაც შეიძლება თვლიდნენ ავტორიტეტად, მაგრამ ეს იქნება სიყალბე და მოჩვენებითობა. ასეთ ავტორიტეტზე დამყარებული აღზრდა, ცხადია, ყალბი იქნება და არაეითარი სარგებლობის მომტანი. მას დღეს ექნება მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა და მასზე დაყრდნობა იქნება დაყრდნობა მოძველებული და უკვე უარყოფილ აღზრდის სისტემაზე. მაგრამ არსებობენ ისეთი ისტორიული ავტორიტეტები, რომელთაც არც დღეს დაუკარგავთ მნიშვნელობა და დღესაც ხელს უწყობენ წინსვლა-განვითარებას. ამიტომ ასეთი ავტორიტეტები შეიძლება გამოყენებულ იქნას თანამედროვე აღზრდის სისტემაში.

რა თქმა უნდა, არ შეიძლება დავეყრდნოთ ავტორიტეტებს, რომელთაც გაელენა მოუპოვებიათ სხვადასხვა ყალბი საშუალებებით. ასეთი ავტორიტეტები პროგრესული აღზრდის სისტემის მხოლოდ ხელის შემშლელია. სავსებით მართებულად აღნიშნავდა დანემი, რომ ავტორიტეტი აზრზე და ძალაუფლება ადამიანზე არის ერთი და იგივე¹ და რომ „რაციონალურობა ქრება ავტორიტეტის ზრდასთან ერთად“².

ყალბი ავტორიტარიზმი სპობს ყოველგვარი შემოქმედების საწყისს. ეს ნიშნავს მოსწავლეთა სწავლებას გამზადებული ტრაფარეტების საშუალებით. პედაგოგი, რომელიც ხელმძღვანელობს ყალბი ავტორიტეტებით, სწავლების დროს იყენებს მზამზარეულ ნაწერებს და გადასცემს მათ მოსწავლეებს, როგორც უმაღლესი ინსტანციის ჭეშმარიტებას, რითაც გზას უღობავს აღსაზრდელებში დამოუკიდებელ, შემოქმედებით აზროვნებას. მაგრამ იმისათვის, რომ აღსაზრდელმა ისწავლოს დამოუკიდებელი აზროვნება და შემოქმედება, საჭიროა, რომ თვით პედაგოგს ეხერხებოდეს ეს. ამას გარდა, რაც მთავარია, პედაგოგმა-აღმზრდელმა უნდა იცოდეს კრიტერიუმი ჭეშმარიტი ავტორიტეტის არაჭეშმარიტისგან განსასხვავებლად. ეს კრიტერიუმი

¹ Э. Данэм. Гигант в цепях. М., 1958, стр. 156.

² იქვე, გვ. 154.

კი უნდა იყოს ის შედეგები, რაც მოსდევს ავტორიტარულ, ან არავტორიტარულ სწავლებას. თუ შედეგები დადებითია და სასარგებლო საზოგადოებისათვის, ან მისი რომელიმე ნაწილისათვის, მაშ საქმე გვექონია ჭეშმარიტ ავტორიტეტთან და პირიქით.

ამის შემდეგ ადვილი მისახვედრია, თუ როგორი ავტორიტეტი იქნება ჭეშმარიტი და არაჭეშმარიტი. ჭეშმარიტი ავტორიტეტი წარმოიშობა მისი თეორიული, ან ზნეობრივი, ან უტილიტარული უპირატესობით. მაშასადამე, მას უნდა მოჰქონდეს დადებითი შედეგები ან თეორიულ, ან ზნეობრივ, ან ცხოვრებისეულ სფეროში. მხოლოდ ასეთ ავტორიტეტს უნდა დავეყრდნოთ ახალგაზრდობის აღზრდის პროცესში და ენერგიული წინააღმდეგობა უნდა გავუწიოთ ზემოხსენებული ყალბი გზებით შექმნილი ავტორიტეტების გავლენას. მხოლოდ ჭეშმარიტ ავტორიტეტზე დამყარებული აღზრდა იქნება ჭეშმარიტი, სასარგებლო და პროგრესული. მხოლოდ ჭეშმარიტი ავტორიტეტები, რომლებიც აუწყებენ საზოგადოებას, ახალ პროგრესულ ჭეშმარიტებას მეცნიერებაში, ხელოვნებაში, ცხოვრებაში და რომლებიც ანაზღაურებენ ყალბ, დრომოჭმულ, მანევ თეორიებს, გამოდგებიან ავტორიტეტებად აღზრდაში და მხოლოდ ასეთ ჭეშმარიტ ავტორიტეტებს შეუძლიათ მოუტანონ სარგებლობა პიროვნებებსა და საზოგადოებას.

ავტორიტარულ აღზრდას უპირისპირდება შემოქმედებითი აღზრდა, რაც გულისხმობს იმ ავტორიტეტზე და იმ თეორიაზე დაყრდნობას, რომელსაც სარგებლობა მოაქვს პიროვნებების, ან მთელი საზოგადოებისათვის. შემოქმედებითი აღზრდა უნდა აჩვენდეს ახალგაზრდობას დროულად უარყოს მოძველებული, უვარგისი, უსარგებლო თეორია და არა მარტო თეორია, არამედ ნებისმიერი დონისმიერა, რომელიც ხელს უშლის წინსვლას და განვითარებას. შემოქმედებითი აღზრდა ნიშნავს მივაჩიოთ ახალგაზრდობა ყოველთვის ახალს, პროგრესულს, სასარგებლოს. ეძიებდეს და იყენებდეს მას გაბედულად, უშიშრად, უკანდაუხველად. შემოქმედებით აღზრდაში ახალგაზრდობას უნდა შთაქუენერგოთ მხოლოდ ჭეშმარიტის, პროგრესულის, სასარგებლოს სიყვარული და სიძულვილი სიყალბის, სიცრუის, მანქისი და უსარგებლოსი. მხოლოდ ჭეშმარიტების, სამართლიანობის, პროგრესულის, მოწინავეს და სასარგებლოს სიყვარულზე აღზრდილი ახალგაზრდობა შეძლებს მომავალში ასეთივე ჭეშმარიტი, სამართლიანი, მოწინავე თეორიის შექმნას და ცხოვრების მოწყობას ასეთი

თეორიის საფუძველზე. მაშ გადაუღობოთ გზა ყალბ ავტორიტეტებს თეორიაში, ცხოვრებაში, სწავლებაში და ხელი შეუწყოთ ჭეშმარიტ ავტორიტეტთა დამკვიდრებას, რაც შექმნის საფუძველს ისეთი თაობის ჩამოყალიბებისათვის, რომელიც ყოველთვის მზად იქნება ბრძოლისათვის ჭეშმარიტების, სამართლიანობის, პროგრესულის დასამკვიდრებლად.

§ 7. ესთეტიკური აღზრდა

ესთეტიკური აღზრდა ყოველმხრივი, ჰარმონიული აღზრდის ერთ-ერთი ძირითადი შემადგენელი ნაწილია. იგი მჭიდრო კავშირშია აღზრდის სხვა ფორმებთან, კერძოდ, ზნეობრივ აღზრდასთან. ეს კარგად იცოდნენ ძველმა ბერძენმა მოაზროვნეებმა, როდესაც კარგ აღზრდას „კალოკაგათიას“ (კალოს-მშვენიერი, აგათოს – კეთილი), ანუ მშვენიერებისა და სიკეთის კავშირს უწოდებდნენ. ამ აღზრდასთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული აგრეთვე ინტელექტუალური, შრომითი და ფიზიკური აღზრდა.

საბჭოთა პერიოდის რუსი თეორეტიკოსები ხაზს უსვამდნენ მის ახლო კავშირს ყოველმხრივ, ჰარმონიულ აღზრდასთან: „ესთეტიკური აღზრდა არის აუცილებელი პირობა ადამიანის ჰარმონიული განვითარებისა, ყოველმხრივ განვითარებული პიროვნების ფორმირებისა“.²

ესთეტიკური აღზრდა გულისხმობს ახალგაზრდობის მიერ მშვენიერების სწორ გაგებას და ასეთსავე შეფასებას, შემოქმედებითი უნარის განვითარებას, ხელოვნების ნაწარმოებთა სწორ ანალიზს და ბოლოს, მშვენიერების შეტანას ცხოვრებასა და შრომაში. ესთეტიკური აღზრდა ემსახურება აღსაზრდელში ესთეტიკური გრძნობის, ესთეტიკური განცდის, ესთეტიკური გემოვნების, ესთეტიკური ფანტაზიის, ესთეტიკური შემოქმედებითი უნარის, ესთეტიკური მოთხოვნილებების განვითარებას. ესთეტიკური აღზრდა „წარმოგვიდგება, როგორც ადამიანური არსობრივი ძალების მაქსიმალური გამოვლენის მოთხოვნა“.¹ იგი ემსახურება ისეთ დიად მიზანს, როგორიცაა „ცხოვრება და შემოქმედება ესთეტიკის კანონების მიხედვით“. ეს კი ნიშნავს „სინამდვილის გარდაქმნას სილამაზის კანონების მიხედვით“.

¹ Воспитание подростка, М., 1959, стр. 63.

² ესთეტიკური აღზრდა, მიზანი და საშუალებანი, თბ., გვ. 86.¹

ესთეტიკური აღზრდა მჭიდროდ უკავშირდება საკითხს ესთეტიკური მსჯელობის შესახებ. იყო ცდა მისი განსხვავებისა მეცნიერული ხასიათის მსჯელობისაგან. მაგალითად, პროფესორ ტყემალაძის აზრით, ესთეტიკური მსჯელობა არის შეფასებითი, აქსიოლოგიური ხასიათისა, რაც მისი გაგებით, ნიშნავს იმას, რომ „ესთეტიკური მსჯელობის დასაბუთება ლოგიკურად, ესთეტიკური მსჯელობის გამოყენებით ყოველად შეუძლებელია“, მაგრამ როდესაც ჩამოთვლის ესთეტიკური მსჯელობის თვისებებს, იგი სრულიად სპობს განსხვავებას მეცნიერულსა და ესთეტიკურ მსჯელობას შორის. კერძოდ, მისი აზრით, შეფასება კავშირშია ცოდნასთან, „შეფასება არის იგივე შემეცნება, ოღონდ ფართო მნიშვნელობით“.¹ და იქვე განაგრძობს, „შეფასება სხვა არაფერია, თუ არა საგანთა, მათ გამოვლენათა ღირებულების გაცნობიერება და ამაში მონაწილეობს როგორც ემოციური, ისე რაციონალური მომენტები“.² მისი აზრით, შეფასებითი მსჯელობა არის საყოველთაო და აუცილებელი, რომელიც გაპირობებულია სოციალურობით. ორივეს, როგორც ესთეტიკურს, ისე მეცნიერულს, ახასიათებს სუბიექტისა და ობიექტის კავშირი, ორივეს ახასიათებს ჭეშმარიტება და მცდარობა, „ესთეტიკური მსჯელობის შედეგი ცოდნას უნდა წარმოადგენდეს“.³ ყოველივე ამით მან მოსპო სხვაობა ესთეტიკურსა და მეცნიერულ მსჯელობას შორის.

ესთეტიკური აღზრდა მოითხოვს ხელოვნებისა და ლიტერატურის ნაწარმოებთა ფართოდ გამოყენებას აღზრდის პროცესში. ხელოვნება და ლიტერატურა, ასახავს რა სინამდვილეს, ამით აღსაზრდელებს აწვდის დიდ ცოდნას ცხოვრების შესახებ. მაგრამ ესთეტიკური აღზრდა უნდა განეასხვავოთ ხელოვნებით აღზრდისაგან. ესთეტიკური აღზრდა იყენებს ხელოვნებას, როგორც ელემენტს. ასე რომ, მათი გაიგივება არ შეიძლება.

ესთეტიკურ აღზრდას უკავშირდება კითხვა ცხოველებში ესთეტიკური გრძნობის არსებობის შესახებ. გავრცელებული იყო ე. წ. „ბიოლოგისტური თეორია“, რომელსაც დასაბამი მისცა ჩ. დარვინმა. იგი ფიქრობდა, რომ „სილამაზის ტკობის უნარი აქვთ ცხოველებ-

¹ ა. ტყემალაძე, ესთეტიკური მსჯელობის შესახებ, თბ., 1968, გვ. 26.

² იქვე, გვ. 33.

³ იქვე, გვ. 48.

საც“. ამ თეორიას მხარი დაუჭირა მრავალმა მოაზროვნემ. ამჟამად ამ თეორიას უწოდებენ „ცხოველურ ესთეტიკას“ და მას მხარს უჭერენ ფროიდისტები. თუმცა ამჟამად ეს თეორია ძირითადად უარყოფილია და მართებულადაც. რადგან სინამდვილეში ცხოველებს არა აქვთ მშვენიერების არავითარი გრძნობა. რადგან ამ გრძნობის დაშვება ცხოველებში ნიშნავს აზროვნების უნარის დაშვებასაც, რაც არაა სწორი.

§ 8. ალზრდა თამაშით

თამაშით სწავლების თეორიას ბევრი უჭერდა მხარს და ეს გამართლებულიც არის, რადგან ბავშვებს ჩქარა ბეზრდებათ ახსნა-განმარტების ერთფეროვნება და ასუსტებენ ყურადღებას, ამიტომ მათი ინტერესის გაძლიერების ერთ-ერთი მთავარი საშუალება არის სწავლების პროცესში თამაშის ჩართვა.

პრაგმატიკი ჯ. დიუი ამბობდა: „სკოლამ უნდა ასწავლოს თამაში, რადგან ის ერთნაირად მნიშვნელოვანია როგორც ჯანმრთელობისათვის, ისე გონებისათვის. ხოლო ხელოვნება ერთ-ერთი საშუალებაა“.¹ პრაგმატიკი ჯემსი ფიქრობდა, რომ „სიამოვნება, რომელსაც იწვევს ყველა თამაში, აიხსნება იმით, რომ მათ საფუძვლად უდევთ მეტოქეობის გრძნობა. ამავე დროს თამაში არის მთავარი საშუალება ბავშვში სამართლიანობის და დიდსულოვნების განვითარებისათვის“.² რუსი საბჭოთა თეორეტიკოსების აზრით, „თამაშს შეუძლია ჩამოაყალიბოს სწრაფად ორიენტირებადი ფსიქოლოგია ადამიანისა, არასტანდარტული აზროვნება, თავისუფალი არჩევანი“.³ ქართველი თეორეტიკოსი პ. ჯანელიძე წერდა, რომ თამაში იცვლება ცხოვრებასთან ერთად, რომ მას თან სდევს სიამოვნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას არ ექნებოდა მნიშვნელობა. „ბავშვობის ასაკს უწოდებენ თამაშის ასაკს და მართლაც, წარმოდგენილია ბავშვი, რომელსაც თამაში არ იტაცებს. თამაშით ეცნობა ბავშვი ცხოვრებას და თამაშით ყალიბდება მისი ცხოვრების წესიც“.⁴

¹ Дж. Дьюи. Введение в философию воспитания, М., 1921, стр. 30.

² Д. Джемс. Беседы с учителями психологии, Петр-д, 1919, стр. 35.

³ Этика, мораль, воспитание, Новосибирск, 1988, стр. 168.

⁴ პ. ჯანელიძე, მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდა, თბ., 1979, გვ. 197.

მხოლოდ პროფ. დ. ლორთქიფანიძე ილამქრებდა სწავლების პროცესში თამაშის გამოყენების წინააღმდეგ. მისი აზრით, „სწავლა გართობა არ არის. იგი, პირველ რიგში სიძნელეთა დაძლევის პროცესია“¹. თუმცა ის იმასაც აღნიშნავდა, რომ „სწავლა ბავშვისათვის უნდა იყოს სიძნელე, მაგრამ ისეთი სიძნელე, რომლის დაძლევა მას შეუძლია“².

ამის შესახებ უნდა შევნიშნოთ, რომ დ. ლორთქიფანიძე სწორი იყო, როცა სწავლებას თვლიდა სერიოზულ საქმიანობად და სიძნელეთა დაძლევის პროცესად. მაგრამ სწორედ იმის გამო, რომ ის მას სიძნელეთა დაძლევის სერიოზულ პროცესად მიაჩნია, სწორედ ამიტომ საჭიროებს სწავლება ოდნავ მაინც შემსუბუქებას, რათა ბავშვებმა ეს სიძნელეები უმტკივნეულოდ დაძლიონ. წინააღმდეგ შემთხვევაში სიძნელეები გადაულახავ ბარიერად დარჩა. ამიტომ სასურველია და საჭიროც, რომ პედაგოგმა, თუ შეძლებს, ამ სერიოზულ და მძიმე საქმიანობაში ჩაურთოს მისი შემამსუბუქებელი საშუალება თამაშის ელემენტების სახით, რაც სწავლებას სასიამოვნოსა და მიმზიდველს გახდის თვით პედაგოგისთვისაც კი, რომელსაც ეს საქმიანობა ხშირად ძნელად შესასრულებლად მიაჩნია ზოლმე. ეს მძიმე საქმიანობა, რომ სასიამოვნოდ და მიმზიდველად იქცეს, ამისთვის პედაგოგს სჭირდება იუმორის, მსახიობობის გარკვეული დოზაც და რაც მთავარია, ხელოვნების, ლიტერატურის, ისტორიული ნაწარმოებებისა და ისტორიული მოვლენების კარგი ცოდნა. ეს იმას ნიშნავს, რომ პედაგოგი არ უნდა იკეტებოდეს მხოლოდ საგნის ცოდნის ჩარჩოებში და აფართოვებდეს მას ხელოვნების, ლიტერატურის, ისტორიისა და მეცნიერების სხვა დარგებიდან აღებული მასალებით, ეს კი პედაგოგისგან თითქმის ენციკლოპედიურ განათლებას მოითხოვს.

¹ დავით ლორთქიფანიძე, დიდაქტიკა, თბ., 1981, გვ. 70.

² იქვე, გვ. 58.

თავი V

ეთიკური თვისებები

§ 1. ზნეობრივი აღზრდის კომპლექსურობა

ზნეობრივი აღზრდა ფართო, მრავალმნიშვნელოვანი ცნებაა, ამიტომ მას კომპლექსური ხასიათი აქვს. ზნეობრივი აღზრდის ყოველ სახეობას აქვს თავისი მიზანდასახულობა, მაგრამ სახეობათა ამ მრავალფეროვნებაში არის ძირითადი სახეობა, ძირითადი მიზანი, რომელსაც უნდა დაექვემდებაროს აღზრდის ყველა სახეობა. აღზრდის ეს ძირითადი ფორმა არის ახალგაზრდობის აღზრდა ბედნიერებისათვის. ამ ძირითად მიზანს უნდა ემსახურებოდეს არა მხოლოდ აღზრდის, არამედ კაცობრიობის მოქმედების, შემოქმედების, თუ მოღვაწეობის ნებისმიერი ფორმა. მიღებულ უნდა იქნას და ზნეობრივად ჩაითვალოს ზნეობის ყველა ფორმა, რომელიც ამ მიზნის მიღწევას ემსახურება და პირიქით, უარსაყოფია ის ფორმები, რაც მას ეწინააღმდეგება და ხელს უშლის რეალიზაციაში, ზნეობრივი აღზრდის ხელის შემწყობი ფორმები უნდა ჩაითვალოს აღზრდის დადებით ფორმებად, ხოლო რაც ხელს უშლის, უარსაყოფად. ამით გამოიკვეთა „ზნეობრივის“ ცნება და მისი კრიტერიუმი. ეს ცნება უნდა იქცეს იმ ბერკეტად, რომელიც გამოგვიყვანს სინათლეში, არიადნას იმ ძაფად, რომელმაც ლაბირინთებიდან უნდა გვიხსნას. ამრიგად, ჩავჭიდოთ ხელი ამ ლუხას, რათა აღზრდის უსაზღვრო მრავალფეროვნებამ არ შთანგეთქას და არ დაგვაბნოს, რათა მშვიდად, თანაც წარმატებით მივაღწიოთ ზნეობრივი აღზრდის დიდ, კეთილშობილურ და ამაღლებულ მიზანს. რა თვისებები უნდა განუვითაროთ ახალგაზრდობას? ამ კითხვაზე საყურადღებოა ი. ა. კომენსკის პასუხი: „ახალგაზრდობას უნდა შთაუუნერგოთ უკლებლივ ყველა სათნოება“.¹ კარგი იქნება, თუ ამ

¹ Я. А. Коменский, Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения, т. М., 1982, стр. 405.

გამონათქვამს დაეუმატებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ იდეალები, რომელსაც ვაჟითარები ახალგაზრდობაში, იყოს რეალური, მისაწვდომი, განხორციელებადი.

მაგრამ იყვნენ მოაზროვნენი, რომელნიც უპირატესობას ანიჭებდნენ ერთ რომელიმე თვისებას: ან სიამოვნებას, ან სიკეთეს, ან ჭეშმარიტებას და სხვ. საერთოდ, ზნეობრივი თვისებები უამრავია. მაგრამ უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ყოველი ადამიანური თვისება შეიძლება იყოს როგორც ზნეობრივი, ისე უზნეო. აი, ზოგი მათგანი: ბედნიერება, სამართლიანობა, სიკეთე, სიმაჰაცე, ალტრუიზმი, შრომის სიყვარული, სამშობლოს, მშობლების, ბუნების სიყვარული, პრინციპულობა, სიტყვისა და საქმის ერთგულება და სხვ. ამათ უპირისპირდება უარყოფითი თვისებები, ჩვენ მათაც „ზნეობრივ თვისებებს“ ვუწოდებთ, რადგან ზნეობრიობასთან არიან კავშირში, თუმცა ნეგატიურ ხასიათს ატარებენ. ისინი ისევე მრავალფეროვანნი არიან, როგორც დადებითი ზნეობრივი თვისებები. ამიტომაც ზნეობის დადებითი ნათელი თვისებების გვერდით უნდა ვესებოდეთ აგრეთვე ზნეობის ჩრდილოვან, უარყოფით მხარეებსაც, რადგან მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება გვეჩინდეს სრული წარმოდგენა ადამიანის ზნეობის ხასიათის შესახებ.

ზოგი მოაზროვნე ადამიანის ყველა თვისებას თანდაყოლილად. მემკვიდრეობითად თვლიდა. ჩვენის აზრით კი, ადამიანში არის ბევრი თანდაყოლილი თვისება, მსგავსად მისი გარეგნობისა, მაგრამ ყველა თვისება ასეთი არაა და რომ ყოფილიყო ასეთი, მაშინ აღზრდას, სწავლა-განათლებას აზრი არ ექნებოდა და ყველა დაბადებითვე განათლებული იქნებოდა, როგორც მენონის მონა-ბიჭი, პლატონის დიალოგიდან „მენონი“. მენონის მონა-ბიჭი სოკრატეს შეკითხვების დახმარებით ადვილად წყვეტს გეომეტრიულ ამოცანას. მაშასადამე, თუ დაეუშვებთ ადამიანის ყველა თვისების თანდაყოლილობას, სწავლა-აღზრდა ზედმეტი ხდება. სინამდვილეში კი ბევრი თვისება არის შედეგი განათლების, სწავლა-აღზრდის, ოჯახის პირობების და გარემოს ზემოქმედებისა. ფსიქოლოგ კოსტიუკის აზრით, „ადამიანი არის ბიოსოციალური არსება, რადგან მას აქვს ბიოლოგიური თვისებები, რაც ვლინდება საზოგადოებაში“.¹ მაგრამ, ჩვენ ვვჩქობთ, რომ ადამიანი არა მხოლოდ ბიო-სოციალური არსებაა, რადგან მისი ბიოლოგიური

¹ Т. Костюк. Избранные психологические труды, М., 1988, стр. 101.

თვისებების გამოვლენას ხელს უწყობს არა მხოლოდ საზოგადოება, არამედ სკოლა, ოჯახი, გარემო პირობები, პედაგოგი, მახლობელ-ნაცნობთა წრე და სხვ. ასე რომ, ადამიანი არის არა მარტო ბიო-სოციალური, არამედ მრავალი სხვა თვისების მატარებელი არსება. მათგან ჩვენ ზოგიერთს ქვემოთ შევვებით, რადგან ყველას განხილვას დასჭირდება არა ერთი, არამედ მრავალი მონოგრაფია.

§ 2. ბელნიერება

ბელნიერება ჩვენ ჩვეულებით ადამიანის და საერთოდ, კაცობრიობის უმაღლეს მიზნად და მას დაუქვემდებარეთ ყველა სხვა ეთიკური თვისება და კატეგორია. რად სჭირდება ადამიანს სამართლიანობა, სიკეთე, თავისუფლება, სიამოვნება და სხვ., თუ არა ბელნიერებისათვის? ბელნიერება სურს არა ზოგიერთს, არამედ ყველა ადამიანს. არაა კაცი, რომელიც უარს იტყოდა მასზე. ამიტომ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ბელნიერება არის ზოგადი, საყოველთაო ხასიათის უნივერსალური კატეგორია.

როგორც ცნობილია, ყოველ მოვლენას აქვს თავისი ანტიპოდი, თავისი საწინააღმდეგო მხარე: კეთილს-ბოროტი, დღეს-ღამე, სინათლეს-სიბნელე, შავს-თეთრი და სხვ. ბელნიერებასაც აქვს თავისი საწინააღმდეგო, მოპირისპირე მხარე და ეს არის უბედურება. ადამიანები მიისწრაფიან ბელნიერებისაკენ და გაურბიან უბედურებას ისევე, როგორც მიისწრაფვიან სიამოვნებისაკენ, სიკეთისა და სამართლიანობისაკენ და გაურბიან უსიამოვნებას, ტანჯვას, ბოროტებას, უსამართლობას და სხვ., რადგან დადებითი მოვლენები ემსახურებიან ადამიანის ბელნიერებას, უარყოფითი კი ეწინააღმდეგებიან მას. ყველა ადამიანს კი სურს ბელნიერი იყოს, რადგან მან კარგად იცის, რომ ის ერთხელ არის მოსული ამქვეყნად, თანაც მცირე ხნით, როგორც სტუმარი და მას უნდა, რომ ეს მცირე ხანი გაატაროს ისე, როგორც მას სურს.

მაგრამ ამქვეყნად სრულყოფილი, აბსოლუტური არაფერი არ არის, მათ შორის ბელნიერებაც. ყოველივე სრულყოფილი და აბსოლუტური ჩვენი განუწყვეტელი სწრაფვისა და ოცნების საგანია. ჩვენ მას განუწყვეტლივ ვუახლოვდებით, მაგრამ ის ყოველთვის გვისხლტება ხელიდან და გადაინაცვლებს შორეულ მყობაში. გარდა

ამისა, ის დღეს-დღეობით შეიძლება არც იყოს საჭირო, რადგან დღეს ადამიანს რომ მიეღწია სრული ბედნიერებისათვის, ის იქნებოდა სრულ უმოქმედობაში რადგან მისაღწევი აღარაფერი ექნებოდა და ეს უმოქმედობა კი მის საწინააღმდეგოდ შეტრიალდებოდა, გახდებოდა ახალ უბედურებათა მიზეზი. ასე რომ, ბედნიერებასაც კი მოხმარება და სათანადო გამოყენება სჭირდება. ეს კი შესაძლებელი იქნება მაშინ, როცა ადამიანთა მორალის დონეც თავის აბსოლუტურ ზღვარს მიაღწევს, ე.ი. ადამიანიც ამადღღება მორალურად და ინტელექტუალურად და ისეთი დახვეწილი იქნება, რომ ბედნიერება მისთვის ახალ უბედურებათა წყაროდ არ იქცევა.

მანც რა არის ეს სანუკვარი ბედნიერება? — ესა ისეთი ცხოვრება, როცა ადამიანს აქვს ყოველივე აუცილებელი უზრუნველი ცხოვრებისა და მოღვაწეობისათვის. მაგრამ ახლა განმარტებას მოითხოვს სიტყვა „აუცილებელი“. პირველ ყოვლისა, მასში იგულისხმება მატერიალური პირობები, საჭმელი, ბინა, ტანსაცმელი და სხვ. მაგრამ ამას გარდა, მახ სჭირდება ისეთი არამატერიალური მოვლენები, როგორცაა თავისუფლება, სამართლიანობა, მშვენიერება და სხვა, რაც თავის მხრივ ხელს უწყობს მატერიალური პირობების შექმნასა და მოპოვებას. ამ პირობებს, უდავოდ, სჭირდება თითოეული ინდივიდის გონივრული მოქმედება, მაგრამ მხოლოდ ის, რაოდენ გონიერიც არ უნდა იყოს, ვერ უზრუნველყოფს ვერც თავის საკუთარ და ვერც საზოგადოებრივი ბედნიერებისათვის საჭირო პირობებს, აუცილებელია მას ეხმარებოდნენ გონივრულად მოწყობილი სახელმწიფოებრივი სისტემა, გონიერი მმართველით სათავეში ასევე გონივრულად ორგანიზებული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, დამყარებული გონიერებისა და ზნეობრიობის პრინციპებზე.

ახლა თვალი გადავაგვლოთ ცალკეული მოაზროვნეების თვალსაზრისის ბედნიერებაზე.

ეპიკურეს თვალსაზრისით, ბედნიერება მდგომარეობს ადამიანის განთავისუფლებაში ყოველგვარი საზრუნავისაგან, სიმშვიდითა და სიამოვნებით ცხოვრებაში.¹ ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ადამიანის გათავისუფლება ყოველგვარი საზრუნავისაგან ნიშნავს ადამიანის

¹ დემოკრიტე, ეპიკურე, ფრაგმენტები, წერილები, თარგმანი თ. კუკავასი, თბ., 1959.

დატოვებას სრულ უმოქმედობაში, რაც ადამიანს არავითარ ბედნიერებას არ მოუტანს.

არისტოტელემ ღრმად გაიაზრა ბედნიერების საკითხი თავის ეთიკებში და ძირითადად, ორი პირობა ჩათვალა ადამიანის ბედნიერებისათვის საჭიროდ: შინაგანი, ანუ სულიერი და გარეგანი, ანუ შემთხვევითი სათნოებანი. ამით არისტოტელემ თითქმის ამოწურა სათნოების ანუ ზნეობის ყველა სახე, რაც ბედნიერებას სჭირდება, მაგრამ მას რატომღაც გამორჩა მხედველობიდან, თუ როგორ მივალწიოთ ამ სათნოებებს, ე. ი. მას გამორჩა პოლიტიკური, ეკონომიური და საზოგადოებრივი სისტემების გარდაქმნის აუცილებლობა.

ქრისტიანული ეთიკა ქადაგებდა ბედნიერების ძიებას თავის თავში. კერძოდ, „ლუკას სახარება“ მოგვიწოდებს: „თვითონ თქვენშია ღვთის სასუფეველი“.¹ ღებულება უაღრესად ლაკონურია, მაგრამ მასში გარკვევით არის მოცემული მოწოდება არა იმქვეყნიური, არამედ ამქვეყნიური ბედნიერების ძიებისა, თანაც თვით ადამიანშივე.

კანტი მოუწოდებდა ადამიანებს ბედნიერების ძიებისაკენ, ანუ კატეგორიული იმპერატივის შესრულებისაკენ, თანაც არა იმიტომ, რომ კაცს ბედნიერებისათვის მიეღწია, არამედ მხოლოდ იმისათვის, რომ გამხდარიყო ბედნიერების ღირსი. რადგან კანტმა ადამიანი, ჯერ ერთი, ვალდებულებებით შეზღუდოდა, მეორე, ადამიანი ბედნიერების კი არა, არამედ მხოლოდ მისი ძიების ღირსად ცნო ამით მან ვერ შექმნა ბედნიერების დაშაქმყოფილებული თეორია.

სპინოზას უმაღლეს ბედნიერებად მიაჩნდა ღმერთის შემეცნება: „ჩვენი უდიდესი ბედნიერება, ან ნეტარება მდგომარეობს „მხოლოდ ღმერთის შემეცნებაში“.² მეორე შემთხვევაში ის ბედნიერებად და ნეტარებად თვლის „საკუთარი შემეცნების სრულყოფას“.³ სპინოზას თვალსაზრისის შეზღუდულობა ნათელია, რადგან მხოლოდ ლოცვა-ვედრება ადამიანს ბედნიერად ვერ გახდის. რაც შეეხება აზროვნების სრულყოფას, ის მისაწვდომია არა ყველასათვის, არამედ გამონაკლისი ადამიანებისათვის და იმათთვისაც კი არ არის სავსებით საკმარისი, რომ თავი ბედნიერად იგრძნონ. ჯ. სტ. მილს უმაღლეს ბედნიერებად მიაჩნია ცხოვრება სიამოვნებით და ტანჯვისაგან განთავისუფლება.

¹ ახალი აღთქმა, ლუკას სახარება.

² Спиноза, Этика, стр. 80, 217.

³ იქვე, გვ. 190.

თუმცა იმასაც აღნიშნავს, რომ ცხოვრებით უკმაყოფილებას იწვევს არასაკმარისი გონებრივი განვითარება. ხოლო ადამიანთა ტანჯვისაგან განთავისუფლებისთვის საჭიროდ თვლიდა სილატაკის, ავადმყოფობის, ვერაგობის მოსპობას, რაც საზოგადოების მაღალი ზნეობრიობის მოთხოვნას ნიშნავდა. ერთგან იგი ბედნიერებად თვლის ზრუნვას არა პირად, არამედ საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე.¹ მილი მართალია იმაში, რომ ბედნიერება სიამოვნებით ცხოვრებასაც გულისხმობს, მაგრამ მას ავიწყდება, რომ მხოლოდ სიამოვნებით ცხოვრება არ კმარა ბედნიერებისათვის და სიამოვნებისთვის საჭიროა სათანადო პირობების შექმნა, რაზეც მილი არაფერს ამბობს. ბედნიერებისათვის ასევე სრულებითაც არაა დამაკმაყოფილებელი საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე ზრუნვა, რადგან, ჯერ ერთი, ეს ყველას არ შეუძლია და მეორე, ამას სჭირდება არა მხოლოდ დიდი ენერგია და მონაცემები, არამედ დიდი მატერიალური შესაძლებლობანიც, რაც იშვიათ ერთეულებს შეიძლება ჰქონდეთ. ჩვენ კი გვიანტერესებს არა ერთეულთა, არამედ საერთო, ზოგადსაკაცობრიო ბედნიერება.

რ. ოუენი ფიქრობდა, რომ ადამიანი ბედნიერია მაშინ, თუ სხეული ჯანმრთელი და სული მშვიდი აქვს.² ზოგჯერ ის ადამიანთა უბედურების მიზეზად თვლიდა რელიგიური დოგმების სიყალბეს,³ ბედნიერება კი სხვაზე ზრუნვის ცოდნად მიაჩნდა. ცხადია, რომ ჯანმრთელობა და სულიერი სიმშვიდე ერთ-ერთი პირობაა, რომ კაცმა ბედნიერად იგრძნოს თავი, მაგრამ ოუენს გამორჩა მრავალი სხვა პირობა, რაც ადამიანს აუცილებლად სჭირდება ბედნიერებისათვის. რაც შეეხება რელიგიურ დოგმებს, ყველა დოგმა ისევე, როგორც ყველა ტრაგედია, უარსაყოფი არ არის. უარსაყოფია მხოლოდ მოძველებული, მანვე დოგმები და ტრაგედიები.

ჰობსის აზრით, ბედნიერებისათვის საჭიროა გონიერება და სიბრძნე, რაც ცხოვრებას წარმართავს ბედნიერებისაკენ.⁴ გონიერება და სიბრძნე ასწავლის ადამიანს უარყოს შეცდომები და შემთხვევითი მოთხოვნი-ლებები. იგი ასწავლის ადამიანებს აირჩიონ არც მეტი და არც

¹ Дм. Ст. Милль. Утилитарианизм., стр. 27.

² Р. Оуэн. Образование характера. СП-6., 1909, стр. 11.

³ იქვე, გვ. 37, 38.

⁴ Т. Гоббс. Сочинения в двух томах, т. 2, М., 1991, стр. 47.

ნაკლები, არამედ მხოლოდ ზომიერი, ბუნებრივი და აუცილებელი სურვილები, მაგრამ იქვე დასძენს, რომ ეს ძალუძს მხოლოდ ბრძენსა და გონიერ ადამიანს.

გონიერება და სიბრძნე, ცხადია, აუცილებელია ბედნიერებისათვის, მაგრამ თვით სიბრძნე და გონიერება არის ხვედრი მხოლოდ ცალკეულ, ერთეულ ადამიანთა და არა ყველასი. აქედან გამომდინარეობს, რომ ბედნიერება არის ხვედრი ცალკეული ადამიანებისა და არა ყველასი. საჭირო კი იყო, რომ იგი მისაწვდომი ყოფილიყო ყველასათვის და არა მხოლოდ რჩეულთათვის.

ჰობსი ფიქრობდა, რომ „მუდმივი წარმატებები არის ის, რასაც ადამიანები ბედნიერებას უწოდებენ“ ყველა ეს თეორია სწორია, მაგრამ ცალმხრივი, რადგან ისინი ვერ აღწევენ ბედნიერების, ამ უნივერსალური და უაღრესად ფართო ცნების ამომწურავ, დამაკმაყოფილებელ განსაზღვრებას.

ყველა ზემოხსენებული მოაზროვნეებისაგან განსხვავებით, კ. უშინსკიმ სავსებით უარყო ბედნიერების მიღწევის შესაძლებლობა. იგი ამტკიცებდა, რომ „ბედნიერება — ესაა წარმოდგენის მოჩვენება, რომელიც არსებობს მანამ, სანამ მუშაობს წარმოსახვა. განსჯამ კი არ იცის არც ბედნიერება და არც შემთხვევა.“¹

რა თქმა უნდა, უშინსკის სკეპტიციზმი და ნიჰილიზმი არ შეიძლება გამართლებულ იქნას. ამ პოზიციაზე იდგა ზოგიერთი სხვა მოაზროვნეც. მაგრამ ეს პოზიცია არის ნეგაცია ყოველივე იმისა, რაც შეუქმნია, ქმნის ან აპირებს შექმნას კაცობრიობამ, რადგან მთელი მათი ძალისხმევა მიმართული იყო ადამიანის ბედნიერების მიღწევისაკენ და თუ მისი მიღწევა შეუძლებელია, მაშინ ისტორიის მთელი ძალისხმევა უაზრო და უშინაარსო ყოფილა.

ქართულ საბჭოურ ეთიკაში ბედნიერების მრავალფეროვან განსაზღვრებას ეხედებით. ერთ-ერთი განსაზღვრებით, ბედნიერება არის, მიზნის ანუ უმაღლესი იდეალის განხორციელება,² აგრეთვე სულ ახალ-ახალი მიზნებისაკენ მუდმივი სწრაფვა და მიღწევა.³ მესამეგან

¹ К. Ушинский. Человек как предмет воспитания. т. I, СП-6. 1881, стр. 401.

² Г. Бандзеладзе. Этика, стр. 52.

³ იქვე, გვ. 175.

„ბედნიერება არის ბრძოლა საყოველთაო ბედნიერებისათვის,¹ მეოთხეგან ბედნიერებაა ყველა მოთხოვნილების დაკმაყოფილება,² მეხუთეგან „ბედნიერება არის ჯანმრთელობის, სიუხვისა და მორალური კმაყოფილების მუდმივი ერთიანობა“,³ მეექვსეგან „ბედნიერება არის წარმატება საზოგადოების სამსახურში“.⁴

როგორც ვხედავთ, ავტორი არ ჩერდება რომელიმე ერთ განსაზღვრებაზე და მრავალს გვთავაზობს. სამწუხაროდ, არც ერთი მათგანი არაა დამაკმაყოფილებელი. მიზნის, ანუ იდეალის განხორციელება არის მხოლოდ ერთ-ერთი და არა ერთადერთი პირობა ბედნიერებისა. მიზნის განხორციელების გარდა, ადამიანს კიდევ სხვა რამ სჭირდება ბედნიერებისათვის. ამას გარდა, მიზნის განხორციელებაც ხდება მეტად იშვიათად და განხორციელების შემთხვევაშიც კი არ არის სრული ბედნიერების მომტანი, რადგან ჩნდება ახალი მიზნები და იდეალები. რაც შეეხება საზოგადოების სამსახურს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ არაერთხელ, ის იშვიათთა ხვედრია და ამიტომ იგი ბედნიერების ცნების ამომწურავ განსაზღვრებად ვერ გამოდგება. „სიუხვე, ჯანმრთელობა და მორალური კმაყოფილება“ შეიცავს ბედნიერების მხოლოდ რამოდენიმე პირობას და არა ყველას, ამიტომ არც ისაა დამაკმაყოფილებელი და ამომწურავი. „ბედნიერება, როგორც ყველა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება“ სხვა განსაზღვრებებთან შედარებით უფრო სრულია, მაგრამ ავტორს გამოტოვებული აქვს ადამიანის საჭირო პირობების აღნიშვნა. გარდა ამისა, მას უნდა განესხვავებინა სასარგებლო და საზიანო მოთხოვნილებები, რომელთაგან სასარგებლოთა დაკმაყოფილება საჭიროა და აუცილებელი, ან პირიქით.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ კაცობრიობა შეიძლება ვერ აღწევდა ადამიანის აბსოლუტურ ბედნიერებას, მაგრამ შედარებით, ნაწილობრივ ბედნიერებას ყოველთვის აღწევდა. საერთოდ, დღეს არსებული ზნეობრივი ღონის პირობებში რომელიმე ეთიკური თვისების აბსოლუტური ზასიათის მოთხოვნა დონ-კიზოტობას ნიშნავს. აბსოლუტურად დასრულებული ზნეობრივი თვისებები მხოლოდ შორეულ მყობადშია მოსალოდნელი და ჩვენი მიზანია ვიბრძოლოთ მისი მოახლოებისა

¹ Г. Бандзеладзе. Этика, стр 168.

² იქვე. გვ. 171.

³ იქვე. გვ. 177.

⁴ იქვე. გვ. 193.

და განხორციელებისათვის. ღღეს კი უნდა დაეკმაყოფილდეთ ზნეობის ყველა თვისების შედარებითი ბასიათით. ბედნიერების სრული უარყოფა კი ნიშნავს კაცობრიობის მთელი მოღვაწეობის აზრისა და მნიშვნელობის უარყოფას.

ამრიგად, ბედნიერება უნდა იყოს თავისუფალი და სასიამოვნო ცხოვრება, როცა უზრუნველყოფილია თუ ყველა არა, ძირითადი მოთხოვნების დაკმაყოფილების საშუალებები მაინც და ამისათვის არსებობს შესაბამისი სახელმწიფო-პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ურთიერთობების პირობები.

როგორც ცნობილია, ყოველ მოვლენას აქვს თავისი ანტიპოდი, თავისი საწინააღმდეგო მხარე: კეთილს-ბოროტი, ღღეს-ღამე, სინათ-ღეს-სიბნელე, თეთრს-შავი და სხვ. ბედნიერებასაც აქვს თავისი საწინააღმდეგო, საპირისპირო მხარე და ეს არის უბედურება. ადამიანები მიისწრაფვიან ბედნიერებისაკენ და გაურბიან უბედურებას ისევე, როგორც მიისწრაფვიან სიამოვნებისაკენ, სიკეთისა და სამართლიანობისაკენ და გაურბიან ტანჯვას, ბოროტებას, უსამართლობასა და სხვ. ყველა ადამიანს სურს, რომ ბედნიერი იყოს, რადგან მან კარგად იცის, რომ ის ერთხელ არის მოსული ამქვეყნად, თანაც მცირე ხნით, როგორც სტუმარი და მას სურს, რომ ეს მცირე ხანი გაატაროს თავის სურვილისამებრ.

აქ მოტანილი მასალების საფუძველზე ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია ძალაში დავტოვოთ ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი განსაზღვრება, რომ ბედნიერება არის ისეთი ცხოვრება, როცა არსებობს ყველა პირობა თავისუფალი და სასიამოვნო არსებობისა და მოღვაწეობისათვის. პირობებში კი ჩვენ ვგულისხმობთ თვით პიროვნების გონიერებასა და აქტივობას, სახელმწიფო და საზოგადოებრივი სისტემების სრულყოფას და ამის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ მაღალ საზოგადოებრივ ზნეობრიობას.

§ 3. ჭეშმარიტების სიყვარული

გადავხედოთ ჭეშმარიტების შესახებ მოაზროვნეთა შეხედულებებს, რათა გამოვიმუშავოთ ამ საკითხზე ჩვენი საკუთარი თვალსაზრისი.

ეპიკურე და მისი მიმდევარი გასენდი ამტკიცებდნენ, რომ „ჭეშმარიტებისაკენ სწრაფვა ხდის ადამიანს ნამდვილად თავისუფალს,

ე. ი. ბრძნად და თავისი თავის წარმართვის უნარის მქონედ¹. ამას გარდა, მათ ჭეშმარიტებად-მიაჩნდათ ჩვენი წარმოდგენების დამთხვევა სინამდვილესთან და პირიქით.² ისინი საკვებით ენდობოდნენ შეგრძნებებს და ყოველთვის ჭეშმარიტად მიაჩნდათ.

ბუდა ურჩევდა თავის მოწაფეებს, რომ ყველგან ეძებნათ მხოლოდ ჭეშმარიტება: „ეცადეთ, რომ თქვენი სიტყვები მიმართული იყოს ჭეშმარიტების ძიებისაკენ და ილაპარაკეთ ისე, რომ არც ერთი საღანძღავი სიტყვა არ ამახინჯებდეს თქვენს ლაპარაკს“.³

პლატონი მეტად მაღალ შეფასებას აძლევდა ჭეშმარიტებას და მას ადამიანზე მაღლაც კი აყენებდა: „არ შეიძლება ადამიანს უფრო მეტად აფასებდე, ვიდრე ჭეშმარიტებას“.⁴

შეგული ჭეშმარიტებად თვლიდა მხოლოდ ღმერთს და მას აყენებდა ყველაფერზე მაღლა „ფილოსოფიას და რელიგიას საგნად აქვთ ჭეშმარიტება ამ სიტყვის უმაღლესი აზრით. იმ აზრით, რომ ღმერთი და მხოლოდ ის არის ჭეშმარიტება“.⁵

დანემს ჭეშმარიტება მიაჩნდა ჩვენი შეხედულებების თანხედრად სინამდვილესთან: „როდესაც საქმის ვითარება ისეთია, როგორც ეს მტკიცდება წინადადებაში, მაშინ ეს... წინადადება ჭეშმარიტია“.⁶ ამ შემთხვევაში ის იმეორებდა ჯერ კიდევ ანტიკურ ფილოსოფიაში კარგად ცნობილ დებულებას იმის შესახებ, რომ ჭეშმარიტება არის ჩვენი შეხედულებების დამთხვევა სინამდვილესთან.

ფრანგი შვედური ბერტლო აღიარებდა როგორც ჩვენი ცნობის-მოყვარეობის, ისე ჭეშმარიტების სფეროს უსაზღვროებას, თანაც ვარაუდობდა, რომ ჭეშმარიტება გვხვდება მხოლოდ მეცნიერების სფეროში⁷. ბერტლოს თვალსაზრისი ჭეშმარიტების სფეროს უსაზღვროების შესახებ სწორია, მაგრამ ამას ეწინააღმდეგება მისივე

¹ П. Гассенди, Свод философии Эпикура, Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 112.

² იქვე, გვ. 125.

³ В. В. Юрчук. Будда, Мп. 1998, стр. 108.

⁴ Платон. Государство. Сочинения в трех томах, т. 3, ч. I, М., 1971, с. 595

⁵ Гегель. Энциклопедия философских наук, ч. I, М.-Л., 1980, стр. 17.

⁶ Б. Данэм. Гигант в цепях, М., 1958, стр. 179.

⁷ М. Бертло. Наука и нравственность, М., 1998, стр. 62.

თვალსაზრისი, რომ ის მხოლოდ გონიერების სფეროში გვხვდება. მაშინ როდესაც ის გვხვდება არა მხოლოდ მეცნიერებაში, არამედ ცხოვრებაშიც, პოლიტიკაშიც, საზოგადოებრივ ურთიერთობებში და სხვ. ამიტომ მისი შემოსაზღვრა მხოლოდ გონიერებით, ავიწროვებს ჭეშმარიტების სფეროს, რომელიც თვით ბერტლოს უსაზღვროდ მიაჩნია.

ნატორპის აზრით, „ჭეშმარიტების წყურვილი არის თავისუფლების წყურვილი“.¹ რა თქმა უნდა, ჭეშმარიტებისა და თავისუფლების ცნებები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან ისე, როგორც საერთოდ ყველა ეთიკური ცნება. მაგრამ მათი გაიგივება არაა სწორი, რადგანაც მაშინ ამ ორიდან ერთ-ერთი მოისპობოდა, რაც დიდი შეცდომა იქნებოდა.

კ. უშინსკი აღნიშნავდა, რომ „ყოველ განათლებულ ხალხს მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელობა მეცნიერებაში, როდესაც იგი ამდიდრებს მეცნიერებას ისეთი ჭეშმარიტებით, რომელიც ჭეშმარიტია ყველა ერისათვის“.² ამით უშინსკიმ, მართალია, ვერ მოგვცა ჭეშმარიტების სრული განსაზღვრება, მაგრამ მიუთითა მის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან, ზოგად, საყოველთაო, უნივერსალურ თვისებაზე, ეს უდავოდ, საყურადღებო მითითებაა, რადგან ეთიკურ ცნებებს, მათ შორის ჭეშმარიტებას, აქვთ უნივერსალური, საყოველთაო ხასიათი. ჭეშმარიტება ყველგან და ყოველთვის ატარებს ზოგად, უნივერსალურ ხასიათს და რაღა თქმა უნდა, მნიშვნელობა აქვს ყველა ერისათვის.

თანამედროვე ფილოსოფოსები: რაიხენბახი, აიერი, მური და სხვები უარყოფდნენ ეთიკური მსჯელობების, მათ შორის ჭეშმარიტების ობიექტურობას და მისი დასაბუთების შესაძლებლობას. მაგალითად, აიერის აზრით, „მთელი ხასიათი მორალურ მსჯელობათა ობიექტურობის შესახებ უსაგნოა და უსარგებლო“.³ რადგან, მისი აზრით, „არც ერთ მორალურ მსჯელობას არა აქვს დასაბუთება“.⁴ რაიხენბახი კი წერდა: „დირექტივების კლასიფიკაცია როგორც

¹ П. Наторп. Развитие народа и развитие личности. С-Пб., 1912, стр. 129.

² კ. უშინსკი, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი, ტ. 1. თბ., 1954 წ. გვ. 67.

³ К. А. Шварцман. Этика без морали. М., 1964, стр. 133.

⁴ იქვე, გვ. 138.

ჭეშმარიტებისა და მცდარისა არ შეიძლება, ეს პრედიკატები მათ არ უდგებათ, რადგან ღირექტიული მსჯელობები თავისი ღინამიკური ხასიათით განსხვავდებიან იმ მსჯელობებისაგან, რომლებიც ფაქტზე მიუთითებენ¹. მური კი ამტკიცებდა, რომ „სიკეთე და ბოროტება მხოლოდ ინტუიციით შეიცნობა“. მური ამცირებდა გონებისა და ცდის როლს ეთიკური მსჯელობების ჭეშმარიტების საკითხის გადაწყვეტაში.²

ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ეთიკური მსჯელობების ჭეშმარიტების საკითხი უნდა წყდებოდეს ცდაზე დაყრდნობით. როგორი უნდა იყოს ეს ცდა? დააკვირდით ცდას, გამოცდილებას, გაარკვიეთ რამ მოუტანა მეტი სარგებლობა, ხსნა, კეთილდღეობა, სიხარული და სიმშვიდე ადამიანს – სამართლიანობამ, თუ უსამართლობამ, სიკეთემ თუ ბოროტებამ, თავისუფლებამ თუ მონობამ, ჭეშმარიტებამ თუ სიცრუემ და თუ ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ ეთიკურ მოქმედებებსა და ცნებებს, დავრწმუნდებით, რომ სარგებლობა, ხსნა, კეთილდღეობა, სიხარული, სიმშვიდე და სხვა დადებითი მოვლენები ადამიანს მოუტანა სწორედ ზნეობრივმა და არა უზნეო მოქმედებებმა, ჭეშმარიტებამ და არა სიცრუემ. არასოდეს არავის არ უნახავს ბედნიერი ქურდი, ბოროტმოქმედი, უსამართლო, მატყუარა, სამშობლოს მოღალატე, გამცემი და სხვ. ამის გასარკვევად არაა საჭირო შორეული ექსკურსიები ისტორიაში, ან მოგზაურობები სხვა ქვეყნებში. საკმარისია დააკვირდეთ ყოველდღიურ ცხოვრებას და ის ნათლად გიჩვენებთ უზნეო, ამორალური მოქმედებების მავნებლობას და პირიქით, მორალურის, ზნეობრივის სარგებლობას.

რამოდენა ტანჯვა-წამება, რამოდენა ნერვიულობა, შიში და განცდა სჭირდება ქურდს, რომ მოიპაროს, რამოდენა ტანჯვა, შიში და წამება უნდა გადაიტანოს მან, რომ მოპარული შეინახოს, გაყიდოს, ან დამალოს, ან რამენაირად გამოიყენოს და თუ მოახერხა ეს, არანაკლები შიში, ტანჯვა და განცდა უნდა გადაიტანოს იმისათვის, რომ მეზობლები, მახლობლები, ნათესავები და ნაცნობები დაარწმუნონ იმაში, რომ უცებ მოპოვებული სიმდიდრე მის მიერ წესიერი, პატიოსანი გზით არის შეძენილი. რამდენი ტანჯვა და წამება უნდა

¹ К. А. Шварцман. Этика без морали. М., 1964, гл. 122.

² იქვე, გვ. 93.

გადიგანოს, რომ თვალი აუხვიოს, მოატყუოს პოლიცია და სამართალდამცველები მის მიერ მოპოვებული ქონების კანონიერებაში. მით უმეტეს, რომ არ არის არავითარი გარანტია იმისა, რომ ქურდი შეძლებს მოპარულის დამალვას, ან გამოყენებას, რეალიზაციას. და თუნდაც მოახერხოს, მთელი ცხოვრება უნდა იტანჯოს იმის შიშით, რომ მისი ბოროტმოქმედება ბოლომდე დაფარული არ დარჩება.

იგივე უნდა ითქვას სხვა უზნეო, ამორალურ მოქმედებათა შესახებ, იქნება ის სიცრუე, ღალატი, მკვლელობა თუ სხვა რამ. ამრიგად, ყოფილა კრიტერიუმი მორალურ მოქმედებათა და ეს კრიტერიუმი არის სინამდვილე, ცხოვრება, რეალობა, გამოცდილება. მაშ, დააკვირდით ცხოვრებას, სინამდვილეს და ის მოგცემთ უტყუარ პასუხს ადამიანის მოქმედებათა და მსჯელობათა სისწორე-არასისწორის შესახებ. ცხოვრება, სინამდვილე და გამოცდილება კი გვიკარნახებს, რომ მორალური მსჯელობა ყოველთვის ჭეშმარიტია, ხოლო მორალური მოქმედება ყოველთვის მომგებიანი, სასარგებლო, ბედნიერებისა და სიხარულის მომტანი. ამიტომ დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ცდებიან ისინი, ვინც უარყოფს მორალურ მსჯელობათა ჭეშმარიტებას და მორალურ მოქმედებათა სიკეთეს.

მაშ, ვენდოთ გამოცდილებას და გაბედულად, უყოყმანოდ შთაუწეროთ ახალგაზრდობას ზნეობრივი თვისებები, მათ შორის ჭეშმარიტების სიყვარული, ხოლო მორალური მსჯელობების დასაბუთება ჩავთვალოთ სავესებით შესაძლებლად და პირიქით, ამოვიძიოთ ამორალური მიდრეკილებები და მოქმედებები: სიცრუე, სიყალბე, ღალატი, და სხვ. ამიტომ სავესებით სწორი იყო კ. უშინსკი, როდესაც წერდა: „ჭეშმარიტება არ შეიძლება იყოს მავნე. ისაა ადამიანის ყველაზე უფრო წმინდათა-წმინდა რწმენა. ხოლო აღმზრდელმა, რომელშიც შეირყა ეს რწმენა, უნდა დატოვოს აღზრდის საქმე – იგი მისი ღირსი არ არის. დაე, აღმზრდელი ზრუნავდეს მხოლოდ იმაზე, რომ ბავშვებს ჭეშმარიტების გარდა, სხვა არაფერი არ მისცეს“.¹

¹ К. Ушинский, Человек как предмет воспитания, стр. 469.

§ 4. სამართლიანობის სიყვარული

სამართლიანობა ეთიკის ანუ ზნეობის ერთ-ერთი ძირითადი თვისებაა. არ ყოფილა მოაზროვნე, რომელსაც არ გამოეთქვას თავისი თვალსაზრისი სამართლიანობის შესახებ. მათი რიცხვი ძალიან დიდია, ამიტომ ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ზოგიერთის თვალსაზრისს.

ეპიკურეს უმტკიცებია, რომ „სამართლიანობა არის სათნოება, რომელიც მთლიანად მიმართულია სხვა ადამიანისადმი და რაც დამახასიათებელია ადამიანისათვის, რამდენადაც ის საზოგადოებაში ცხოვრობს... სამართლიანობას არასოდეს არავისათვის არ მოაქვს ზიანი, პირიქით, ყოველთვის რამენაირად არის სასიკეთო. მას მეტწილად სიხარული მოაქვს“.¹ გასენდის გადმოცემით, ეპიკურეს უმტკიცებია, „საუკეთესო საშუალება იმისა, რომ დაიცვა საკუთარი უშიშროება და შეიქმნა მშვიდი და წყნარი ცხოვრება – ესაა იცხოვრო პატიოსნად და არ დაარღვიო ხელშეკრულებები საზოგადოებრივი სიმშვიდის შესახებ“.²

ეპიქტეტეს აზრით, უსამართლო მოქმედება აუცილებლად განიცდის მარცხს, ხოლო სამართლიანობა ზეიმობს გამარჯვებას: „თუ შენი საქმე არაა მართალი, ადრე თუ გვიან თვითონვე დაეცემა, მაგრამ თუ ის მართალია, მაშინ რატომღა უნდა გეშინოდეს იმათი, რომლებიც შენზე ბოროტად ლაპარაკობენ“.³ ეპიქტეტესავე უმტკიცებია, რომ უსამართლობაა ყველაზე თანაბარი ანაზღაურების გაცემა: „რომ მოითხოვდე ყველასათვის თანაბარ ანაზღაურებას, ეს ისეთივე უსამართლობა იქნებოდა, როგორიც მაშინ, როცა გინდა რაიმე საგანი ისე, რომ მისი კუთვნილი ფასი არ გადაგიხდია“.⁴ მისი აზრით, უკეთესია იყო თავისუფალი მწუხარებისა და საზრუნავისაგან, ვიდრე ცხოვრობდე კმაყოფილებაში, მაგრამ ღელვით გულში“.⁵

¹ П. Гассенди. Свод философии Эпикура. Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 376.

² იქვე, გვ. 392.

³ Эпиктет. Настольная заметка этической морали. Казань. 1883, стр. 25.

⁴ იქვე, გვ. 34.

⁵ იქვე, გვ. 39.

ჰობსის აზრით, „სამართლიანობა არის ბუნების კანონი“.¹ უსამართლობას კი ჰობსი ასე განსაზღვრავს: „ხასიათის უსამართლობა არის წინასწარი განწყობა, ან მოდრეკილება კანონების დარღვევისაკენ“.²

დემოკრიტე მოუწოდებდა ადამიანებს წინააღმდეგობა გაეწიათ და ხელი არ შეეწყიათ უსამართლოსათვის. მას უსამართლობის ჩამდენი ბევრად უფრო უბედურად მიაჩნდა, ვიდრე უსამართლობის განმცდელი. დემოკრიტეს აზრით, ბევრად სასარგებლოა სამართლის ლაპარაკი, ვიდრე სიცრუისა. სამართლიანობას ამშვენებს აზრის გაბედულება და სითამაშე. უსამართლობის ბოლო კი არის შიში უბედურების წინაშე. დემოკრიტე ფიქრობდა, რომ მტერი ის კი არ არის, ვინც უსამართლობას სჩადის, არამედ ის, ვინც წინასწარი განზრახვით სჩადის უსამართლობას.³

პლატონის აზრით, „სამართლიანობაა, რომ თითოეულს მისცე ის, რაც მას ეკუთვნის „სამართლიანობა არავე არაყენებს ზიანს“. „სამართლიანობა არის სათნოება და სიბრძნე, უსამართლობა – უბრძნოება და უგემოვნობა“. „უსამართლობას მიეყვარათ უთანხმოებისა და დაპირისპირებისაკენ, შინაგან და გარეგან მტრობისკენ“. „ღმერთებისათვის უსამართლო მტერია, ხოლო სამართლიანი მეგობარი“. მისი აზრით, სამართლიანობა თავისთავად არის სულისათვის საუკეთესო რამ, ამიტომ ადამიანები უნდა იქცეოდნენ სამართლიანად. სამართლიანი ადამიანებისათვის ღმერთებს მოეპოვებათ მათთვის შესაფერისი საჩუქარი. ყველა სამართლიანი ადამიანი წლების მატებასთან ერთად ხდება თავის სახელმწიფოში მმართველი“. „უსამართლობა არის სულის სხვადასხვა ნაწილის შფოთვა და ხეტიალი, მათი თავაწყვეტილობა და სიმხდალე და კიდევ მათი უეიცობა. ერთი სიტყვით, ყოველგვარი ბოროტება“.⁴

რა იწვევს უსამართლობას? უსამართლობის გამოშწვევი მიზეზები ორ ჯგუფად უნდა დავყოთ: სუბიექტურ და ობიექტურად. სუბიექტურია თვით პიროვნების ნებისყოფის სისუსტე, მისი დაბალი მორალურ-ინტელექტუალური დონე, რის გამოც ის ვერ არჩევს კარგსა და ცუდს, კეთილსა და ბოროტს, სამართლიან და უსამართლო მოქმედებებს. ამიტომ ახდენს არასწორ არჩევანს. შესაძლებელია,

¹ Гоббс. Сочинения в двух томах, т. 2. М., 1991, стр. 113.

² იქვე, გვ. 114.

³ დემოკრიტე, ეპიკურე, ფრაგმენტები, წერილები, თარგმანი თ. კუკავასი, თბ., 19.

⁴ Платон. Государство, Сочинения в трех томах, т. 3, ч. 1, М., 1971.

დანაშაულისა და უსამართლობის მიზეზი იყოს თანდაყოლილი თვისებები, მაგალითად, საღიზმი, კლექტომანია და სხვ. რაც ფიზიკურ დაავადებებთან არის დაკავშირებული. მაგრამ დანაშაულის მთავარი მიზეზი ობიექტურია. ობიექტურ მიზეზებს ჩვენ ვაკუთვნებთ ცუდად მოწყობილ პოლიტიკურ სისტემას, ეკონომიკურ პირობებს, ცუდ აღზრდას, ცუდ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

საზოგადოება ებრძვის დანაშაულს, მის მიერ ჩადენილ უსამართლობას, მაგრამ არ ებრძვის მის გამომწვევ მიზეზებს. მაშინ როდესაც საჭიროა ბრძოლა, პირველ ყოვლისა, დანაშაულის გამომწვევი მიზეზების წინააღმდეგ. რაც შეეხება თანდაყოლილ მიზეზებს, ისინი წინამორბედი თაობების მიერ დაშვებული შეცდომებისა და დანაშაულობათა შედეგია, რაც მომდევნო თაობებს გადაეცა სუბიექტურ მიზეზებად.

ბრძოლა ობიექტური მიზეზების წინააღმდეგ სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ დაუსჯელი დავტოვოთ თვით დანაშაულის ფაქტი, რადგან ეს იქნებოდა ახალი დანაშაული და უსამართლობა... სასჯელი კი არ უნდა იყოს დაშმაკის, უსამართლობის ჩამდენის მოსპობის, არამედ მისი გამოსწორებისა და აღზრდის საშუალება.

სწორი იყო დემოკრიტიკა, როცა ამბობდა, რომ უსამართლობის ჩამდენს ხელი უნდა შეეუშალოთ, მაგრამ როცა ეს არ ძალგვიძს, მისი ხელის შემწყობი და თანაზიარი არ უნდა გავხდეთ. მართლაც, საზოგადოების ყველა პატიოსანი და წესიერი წევრი უნდა წინ აღუდგეს უსამართლობის ყოველ გამოვლენას. მაგრამ ამას შედეგად არ უნდა მოყვეს სხვა დანაშაული, რაც უფრო მეტი დანაშაული და უსამართლობა იქნება, ვიდრე ჩადენილი.

კაცობრიობის იდეალი უნდა იყოს მაღალი ეკონომიური პირობების, მაქსიმალურად მოწესრიგებული პოლიტიკური სისტემის მიღწევა, სადაც მაღალ დონეზე იქნება აყვანილი აღზრდის სისტემა. ეს კი აღკვეთს უსამართლობისა და დანაშაულებრიობის გამომწვევ მიზეზებს და იქნება სრულიადაც მოსპოს ის.

მაგრამ, რაც მთავარია, კაცობრიობის მიზანი უნდა იყოს ახალი თაობის აღზრდა, ისეთი თაობისა, რომელიც გაუძლებს ყოველგვარ ცთუნებას, გაჭირვებასა და სიღატაკეს და უმძიმეს პირობებშიც კი შეძლებს შეინარჩუნოს ჭეშმარიტი ადამიანის სახე.

ამ ადამიანს ექნება ძლიერი ნებისყოფა, დიდი მოთმინების უნარი, უნარი იმისა, რომ უკიდურეს გაჭირვებაშიაც კი შეინარჩუნოს

თვითკრიტიკის, თვითდაკვირვების, თვითკონტროლის უნარი. ასეთი სრულყოფილი ადამიანის ჩამოყალიბების გზაზე მივიწვეთ წინ ნელა, ფრთხილად, მაგრამ რაც მთავარია, მივიწვეთ წინ. ეს წინსვლა უფრო გაბედული, უფრო ძლიერი და შედეგიანი იქნება. ეს მიზანი თუმცა საკმაოდ შორეული მიზანია მაგრამ განუხორციელებელი არ არის.

დაგვრჩა ყველაზე ძნელი და რთული ამოცანა — სამართლიანობის განსაზღვრება. სამართლიანობას ხშირად აიგივებენ ჭეშმარიტებასთან. მართალია, მათ აქვთ ბევრი რამ საერთო, მაგრამ მათ შორის არის განსხვავებაც, კერძოდ, ჭეშმარიტება უფრო ფართო ცნებაა და მისი ხმარება შესაძლებელია როგორც ცოცხალ, ისე არაცოცხალ ბუნებაზე, მაშინ, როდესაც სამართლიანობა უპირატესად საზოგადოებრივ მოვლენებზე იხმარება.

ზემოთქმულის საფუძველზე კი სამართლიანობა უნდა განვსაზღვროთ, როგორც ჭეშმარიტების სიყვარული და სიძულვილი ყოველგვარი სიცრუის, სიყალბის, ძალადობის, ტენდენციურობის. რადგან სამართლიანობა ყოფილა ასეთი დიდი სიკეთე, უსამართლობა კი დიდი ბოროტება, მაშ მთელი მონდომებით დავიცვათ პირველი და უარვეყოთ მეორეს. შთაუწერგოთ ახალგაზრდობას სამართლიანობის სიყვარული და უსამართლობის, სიცრუის, სიყალბის, სულმდაბლობის და სხვ. სიძულვილი.

§ 5. თავისუფლების სიყვარული

ჩვენი ცხოვრება წამიერ გაელვებას ჰგავს. ტყუილად კი არ შეურჩევია ქართველ კაცს ჩვენი ცხოვრებისათვის სახელი „წუთისოფელი“ და ამ წუთიერ არსებობაში, რომელიც მხოლოდ ერთხელ ეძლევა კაცს და რომელიც აღარასოდეს არ განმეორდება, ადამიანს აქვს სრული უფლება იყოს ბედნიერი და თუ არაა ბედნიერი, იბრძოდეს მისი მოპოვებისათვის და რაც მთავარია, არც სხვას უნდა უშლიდეს ხელს ამში. ბედნიერების მიღწევის ერთ-ერთი მთავარი საშუალება კი არის თავისუფლება, თავისუფალი არსებობა. თავისუფლების შესახებ კაცობრიობამ ფიქრი დაიწყო აზროვნების პირველი ნაბიჯების გადადგმისთანავე და მის მერე არ განელეზულა ინტერესი მის მიმართ. ამიტომ აუცილებელია იმის გარკვევა, თუ რას მიაღწიეს ამ მიმართულებით მოაზროვნებმა, არის თუ არა მათ მიერ მიღწეული

შედევები დამაკმაყოფილებელი და რა დარჩა კიდევ დასაფიქრებელი და გადასაწყვეტი.

თავისუფლების პრობლემაზე ფიქრობდა ძველი ბერძენი ატომისტი, დიდი მოაზროვნე დემოკრიტე, რომლის აზრით, არსებობს მხოლოდ აუცილებლობა და შემთხვევითობა, ანუ თავისუფლებას ადგილი არა აქვსო. ეს კი იმიტომ ხდება, ამბობს დემოკრიტე, რომ არ არსებობს მოვლენა, რომელსაც მიზეზი არ ექნება. მაშასადამე, ყველაფერი დეტერმინირებული და განსაზღვრულია, თავისუფლებისთვის კი ადგილი აღარ რჩება. თუმცა დემოკრიტეს თვალსაზრისი ჩქარა შეუცდებულ იქნა მისი ერთგული მიმდევრის ეპიკურეს მიერ, რომელმაც ატომების მოძრაობაში შემთხვევითობა დაუშვა და ამით დაუშვა თავისუფლებაც. დემოკრიტეს შეხედულებების შესახებ უნდა ითქვას, რომ მართალია, ყველაფერს თავისი გამომწვევი მიზეზები აქვს, მაგრამ მიზეზის არსებობა არ სპობს მის მიერ გამოწვეულ შედეგს, თავისუფლებას.

არისტოტელე თავისუფალ მოქმედებას თვლიდა ისეთ მოქმედებად, რომლის შესახებ გადაწყვეტილება თვით მოქმედი სუბიექტის მიერ არის მიღებული და არაა ნაკარნახევი რაიმე გარეგანი იძულებით. როგორც ვხედავთ, არისტოტელე მივიდა თავისუფლების დამაკმაყოფილებელ გაგებამდე.

ეპიქტეტეს თავისუფლების მიღწევისათვის აუცილებლად მიაჩნდა მხოლოდ იმის სურვილი, რაც ჩვენს ხელთაა. იგი ამტკიცებდა: „ვისაც სურს იყოს თავისუფალი და დამოუკიდებელი, მას არაფერი არ უნდა სურდეს, ან არ უნდა სურდეს ის, რაც სხვის ხელთაა. ვინც სხვაგვარად იქცევა ის ყოველთვის მონა იქნება“¹. აქედანვე გამომდინარეობდა ეპიქტეტეს რჩევა, რომ ადამიანი უნდა ისწრაფოდეს მხოლოდ აუცილებელისაკენ, ზომიერი ჭამა-სმისაკენ, უბრალო ბინისა და სამოსისაკენ, უარყოფდეს ფუფუნებასა და სიმდიდრეს. ეს კი შესაძლებელია მაშინ, თუ ადამიანი იხელმძღვანელებს გონებით და არა ვნებებით.

თ. ჰობსი თავისუფლებას ასე განსაზღვრავდა: „მე ვაღიარებ ისეთ თავისუფლებას, რომლის შესაბამისად შემეძლება გავაკეთო ის, რაც მე მინდა“². შემდეგ უფრო აზუსტებს ამ გაგებას: „თავისუფლება

¹ Эпиктет. Настольные заметки этической морали. Казань, 1883, стр. 11.

² Т. Гоббс. Избранные произведения в двух томах, т. I, М., 1964, стр. 525, 555, 557.

არის მოქმედების დამაბრკოლებელ საშუალებათა არარსებობა არც ბუნებაში და არც მოქმედი სუბიექტის შინაგან თავისებურებებში“.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰობსმა თავისუფლების სწორი გაგება მოგვცა, მაგრამ მას დასაზუსტებელი დარჩა, თუ რა უპირისპირდება და რა ეწინააღმდეგება თავისუფლებას.

შ. მონტესკიეს აზრით, „თავისუფლებაა ჩვენი ნებისყოფის დაუბრკოლებელი გამოვლენა. უკიდურეს შემთხვევაში... რწმენა იმისა, რომ ჩვენ მას თავისუფლად ვავლენთ“.¹ ამის შესახებ უნდა ითქვას, რომ ნებისყოფის გამოვლენასა და ამ გამოვლენის განხორციელებას შორის დიდი მანძილია, რადგან ნებისყოფა შეიძლება გამოვლინდეს, მაგრამ გამოვლენილი არ იქნას მოყვანილი სისრულეში.

სპინოზას აზრით, თავისუფალია ის მოქმედება, რომელიც განსაზღვრულია საკუთარი ნებით და პირიქით. ადამიანის მოქმედებას კი განსაზღვრავს ღმერთი. სპინოზა მოქმედების თავისუფლებაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა გონებას. გონიერი ცდილობს არსებობის შენარჩუნებასა და სარგებლობის მიღებას. შემთხვევითი კი უწოდებდა საგნებს, რომელთა მიზეზი განუსაზღვრელია² სპინოზას აზრით, ვინც გონებით არ მოქმედებს, ის მონაა. სპინოზა მართალია იმაში, რომ გონიერულ მოქმედებაში მეტია თავისუფლება, ვიდრე უგუნურში. მაგრამ მხოლოდ გონიერება ვერ უზრუნველყოფს თავისუფლებას, რადგან ამ გონიერულ მოქმედებას შეიძლება წინ აღუდგეს მრავალი მიზეზი და დააბრკოლოს მისი მოქმედება.

ბენტამის აზრით, ადამიანის ყოველი მოქმედება განსაზღვრულია რაიმე მიზეზით, რომელსაც ის მოტივს უწოდებს. ხოლო ძირითად მოტივად ის თვლიდა მოგებასა და წაგებას, რაც იწვევს ან სიამოვნებას ან ტანჯვას. მოტივს შეუძლია ხელი შეუწყოს ან ხელი შეუშალოს მოქმედებას.³ სულელია ის ადამიანი, რომელიც უარყოფს პირად სარგებლობას, რადგან სარგებლობას მოაქვს სიკეთე და ბედნიერება, ან პირიქით, არიდებს ტანჯვასა და ბოროტებას.⁴ ამ თვალსაზრისის შესახებ უნდა ითქვას, რომ მოტივების ანუ მიზნების

¹ Ш. Монтескье. О духе закона. Избр. произведения, М., 1964, стр. 317.

² Б. Спиноза. Этика, М., 1933, стр. 80.

³ И. Бэнтам. Избр. сочинения, т. С-Пб., 1867, стр. 86.

⁴ იქვე, გვ. 20.

არსებობა არ უარყოფს თავისუფლებას, რადგან მოტივის, ანუ მიზეზის გარეშე ვერ იარსებებდა ვერც ერთი მოვლენა.

ბენტამის მიმდევარი ჯ. სტ. მილი ფიქრობდა, რომ „გონებრივი ცხოვრების აღორძინება არ მოხდება, თუ არა გვაქვს აზროვნების თავისუფლება“.¹ ის უარყოფდა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს უფლებას ჩარეულიყო ადამიანის პირად ცხოვრებაში, კერძოდ, მის აზროვნებას, რწმენას და გრძნობებში. ის წერდა: „თავისუფლების ყოველგვარი შეზღუდვა დაუშვებელია“;² რადგან თავისუფლების აკრძალვით სპობენ დიდ ადამიანებს მაგალითად, ქრისტეს, სოკრატეს და სხვ. „ინდივიდუალობის ყოველი შეზღუდვა არის დესპოტიზმი“ — წერდა ის. საზოგადოება მხოლოდ მაშინ შეიძლება ჩაერთოს ინდივიდის პირად ცხოვრებაში, როდესაც პიროვნება ზიანს აყენებს საზოგადოებას. მილი მოითხოვდა განსაკუთრებით კრიტიკის, როგორც განვითარების ძლიერი ბერკეტის, თავისუფლებას. მილი იძლეოდა თავისუფლების შეზღუდვის სხვა ფორმებსაც, მაგრამ მათ განსაზღვრებას არ თვლიდა საჭიროდ.

ფიხტე მოითხოვდა, რომ ადამიანს ყველაფერი უნდა შეეწირა გვარის (იგ. საზოგადოება) ინტერესებისათვის, ან იდეისათვის. ამას გარდა, მოითხოვდა ღმერთისადმი მორჩილებას. როგორც ვხედავთ, ფიხტემ ადამიანის ნება დაუმორჩილა, კოლექტივს, იდეას, ღმერთს, თუმცა ამის პარალელურად იგი მოითხოვდა სახელმწიფოსაგან პიროვნების თავისუფლების უზრუნველყოფას. მაგრამ საბოლოო ჯამში მასთან ადამიანი ყოველმხრივ შეზღუდული აღმოჩნდა.

კანტი (1724—1804) ფიქრობდა, რომ ადამიანის მოქმედება განსაზღვრულია სავალდებულო ნორმებით და კანონებით, რომელთაც ის „კატეგორიულ იმპერატივს“ უწოდებდა. მათი შესრულება არის ნებისმიერი ადამიანის ვალდებულება. ეს ნორმები სავსებით შეესაბამებან ადამიანის ბუნებას, ამიტომ ადამიანი ამ ვალდებულებებით სრულებითაც არ არის შეზღუდული. კანტმა თვით ქველმოქმედება და სიკეთე ვალდებულებად ჩათვალა. მისი აზრით, მორალი გვასწავლის იმას, თუ როგორ გავხდეთ ბედნიერნი. კანტმა თავის ეთიკაში დიდი ადგილი დაუთმო ღვთაებას, რადგან მისი „მაქსიმები“, ღვთაების

¹ Дм. См. М и л л ь . О свободе. С-Пб., 1832, стр. 250, 289.

² იქვე, გვ. 171.

ნებით არის ნაკარნახევი. ვფიქრობთ, რომ კანტი წინააღმდეგობაში მოექცა, რადგან თუ ადამიანის თავისუფლება ყოფილა ვალდებულებებისა და მოვალეობათა შესრულება, მაშინ ადამიანი თავისუფალი აღარ ყოფილა. რადგან ადამიანი მხოლოდ მაშინ არის თავისუფალი, როდესაც ის თავისი ნებასურვილით მოქმედებს და არა იძულებით, ან ვალდებულებით. კანტის „კატეგორიული იმპერატივის“ მკაცრი კრიტიკა აწარმოეს შოპენჰაუერმა და პოლბახმა.

შოპენჰაუერის აზრით, (1788–1860) მისი მორალი თავისი არსებით პუნქტებში დიამეტრალურად ეწინააღმდეგება კანტის მორალს. მაგრამ თვით შოპენჰაუერმა ადამიანის ყოველი მოქმედება შეზღუდა როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი მიზეზებით, რითაც მოსპო წინააღმდეგობა კანტისა და საკუთარ მორალს შორის.

პოლბახი უარყოფდა ადამიანის თავისუფლებას, რადგან თვლიდა, რომ „ადამიანი არის აუცილებლობის პასიური იარაღი და რომ ადამიანი არც ერთი წუთი არაა თავისუფალი“.¹ პოლბახი უარყოფდა შემთხვევითობასაც, რადგან ბუნებაში ყოველივე რაიმე მიზეზით არის გაპირობებული. ანალოგიური შეხედულების შესახებ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ მიზეზით გაპირობებულობა არ სპობს მოვლენის თავისუფლებას.

ჰეგელის აზრით (1770–1831), ბუნებაში ბატონობს არა თავისუფლება, არამედ აუცილებლობა.² თავისუფლება წარმოადგენს გონის არსებას, ამიტომ მისი გამოსვლა ბუნებიდან და გადასვლა თავის თავში მის განთავისუფლებას მოასწავებს. კანონიერების დაცვა და მისი განმტკიცება, მისი აზრით, არის თავისუფლების საფუძველი. სრული თავისუფლება არის უსასრულობა, რაც სიკვდილია.³ მონობა არის სიცრუე, რომელსაც აქვს ძალა.⁴ საბოლოო ჯამში კი მისთვის თავისუფლება იყო აუცილებლობის შეცნობა. თუმცა მას ჰქონდა ასეთი შედარებით მისაღები დებულება: „თავისუფლება მდგომარეობს იმაში, რომ მე არა მაქვს ჩემდამი დაპირისპირებული რაიმე აბსოლუტურად სხვა. მე ვარ დამოკიდებული იმ შინაარსისაგან, რასაც

¹ П. Гольбах. Система природы, стр. 148–49.

² ჰეგელი. გონის ფილოსოფია. თარგმნა ნ. ნათაძემ, თბ., 1984, გვ. 24.

³ Гегель. Политические произведения, М., 1978, стр. 227.

⁴ Гегель. Философия права, М.-Л. 1934. Соч., т. III, стр. 83.

მე წარმოგადგენ.¹ ფართო პოპულარობით სარგებლობდა პეგელის დებულება, რომ თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა. მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თავისუფლება შეცნობილია, თუ არა, ის მაინც აუცილებლობად რჩება და არავითარი თავისუფლება არ მოაქვს.

ნიცშემ (1844–1900) გაილაშქრა რელიგიური მორჩილების, მოთმინების, მიმტევებლობის წინააღმდეგ. თავისუფლებად ჩათვალა მხოლოდ მემამბოხე სულის, ძალაუფლებას მოწყურბული ადამიანის თავისუფლება. რელიგია, მისი აზრით, თრგუნავს ინსტინქტებს, ინსტინქტები კი აუცილებელია თავისუფლების მისაღწევად და დიდი მიზნების განსახორციელებლად. რელიგია ქმნის ჯოგის ადამიანებს, რომელთაც აღარა აქვთ თავისუფალი ნებისყოფა და დამოუკიდებელი მოქმედების უნარი. ის ამტკიცებდა, რომ ღმერთები მოკლნენ, სამაგიეროდ ცოცხლობს და მოქმედებს ზეკაცი, ძლიერი, მებრძოლი სულის მქონე ადამიანი.

რუსი ფილოსოფოსი ბერდიაევი (1874–1948) თავის ფილოსოფიას უწოდებდა „თავისუფლების ფილოსოფიას.“ ეს ფილოსოფია უნდა ყოფილიყო სიყვარულისა და თავისუფლების რელიგია. იგი დაეხმარებოდა ადამიანებს შიშისა და ტანჯვისაგან განთავისუფლებაში. მას თავისუფლება ესმოდა აგრეთვე შემოქმედების თავისუფლებად. ღმერთებს სჭირდებოდათ არა მონები, არამედ თავისუფალი ადამიანები, ხოლო თავისუფლება არის არა აუცილებლობის შეცნობა, არამედ პირიქით, აუცილებლობა არის შეუცნობელი თავისუფლება. როგორც ვხედავთ, ნიცშესა და ბერდიაევისათვის თავისუფლება არის მხოლოდ იშვიათ, განსაკუთრებულ ადამიანთა, შემოქმედებითი უნარისა და ძლიერი ნებისყოფის მქონე ადამიანთა თავისუფლება. ხალხის მასა კი ამ უნარს მოკლებულია. ამიტომ, ცხადია, ეს არაა ჭეშმარიტი თავისუფლების, უნივერსალური, საყოველთაო, საკაცობრიო თავისუფლების გაგება.

ნატორპის აზრით, „თავისუფლება არ გვეძლევა ციდან, როგორც წყალობა, არამედ ის განუწყვეტლივ უნდა იქნას ხელახლა მოპოვებული სახიფათო და სასტიკ ბრძოლებში“² და ქვემოთ განაგრძობს:

¹ Энциклопедия философских наук, ч. I, М. 1980, стр. 82.

² П. Натоп, Развитие народа и развитие личности. С-Пб., 1912, стр. 13.

„ცდის საზღვრები გვეუბნება: აქამდე და არც ერთი ნაბიჯი წინ! თავისუფლების ენა კი პირიქით, წინ, ყოველთვის წინ, არავითარი შეჩერება, მარადი მოძრაობა წინ“.¹ მისი აზრით, უფლების ცნებისაგან განუყოფელია იძულების ცნება“.² პ. ნატორპი უდავოდ სწორია, როცა თავისუფლება ესმის, როგორც განუწყვეტელი ბრძოლა მისი მოპოვებისათვის და შეუწყვეტელი მოძრაობა წინ, რადგან თავისუფლება უდავოდ არის პროგრესის, წინსვლის ერთ-ერთი ძლიერი იარაღი. მაგრამ ნატორპი ვერ გვაძლევს თავისუფლების ამომწურავ გაგებას. იძლევა მხოლოდ მის რამოდენიმე დამახასიათებელ ნიშანს და არა მის არსს.

დანემს თავისუფლება ესმოდა მოძღვრებად თავისუფლებაზე, მისი აზრით, „ფილოსოფია წარმოადგენს კაცობრიობის განთავისუფლების თეორიას“.³ ხოლო მთელი ისტორია არის სწრაფვა თავისუფლებისაკენ. ჩვენის აზრით, დანემი ზღუდავს ფილოსოფიის როგორც მეცნიერების ცნებას, რადგან ფილოსოფია არაა მხოლოდ თავისუფლების თეორია, ხოლო ისტორია არაა მხოლოდ თავისუფლებისაკენ სწრაფვა.

მკვლევარი ანისიმოვი თავისუფლებას განსაზღვრავდა, როგორც არჩევანს სიკეთესა და ბოროტებას შორის. მაგრამ პარალელურად უარყოფდა ნებისყოფის თავისუფლებას, რითაც ის არჩევანის თავისუფლებასაც უარყოფდა. „ნებისყოფის აბსოლუტური თავისუფლება უარიყოფა ადამიანთა ინდივიდუალური და კოლექტიური ცხოვრების გამოცდილებით“.⁴ ანისიმოვი სწორი იყო იმაში, რომ უარყოფდა აბსოლუტურ თავისუფლებას, მაგრამ არსებობს შედარებითი თავისუფლება და ამიტომ თავისუფლების სრული უარყოფა არ შეიძლება გამართლებულ იქნას.

ეგზისტენციალისტებს თავისუფლება მიაჩნდათ ძირითად საორიენტაციო მიმართულებად, ხოლო სიკვდილს თვლიდნენ ადამიანის განთავისუფლების აუცილებელ პირობად. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ სიკვდილის შეგნება არის საუკეთესო გზა პიროვნების განთავისუფლე-

¹ П. Наторп, Развитие народа и развитие личности. С-Пб., 1912 г. 134.

² П. Наторп, Философия как основа педагогики, М., 1910, стр. 90.

³ Б. Данэм. Гигант в цепях. М., 1953, стр. 201.

⁴ С. Ф. Анисимов. Мораль и поведение. М., 1985, стр. 107.

ბისაკენ.¹ ეგზისტენციალისტების დებულება, რომ სიკვდილი არის გზა თავისუფლებისაკენ, აბსურდია, რადგან სიკვდილი არის არა განთავისუფლება, არამედ „მე“-ს სრული განადგურება – დასრულება და კიდევ კარგი, რომ არსებობს უამრავი „მე“, უამრავი სუბიექტი, თორემ სიკვდილი თავისი განუხრელი და განუწყვეტელი აქტივობით წერტილს დაუსვამდა კაცობრიობის არსებობას. რაც შეეხება შიშს სიკვდილის წინაშე, რაც მათ კაცობრიობის დამახასიათებელ თვისებად მიაჩნიათ, არის დამახასიათებელი არა ყველასათვის, არამედ ერთ-ულებისათვის. უმრავლესობა კი მას შიშის გარეშე მოელის და იღებს მას, რადგან ის გარდუვალად და აუცილებლად მიაჩნია.

პროფესორი გ. ბანძელაძე ადამიანის თავისუფლებას ხედავდა საზოგადოების ნებისადმი ნებაყოფლობით მორჩილებაში, რადგან ადამიანი თურმე ვალშია საზოგადოების წინაშე. როგორც ვხედავთ, მასაც თავისუფლება დაჰყავს ვალდებულებებზე, რითაც ფაქტიურად უარყოფს ადამიანის თავისუფლებას.

საბჭოთა ეთიკოსები ებრძოდნენ კანტის „კატეგორიულ იმპერატივს“, მაგრამ საბოლოო ჯამში მათ მორალი მიაჩნდათ „ნორმატიული რეგულაციის განსაკუთრებულ ფორმად“ და მის სპეციფიკას ხედავდნენ „ადამიანის ბუნებრივი სტიქიის კონტროლირებაში“ (დროზნიცკის თვალსაზრისი).

„დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია თავისუფლებას განსაზღვრავს შეცნობილ აუცილებლობად, როგორც ჰეგელი. ეს კი მდგომარეობს მიზნისა და მისი განსახორციელებელი საშუალებების თავისუფალ შერჩევაში.² ეს კი განსაზღვრავდა თავის მხრივ საწარმოო ძალთა განვითარებას. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში ძალაშია ჰეგელის ცნობილი დებულება, რომ თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა, რის შესახებ ჩვენ შევნიშნავდით, რომ აუცილებლობის შეცნობა არც მას და არც მის შემშეცნებელ ადამიანს არ აძლევს თავისუფლებას.

ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მთელი მორალი დაჰყავდათ პრინციპებსა, ნორმებსა და კოდებსზე, რომელთა შესრულებაც

¹ ამის შესახებ იხ. К. А. Шварцман. Этика... без морали. М., 1964, стр. 178.

² БСЭ, т. 23, стр. 240.

ყველასთვის სავალდებულო იყო. ამას გარდა, ფართოდ იყენებდნენ პასუხისმგებლობის ცნებას და ყველას თვლიდნენ პასუხისმგებლად საზოგადოების წინაშე, რაც ფაქტიურად ნიშნავდა ადამიანის ყოველგვარი თავისუფლების უარყოფას. საბჭოთა თეორეტიკოსები ქადაგებდნენ, რომ ახალგაზრდობის თავისუფლება მოიპოვება მხოლოდ კოლექტივთან, საზოგადოებასთან ურთიერთობით, „ხოლო ყველა განთავისუფლება კი არის თითოეულის განთავისუფლება“.¹

ანალოგიური თვალსაზრისი ჰქონდა ვ. ა. სუხომლინსკის: „ადამიანის მარადიული ოცნება ყოველთვის იყო თავისუფლება, რომელიც უხსნიდა მას ფართო პორიზონტებს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ადამიანთა ურთიერთობაში ადამიანური ღირსების განსამტკიცებლად.“²

მე-19–20 სს. ამერიკული ლიტერატურა ქადაგებდა ახალგაზრდობის თავისუფალ, დამოუკიდებელ და შემოქმედებით აღზრდას. ამაში იგულისხმებოდა ევროპის აღზრდის სისტემისაგან განთავისუფლება და ახალგაზრდობის თავისუფალი შემოქმედებითი უნარის განვითარება, მათ ამაღლებას, გაკეთილშობილებას პოეზიისა, ხელოვნებისა და სხვა დარგების გამოყენებით.

თუ გავითვალსწინებთ ზემოთქმულს, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თავისუფლების საკითხში ერთმანეთს ებრძოდა ორი მიმართულება: დეტერმინიზმი და ინდეტერმინიზმი. დეტერმინიზმი ყველაფერს მიზეზობრივობით ხსნიდა და ამიტომ უარყოფდა თავისუფლებას. როგორც აღვნიშნეთ, მიზეზობრიობა მთელ სამყაროს მსჭვალავს და სრულებითაც არ ბორკავს თავისუფლებას. ადამიანი იმიტომ კი არ არის დამონებული, რომ ყოველივეს თავისი მიზეზი აქვს. მან კარგად, იცის, რომ მიზეზობრიობის გარეშე ყოველივე აღიგვებოდა პირისაგან მიწისა. ადამიანს არ ზღუდავს არც აუცილებლობა, რადგან მან იცის, რომ ბრძოლა აუცილებლობის წინააღმდეგ უაზრობაა. აუცილებელია თუნდაც ბუნების მოვლენები: წლის დროთა ცვალებადობა, დღე-ღამის ცვალებადობა, ადამიანის მოხუცებულობა, სიკვდილი და სხვა. ადამიანს შეუძლია მხოლოდ ბრძოლა მათი მანე შედეგების წინააღმდეგ და ამას ის მეტ შემთხვევაში წარმატებით ახორციელებს, თავს იცავს უამინდობისაგან, ავადმყოფობისაგან,

¹ Этика, мораль, воспитание. Новосибирск. 1982, стр. 185.

² В. А. Сухомлинский, Нравственный идеал молодого человека, М., 1963, стр. 27.

იხანგრძლივებს სიცოცხლეს, ნაწილობრივ შესძლო აგრეთვე ბუნების სტიქიურ ძალთა მოთოკვაც და ისინი თავის სამსახურში ჩააყენა, მაგრამ არ ებრძვის იმას, რომ მშვენიერ ზაფხულს მოსდევს ცივი ზამთარი, ახალგაზრდობას — მოხუცებულობა, რადგან მან კარგად იცის ყოველივე იმის გარდუვალობა, რომ არ შეიძლება ბუნებრივი აუცილებლობის ლიკვიდაცია, რადგან ის დაკავშირებულია ბუნების ურყევ კანონებთან. ადამიანმა ისიც იცის, რომ აუცილებლობის გვერდით არსებობს შემთხვევითობა, რომ აუცილებელი და კანონზომიერია ის, რაც იგივეობრივია მრავალში, მაგალითად, მცენარისათვის ფესვები, ტოტები, ფოთლები, აგრეთვე ზრდის, გამრავლების, კვების, ნივთიერებათა ცვლისა და სხვა თვისებები. კანონზომიერი და იგივეობრივი გვხვდება საზოგადოებაშიც და ცალკეულ ადამიანებშიც, გრძნობის, აზროვნების, მოძრაობის სხეულებრივი სტრუქტურისა და სხვა თვისებების იგივეობა. ის, რაც დასრულებულია და სრულყოფილი, ყველაფერი პროცესის კიდური წევრია. მაგალითად, სიცოცხლის დასაწყისი და დასასრული. შემთხვევითი კი ამ ორ უკიდურესობას შუა მდებარეობს და წარმოადგენს გარდამავალ საფეხურს სიცოცხლიდან სიკვდილისაკენ, ჯანმრთელობიდან ავადმყოფობისაკენ. შუალედი საფეხურები უამრავი, განუსაზღვრელი და მრავალფეროვანია, კიდური წევრები კი მყარი და გარდუვალნი არიან. ისინი წარმოადგენენ კანონზომიერებას და აუცილებლობას. მაგრამ ადამიანი ამ აუცილებლობით არ იგრძნობს თავს შეზღუდულად, რადგან იცის მათი გარდუვალობა. მაშ, რა ზღუდავს და რა იძონებს ადამიანს? მას იძონებს მის მიერვე შექმნილი ძალადობა და იძულება, რაც მოდის ოდითგან და წარმოადგენს ველურობისა და უკულტურობის გადმონაშთს. იძულებას და ძალადობას არა აქვს აუცილებელი ხასიათი, რადგან ის შეიძლება არსებობდეს და არც არსებობდეს. ის დამოკიდებულია საზოგადოების კულტურის, განვითარებისა და შეგნებულობის დონისაგან. ძალადობა და იძულება კი იწვევს ტანჯვასა და უბედურებას. ამიტომ ადამიანები გაურბიან და ებრძვიან მას შესაძლებლობის ფარგლებში, ეტანებიან თავისუფლებას, როგორც სასიამოვნოსა და სასარგებლოს.

მაშ როგორ განვსაზღვროთ თავისუფლება? თავისუფლება უნდა ნიშნავდეს იძულების არარსებობას, რაც პირველ ყოვლისა, მიზნისა და მისი განხორციელების საშუალებების თავისუფალ შერჩევაში

უნდა გამოიხატოს. თავისუფლება შეიძლება განისაზღვროს აგრეთვე არისტოტელესებურად, როგორც მოქმედება, რომლის მიზეზი და გადაწყვეტილება იმყოფება თვით სუბიექტში, ე. ი. რომელიც სუბიექტისთვის იმანენტურია. იძულება კი პირიქით, იქნება მიზეზის სუბიექტს გარეთ არსებობა. და ბოლოს, უნდა გავითვალისწინოთ პოზისიული განსაზღვრებაც, როგორც იმის კეთების უფლება, რაც ადამიანს სურს. ამ განსაზღვრებებს უნდა დაერთოს ერთი შეზღუდვა, თუ „იმპერატივი“, რომ ეს თავისუფლება არ უნდა ხორციელდებოდეს სხვისი დაჩაგვრის, სხვისი ინტერესების დათრგუნვის, შეზღუდვის ხარჯზე.

ახლა გავარკვიოთ თუ რა სახის თავისუფლება სჭირდება ადამიანს და რა ზღუდავს, რა აბრკოლებს, რა უშლის ხელს მისი თავისუფლების რეალიზაციას? ადამიანი დაჩაგრულად და დამონებულად არ თვლის თავს, თუ მას ხელმძღვანელობს სულიერად, მორალურად, ინტელექტუალურად მასზე მაღლა მდგომი ადამიანი. ეს ასეც არის ნორმალურ ცივილიზებულ, კულტურულ და განვითარებულ სახელმწიფოებში. ეს ასე უნდა იყოს ყველგან, სამწუხაროდ, ყველგან ეს ასე არაა.

თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთ ძირითად ფორმას წარმოადგენს აზროვნების, სიტყვის, პრესის, შემოქმედების თავისუფლების აღკვეთა და რაც უფრო მეტია შეზღუდვა ამ მხრივ, მით უფრო მეტ გასაქანს იძენს გაქნილობა, გაიძვერობა, უნიჭობა, უსამართლობა. სამართლიანი, ნიჭიერი, პატიოსანი ადამიანები კი რჩებიან უუფლებოდ, ჩრდილქვეშ. ასეთი შეზღუდვა იწვევს ყალბი აზრის, ყალბი შემოქმედებისა და ყალბი მეცნიერების გაბატონებას, რაც თავის მხრივ ხელს უშლის საზოგადოების პროგრესს, განვითარებასა და კეთილდღეობას.

განსაკუთრებით მავნე შედეგები მოაქვს აკრძალვას მაშინ, როცა ნებადართულია აზროვნება მხოლოდ ერთი მიმართულებით, სხვა მიმართულებით კი გზა გადაკეტილია, როგორც ეს კომუნისტური, ტოტალიტარული რეჟიმის დროს ხდებოდა.

ადამიანებს არანაკლებ სჭირდებათ პოლიტიკური თავისუფლება, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს უფლება მიიღოს მონაწილეობა მმართველი აპარატის არჩევნებში და ცხოვრების თითქმის ყველა ძირეული პრობლემის გადაწყვეტაში. განსაკუთრებით საჭირო და აუცილებელია ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლება. მისი უკიდურესი

ცენტრალიზაცია რომელიმე ერთი ორგანიზაციის, თუნდაც სახელმწიფოს ხელში, ამუხრუჭებს აზროვნების და მამასადამე, საზოგადოების პროგრესს.

თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთი ფორმაა ცენზურა, რომლის ჩანასახი უკვე ძველ საბერძნეთში გვხვდება, კერძოდ, პლატონის ფილოსოფიაში.

პიროვნების თავისუფლებასა და საზოგადოების პროგრესს აბრკოლებს მანე ტრადიციები. ისინი ხშირად ისეთი მყარნი არიან, რომ არ ექვემდებარებიან მოძრაობისა და ცვალებადობის მუდმივ პროცესს და უცვლელი სახით გადაეცემა ერთი თაობიდან მეორეს.

თავისუფლება საჭიროა ეკონომიკაშიც. დღეს თავისუფალ ეკონომიკას „საბაზრო ეკონომიკას“ უწოდებენ, რომელსაც საკუთარი კანონები აქვს და ვერ იტანს „გარედან“ ან „ზემოდან“ დიქტატს.

თავისუფლება მოითხოვს აგრეთვე თავისუფალ დროს, რომელსაც ადამიანები იყენებენ თავისი ნება-სურვილით.

ზოგიერთ შემთხვევაში ადამიანები შეგნებულად იზღუდებენ თავისუფლებას კანონებით, რადგან ფიქრობენ, რომ ასე უფრო სასარგებლოა მათთვის. მაგრამ უცვლელი და მარადიული არც კანონია. ის ინარჩუნებს შედარებით სიმყარეს მაშინ, თუ შეესაბამება ადამიანთა ბუნებას.

ამქვეყნად სრული, აბსოლუტური და უძრავი არაფერი არ არის, არ არის ასეთი არც თავისუფლება. აბსოლუტური თავისუფლება არ არსებობდა გუშინ, არც გუშინ წინ, არ არსებობს არც დღეს, ამიტომ დღეს ჩვენ უნდა დავკმაყოფილდეთ თავისუფლების შედარებითი ფორმებით, ისეთი ფორმებით, რომელიც აჯობებს გუშინდელსა და გუშინწინდელს, მაგრამ ჩამოუვარდება მომავალს, რომელსაც ჩვენ მძიმე ნაბიჯებით ვუახლოვდებით.

აბსოლუტური თავისუფლება არსებობს წარმოდგენაში, როგორც იდეალი, ამ იდეალისაკენ უნდა მიისწრაფოდეს ყველა, ამ იდეალურ თავისუფლებაში განხორციელებული იქნება ისეთი პირობები, როცა ადამიანს ხელოვნურად პირს არ უკერავენ, ხელ-ფეხს არ უბორკავენ, თავში არ უდებენ მზა-მზარეულ აზრებს, რათა დამოუკიდებლად ვერ იაზროვნოს და ჭეშმარიტებასაც ვერ მიაკვლიოს. ჭეშმარიტი თავისუფლების მისაღწევად საჭიროა უკუგდებულ იქნას ყველა ის წესი და კანონი, რომელიც ეწინააღმდეგება ადამიანის თავისუფლებას.

ახალმა ეთიკამ ისევ და ისევ ძველი ბერძენი მოაზროვნეების მიერ მიღებული ბედნიერების ცნება უნდა აქციოს, განსაზღვრებად, რაც მოითხოვს ადამიანის ცხოვრების განტვირთვას ზედმეტი, შემზღუდავი ბორკილებისაგან და მისთვის თავისუფალი სურვილის, არჩევანისა და შემოქმედების თავისუფალი ასპარეზის უზრუნველყოფას. ახალგაზრდობას უნდა შეეცვაროთ თავისუფლება და მთელი არსებით სწრაფვა მისი მოპოვებისაკენ.

§ 6. სამშობლოსა და მშობლების სიყვარული

სიტყვა „პატრიოტი“ და „პატრიოტიზმი“ პირველად საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს (1789–93) იხმარეს, რაც სამშობლოს სიყვარულს ნიშნავდა (წარმოშობილია სიტყვიდან „პატერ“-მამა, მშობელი). საბჭოთა პედაგოგიურ ლიტერატურაში კი მან სრულიად სხვა მნიშვნელობა მიიღო: „პატრიოტი შეიძლება გახდეს მხოლოდ ის ადამიანი, რომელიც სცნობს ცხოვრების უმაღლეს იდეალს – ხალხის კეთილდღეობისათვის ბრძოლას“.¹ ანალოგიური იყო ეთიკისა და პედაგოგიკის ქართველი თეორეტიკოსის პროფ. გ. ბანძელაძის გაგება: „პატრიოტიზმი ის, ვისაც ამოძრავებს და აწუხებს საზოგადოების ინტერესები“.²

როგორც ვხედავთ, ორივე თეორეტიკოსმა ამ სიტყვის შინაარსში შესანიშნავი აზრი ჩადო – ზრუნვა საზოგადოების კეთილდღეობისათვის. მაგრამ ეს არაა ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობა, რადგან სიტყვა „პატრიოტიზმი“ ნიშნავს არა საერთოდ, საზოგადოებაზე ზრუნვას, არამედ ზრუნვას საკუთარი ერის, სამშობლოს კეთილდღეობაზე. ე. ი. სუხოძინსკისა და ბანძელაძის განსაზღვრება უფრო ჰუმანიზმს გულისხმობს, ვიდრე პატრიოტიზმს. თუმცა ჰუმანიზმი თავისი შინაარსით უფრო ფართოა, ვიდრე პატრიოტიზმი. მაგრამ უნდა გათვალისწინებულ იქნას ის, რომ ყოველი ერი არის მთელი კაცობრიობის ნაწილი. ამიტომ ზრუნვა რომელიმე ერის

¹ В. А. Сухомлинский. Нравственный идеал молодого поколения, М., 1963, стр. 28.

² გ. ბანძელაძე. კომუნისტური ზნეობის ძირითადი ნიშნების შესახებ. თბ., 1958.

კეთილდღეობაზე ნიშნავს ზრუნვას მთელი კაცობრიობის კეთილდღეობაზე. ამიტომ სავსებით სწორი იყო ჯ. დიუი, რომელიც აღზრდის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად თვლიდა ნაციონალური და ზოგადსაკაცობრიო მიზნების ერთმანეთთან მორიგებას და მათ შორის წინააღმდეგობის ლიკვიდაციას. იგი წერდა: „დემოკრატიის დროს აღზრდის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას წარმოადგენს ნაციონალურსა და ზოგადსაკაცობრიო მისწრაფებებს შორის წინააღმდეგობის თავიდან აცილება“.¹ მამასადამე, პატრიოტულ გრძნობას უნდა ვუყურებდეთ, როგორც ზოგადსაკაცობრიო მიზნებისა და მისწრაფებების ნაწილს. ამიტომ არ უნდა ვეწინააღმდეგებოდეთ ახალგაზრდობის ბრძოლას თავისი ქვეყნის კეთილდღეობისათვის, რადგან ეს ამავე დროს იქნება ბრძოლა მთელი კაცობრიობის კეთილდღეობისათვის. ოღონდ ეს არ ნიშნავს ყოველივე მშობლიურის, საკუთარი ერის თვისების, ან ტრადიციის მიღება-განდიდებას, არამედ ეს არის მისი მხოლოდ დადებითი და პროგრესული თვისებების მიღება-განვითარება. ამიტომ ჩვენი ახალგაზრდობის ბრძოლა საკუთარი ერის წინსვლისა და კეთილდღეობისათვის არ უნდა გავიგოთ ვიწრო ნაციონალიზმად, არამედ ბრძოლა ზოგად-საკაცობრიო კეთილდღეობისათვის და ამიტომ მას ყოველმხრივ უნდა შევუწყოთ ხელი.

სამშობლოს სიყვარულთან არის დაკავშირებული სიყვარული და ზრუნვა მშობლების კეთილდღეობაზე. ეს არის ყოველი ახალგაზრდის წმიდათა წმიდა მოვალეობა. მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რაოდენ ბევრს არ უნდა ზრუნავდეს ახალგაზრდობა თავის მშობლებზე, ის ვერასოდეს ვერ შესძლებს მთლიანად თავისი ვალის გადახდას მშობლების წინაშე. მშობელმა, პირველ ყოვლისა, აჩუქა მას სიცოცხლე და მიანიჭა არსებობა, მშობელმა შეუქმნა მას ყველა პირობა განათლებისათვის, მშობლებმა აღზარდეს ის და დააყენეს ფეხზე, ამიტომ შეილი ყოველთვის დიდ ვალშია თავისი მშობლების წინაშე და რამდენსაც არ უნდა ზრუნავდეს მათზე, ვერასოდეს ვერ გადაიხდის ვალს მთლიანად, ამიტომ სკოლა, აღზრდელები და ყველა პედაგოგიური დაწესებულებები უნდა უნერგავდნენ ახალგაზრდობას თვალსაზრისს მშობლების წინაშე მისი ვალდებულებების შესახებ და ბედნიერია ის ახალგაზრდა, რომელმაც

¹ Дм. Дьюи. Философия воспитания. М., 1981, стр. 18.

მოახერხა ნაწილობრივ მაინც აენაზღაურებინა მშობლების მიერ მათთვის გაწეული შრომის საფასური. გამოთქმა „საფასური“ უხეშად ჟღერს, რადგან მასში ვალის გადახდა კი არ იგულისხმება ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ ზრუნვა, სითბო და სიყვარული მშობლების მიმართ, როგორც სამაგიერო პასუხი მათ დიდ ამაგზე, მათ დიდ ზრუნვაზე შვილისათვის.

§ 7. მემოზრებები სიყვარული

ზნეობრივი აღზრდის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ახალგაზრდობაში მეგობრობის და მეგობრების სიყვარულის განვითარება. ეს კარგად იცოდა ჯერ კიდევ მე-4 საუკუნეში ჩვენს ერამდე არისტოტელემ, რომელმაც თავის „ეთიკებში“ ამ თვისებას დიდი ადგილი დაუთმო. მისი მრავალი მოსაზრება ამის შესახებ დღესაც ინარჩუნებს თავის აქტუალობას.

მეგობრობას არანაკლებ აფასებდა ანტიკური ეპოქის ისეთი დიდი მოაზროვნე, როგორიც ეპიკურე იყო. ამის შესახებ გასენდი წერს: „ამ ცხოვრებაში მეგობრობა არის უძლიერესი საყრდენი ყველა სხვა საყრდენთან შედარებით, რადგან ის უსაფრთხოებასთან ერთად გვანიჭებს უდიდეს სიამოვნებას“. მისი აზრით, მეგობრები უნდა იყვნენ გულწრფელნი, მიმდობნი, უბრალონი და მეგობარი ისე უნდა გიყვარდეს, როგორც საკუთარი თავი.

ეთიკის ქართველი თეორეტიკოსი გ. ბანძელაძე ფიქრობდა, რომ „მეგობრობა ამხანაგობის განვითარების უმაღლესი საფეხურია“.

§ 8. სიკეთე და ბოროტება, ანუ არჩევანი

ადამიანის მოქმედების, შემოქმედების, სიყვარულისა თუ სიძულვილის თვისებები ძირითადად განპირობებულია სწრაფვით სიკეთისაკენ, ბოროტების უარყოფისა და დაძლევისაკენ. სიკეთე სასურველია ყველა ადამიანისათვის, ბოროტება კი უარსაყოფი და უკუსაგდები. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ სიკეთე სასარგებლოა, სასიამოვნო და საკეთილდღეო, ბოროტება კი, პირიქით, საზიანო, მავნე და საძულველი. ადამიანთა ყოველი არჩევანი – ესაა არჩევანი

ამ ორ მოვლენას შორის, სიკეთესა და ბოროტებას შორის. ისმის კითხვა: რატომ ირჩევენ ადამიანები ზოგჯერ ბოროტებას სიკეთის ნაცვლად? ამის მიზეზად უნდა ჩაგვეთვალა მათი არცოდნა, არცოდნა, იმისა, თუ რა არის სიკეთე, ან რა არის ბოროტება. მაგრამ ეს იქნება დაბრუნება სოკრატეს თეორიასთან, რომლის მიხედვით ყოველი დანაშაული არცოდნის შედეგი იყო. რა თქმა უნდა, არასწორი არჩევანი, ე. ი. სიკეთის ნაცვლად ბოროტების არჩევა არცოდნის შედეგიცაა. მაგრამ შეცდომა იქნებოდა, რომ ყოველი ბოროტება მხოლოდ არცოდნის შედეგად ჩაგვეთვალა. ბოროტება და დანაშაული მხოლოდ არცოდნის შედეგი არაა, მას სხვა მიზეზებიც გააჩნია. მაგალითად, ამ შემთხვევაში არ შეიძლება გამოვიცხოთ სიამოვნების დიდი მნიშვნელობა, რადგან ხშირად ირჩევენ ბოროტებას და დანაშაულს არა მხოლოდ არცოდნის გამო, არამედ იმიტომაც, რომ არჩევანის პროცესში ბოროტებას მეტი სიამოვნება ახლავს თან, სიკეთეს კი ნაკლები. არანაკლებ როლს არჩევანში ასრულებს აგრეთვე ჩვევა და ტრადიცია. ადამიანი ბოროტს აძლევს უპირატესობას მექანიკური მიზეზებით ჩვევის ან ტრადიციის ზეგავლენით. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს არჩევანში მოქმედების შესრულების სიადვილე-სიმძიმეს. ადამიანები ბოროტებას ზოგჯერ იმიტომ აძლევენ უპირატესობას, რომ ის უფრო ადვილია შესასრულებლად, ვიდრე სიკეთე. ზოგჯერ ადამიანები ირჩევენ ბოროტებას და დანაშაულს იმიტომ, რომ ანგარიშს უწევენ საზოგადოებრივ აზრს, რომელიც ხშირად ყალბია და მცდარი. საზოგადოება ხშირად დადებითად აფასებს ბოროტ, დანაშაულებრივ, უარყოფით მოქმედებებს და არა კეთილს, სასარგებლოსა და სამართლიანს.

ახლა გადავავლოთ თვალი მოაზროვნეების თვალსაზრისის სიკეთისა და ბოროტების შესახებ. ძველ ბერძენ მოაზროვნეებს სიკეთე ესმოდათ ძალიან ფართოდ, როგორც დადებითი მოქმედება, რომელიც ამავე დროს სასარგებლო და სასიამოვნო იქნებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ სიკეთის ეს გაგება ძალიან ახლოა ჭეშმარიტებასთან. ქრისტიანულმა ეთიკამ სიკეთის ცნება დაავიწროვა და სიკეთე მხოლოდ ქველმოქმედებაზე დაიყვანა. რა თქმა უნდა, ქველმოქმედება სიკეთეა, მაგრამ ესაა სიკეთის მხოლოდ ერთი მხარე, ერთი გაგება, მაშინ, როდესაც სიკეთე, ქველმოქმედების გარდა, მოიცავს მრავალ სხვა მნიშვნელობებსაც.

ეპიკურე ფიქრობდა, რომ სიკეთე სასარგებლო და სასიამოვნო მოვლენაა და ამიტომ ის ნაკლებ ვნებას იწვევს. მაშინ, როდესაც ბოროტება არის ის, რაც მავნებელია, უსიამოვნო, მტანჯველი და ამიტომ იწვევს ზიზღსა და სიძულვილს.¹

ნეოთომისტები სიკეთის ქმედებას თვლიდნენ ბუნებრივ თვისებად: „ბუნებრივი, მორალური კანონის მოთხოვნაა მუდამ სიკეთის ქმედება და ბოროტების უარყოფა“.²

პოპსის აზრით, „ადამიანის რაიმე სწრაფვის ან სურვილის ობიექტი არის ის, რასაც ადამიანი უწოდებს სიკეთეს თავისთავად, ხოლო თავისი სიძულვილის და ზიზღის ობიექტს უწოდებს ბოროტებას.“³

პესტალოცის აზრით, ადამიანი თავისი ბუნებით კეთილია და ბოროტი ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა მას გადაუკეტავენ გზას სიკეთისაკენ.⁴

მკვლევარი აზაროვი ბავშვებში ხედავდა თითქმის ყველა იმ თვისებას, რაც უფროსებს აქვთ: „ბავშვები არიან კეთილიც და ბოროტიც, ტუნწიც და ხელგაშლილიც, მრისხანეც და გულისხმიერიც. ზოგჯერ დედები არც კი ხედავენ, თუ რამდენ მწუხარებას და ტანჯვას აყენებენ ერთმანეთს ბავშვები. ზოგიერთ მათგანს შეუბრალებლობა ექცევა ჩვევად, არსებობის ხერხად“.⁵

საბჭოთა თეორეტიკოსები სავსებით მართებულად თვლიდნენ სიკეთისა და ბოროტების პრობლემას „ეთიკის ერთ ძირეულ პრობლემად. ისინი წერდნენ: „ეთიკის ცენტრში დგას სიკეთისა და ბოროტების მსოფლმხედველობრივი პრობლემა“.⁶

პროფესორ გ. ბანძელაძის აზრით, „სიკეთე სხვისთვის სასარგებლო მოქმედებაა, ბოროტება — სხვისთვის საზიანო მოქმედება“.⁷

¹ П. Гассенди. Свод философии Эпикура. Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 308.

² К. А. Шварцман. Этика... без морали. М., 1969, стр. 238.

³ Т. Гоббс. Сочинения в двух томах, т. 2, 1991, стр. 39.

⁴ И. Т. Песталоцци. Избранные сочинения, т. I, М., 1981, стр. 12.

⁵ Ю. П. Азаров. Искусство воспитания, М., 1985, стр. 343.

⁶ Этика, мораль, воспитание. Новосибирск, 1932, стр. 63, 69, 62.

⁷ გ. ბანძელაძე. კომუნისტური მორალი...

ჩვენი აზრით, სიკეთე არის არა მხოლოდ ქველმოქმედება (ქრისტიანული მსოფლმხედველობა), ის არაა მხოლოდ სიამოვნება (ეპიკური და გასენდი), ის არაა მხოლოდ სარგებლობა (ეპიქტეტე), არაა მხოლოდ ბუნებრივი თვისებების გამოვლენა (ნეოთომისტები) და სხვ. ჩვენი აზრით, საჭიროა გაფართოვებულ იქნას სიკეთის ფარგლები და ვიწრო ქველმოქმედების ჩარჩოებიდან ამალღდეს ზოგად სასარგებლოს მნიშვნელობამდე. ხოლო „სასარგებლოს“ ცნება დავიცვათ ვიწრო უტილიტარისტული, მატერიალურად სასარგებლოს მნიშვნელობიდან. ამას გარდა, საჭირო იქნება „სასარგებლოსა“ და „კეთილის“ ცნებებში ზარისხობრივი, გრადუალური განსხვავების შეტანა. ვიწყებთ რომელიმე ერთი ინდივიდის სასარგებლო მოქმედებიდან, ავდივართ უფრო მაღლა ადამიანთა ჯგუფისათვის სასარგებლომდე, შემდეგ ვიწვეთ კიდევ უფრო მაღლა – საზოგადოებისათვის სასარგებლომდე და ბოლოს ვჩერდებით კაცობრიობისათვის სასარგებლოზე. ეს უკვე „სიკეთის“ უმაღლესი საფეხურია. ამის შესაბამისად დანაწილებიან ადამიანებიც, იმისდა მიხედვით, თუ ვის ემსახურებიან ისინი, პიროვნებას, საზოგადოებას, თუ მთელ კაცობრიობას.

უნდა გათვალისწინებულ იქნას ისიც, რომ „სასარგებლოსა“ და „სიკეთის“ მრავალი სახესხვაობა არსებობს. შეიძლება არსებობდეს სასარგებლო ჯანმრთელისათვის, ეკონომიკისათვის, აზროვნებისათვის, სახელმწიფოსათვის, საზოგადოებისათვის და ა. შ. არც ესაა ცნების მნიშვნელობათა სრული ჩამოთვლა, მაგრამ ჩამოთვლილიც სახეებით საკმარისია დასკვნისათვის, თუ რაოდენ ღიღია და ფართო ამ ცნების მნიშვნელობა.

არსებობს ამ ცნების საპირისპირო, ანტიპოდი, „უსარგებლოს“, „მავენს“, სახით და ისიც ისეთივე მრავალმნიშვნელოვანია, როგორც „სიკეთე, და სასარგებლო“.

დასასრულ, მინდა აღვნიშნო, რომ საჭიროა ახალგაზრდობას შევავყაროთ, დადებითი, სასარგებლო მოქმედებანი და ადმოფხვრათ მათში მავნე, უსარგებლო საზიანო ქმედებები, და ეს არის ჩვენი ალზრდის უდიდესი და ამავე დროს ფრიად საპატიო ამოცანა. ძნელი წარმოსადგენი არაა, თუ რაოდენ ღიღი სიკეთის მოტანა შეუძლია ასეთი სასარგებლო და სასიკეთო თვისებებისა და ჩვევების დანერგვას ახალგაზრდობაში. ყოველივე ეს ღიდად შეუწყობდა

ხელს საზოგადოების განთავისუფლებას ბოროტებისა და უბედურებისაგან და ფართოდ გაუღებდა კარს მის კეთილდღეობასა და ბედნიერებას.

§ 9. სული და სხეული

როგორც ცნობილია, ქრისტიანული რელიგია სულს ამორებდა სხეულს, რადგან სული უკვდავად მიაჩნდა, სხეული კი მოკვდავად. სული განაგრძობდა არსებობას სხეულის სიკვდილის შემდეგაც. არ ყოფილა მოაზროვნე, რომელიც არ შეხებოდა სულისა და სხეულის მიმართების საკითხს აი, ზოგიერთი თვალსაზრისი ამის შესახებ.

გასენდი ეპიკურესთან ერთად უარყოფდა სულის უკვდავებას. იგი წერდა: „როგორც ადამიანის დაბადებამდე არ არსებობდა სული, ასევე არ იარსებებს მისი სიკვდილის შემდეგ“.¹ სული, მათი აზრით, შედგება გლუვი და მრგვალი ფორმის სხეულაკებისაგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვერ შესძლებდა სხეულში შეჭრას და მის ყველა ნაწილთან დაკავშირებას. ამ შემთხვევაში გასენდი ავითარებდა ეპიკურეს თვალსაზრისს,² თუმცა ამავე დროს უარყოფდა ყოველ საკითხში ეპიკურეზე დამოკიდებულებას.³

სულის უკვდავების წინააღმდეგი იყო არისტოტელეც. ის ამტკიცებდა, რომ „სხეულის სიკვდილის შემდეგ სულს აღარც განსვენება შეუძლია და არც სიყვარული“.⁴ არისტოტელე უარყოფდა არა მხოლოდ სხეულის არსებობას სულის გარეშე, არამედ სულის არსებობას სხეულის გარეშე.⁵

დემოკრიტე უარყოფდა სულის უკვდავებას, მაგრამ მოითხოვდა, რომ სხეული დამორჩილებოდა სულს, რადგან, მისი აზრით, როგორც ბედნიერება, ისე უბედურება სულშია.⁶

¹ П. Гассенди. Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 267.

² იქვე, გვ. 230.

³ იქვე, გვ. 109.

⁴ არისტოტელე, სულის შესახებ. თარგმანი თ. კუკავასი, 2001, გვ. 6.

⁵ იქვე.

⁶ დემოკრიტე, ეპიკურე, ფრაგმენტები, წერილები, თარგმანი თ. კუკავასი, გვ. 157.

ელ. სოლოვიოვი სულს უკვდავად თვლიდა და მოითხოვდა, რომ სხეული ყოველმხრივ მას დამორჩილებოდა: „სხეული ძლიერია მხოლოდ სულის სისუსტით. სულის უპირატესობა სხეულზე აუცილებელია, რათა ადამიანმა შეინარჩუნოს ზნეობრივი ღირსებები.¹

სწორია თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ სული და სხეული ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში იმყოფებიან და მათი ერთმანეთისგან დაშორება არ შეიძლება. არავის არ უნახავს ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ უსხეულოდ მოძრაობა და მოქმედი სული. აზრი სულის უკვდავებაზე არის მხოლოდ ადამიანის ფანტაზიის ნაყოფი, იმ ადამიანთა, რომელნიც ოცნებობენ სიცოცხლის გახანგრძლივებაზე სიკვდილის შემდეგ და ამის საშუალებას ისინი პოუბენ სულის უკვდავების თეორიაში. რა თქმა უნდა, კარგი იქნებოდა, ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაგრამ, სამწუხაროდ ჩვენ არა გვაქვს არაერთარი მონაცემები ამ თეორიის გამართლებისათვის და რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა იყოს, ჩვენ უნდა დავეთხოვოთ თეორიას სულის უკვდავების შესახებ და ადამიანთა მთელი ყურადღება მივმართოთ ამქვეყნიურ ცხოვრებაზე, რათა ადამიანი არ კვდებოდეს ისე, რომ არ ჰქონდეს რეალიზებული ის დიდი ამოცანა, რისთვისაც იგი მოავლინა ბუნებამ ამქვეყნად. სულის უკვდავების თეორია კი ახდენს ადამიანის აქტიური, შემოქმედებითი ძალების პარალიზებას და მთელი მისი აქტიუობა გადააქვს იმქვეყანაზე, რომლის არსებობა ისევე უარსაყოფია, როგორც სულის უკვდავება.

აქედან გამომდინარეობს ჩვენი ამოცანა, რომ გავათავისუფლოთ ახალგაზრდობის გონება სულის უკვდავების და მეორე სამყაროს არსებობის თეორიისგან, რათა მათ შეძლონ მიიღონ აქტიური მონაწილეობა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისა და ადამიანთა კეთილდღეობის განვითარების საქმეში.

§ 10. ქალთა საპიტხი

არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ კაცობრიობის წინსვლისა და განვითარების დიდ საპატიო საქმეში ქალებს გაცილებით მცირე დამსახურება აქვთ, ვიდრე მამაკაცებს. რაც იძლევა მიზეზს მტკიცებისათვის, რომ ქალები ნაკლებ ნიჭიერნი არიან ვიდრე მამაკაცები.

¹ В. Соловьёв. Оправдание добра. М., стр. 92.

მაგრამ ჩვენ არ ვიზიარებთ ამ თვალსაზრისს და ვფიქრობთ, რომ ამის მიზეზი არის არა ქალთა ნაკლები ნიჭიერება არამედ ქალთა მეტი ზნეობრიობა მამაკაცებთან შედარებით. მამაკაცს უმეტეს შემთხვევაში შეუძლია უღალატოს ოჯახს, შვილებს, მეუღლეს და საზოგადოებასაც კი, თუ ეს მისი პირადი საქმისთვის სასარგებლო და საჭირო იქნება. ქალი კი ამას ძალიან იშვიათ შემთხვევაში იკადრებს. პირიქით, იგი პირად ბედნიერებასა და კეთილდღეობასაც კი შესწირავს მათ. სწორედ ამით აიხსნება ქალთა შედარებით მცირე როლი საზოგადოების წინსვლის საქმეში.

პროფ. გ. ბანძელაძის აზრით, ქალი არის „სიცოცხლის გაგრძელებისა და უკვდავების პირობა“. მკვლევარი აზაროვი კი, პირიქით, ამტკიცებს, რომ „ქალი არ უნდა შევზღუდოთ მხოლოდ ბავშვების აღზრდის საქმით, რადგან ეს მას აქცევს დაქვემდებარებულ პირად. საჭიროა, რომ ქალს ჰქონდეს ცხოვრების ნათელი მიზანი, რაც აძლევს მას სულიერ ძალას, აქცევს მფლობელად და მებრძოლად გრძნობების სფეროში“.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ახალგაზრდობა უნდა შევაჩვიოთ ქალთა პატივისცემის აზრს, აზრს იმის შესახებ, რომ ქალი საზოგადოების სრულუფლებიანი წევრია და აქვს უფლება მონაწილეობდეს საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში. რადგან მას თავისი ბუნებრივი მონაცემებით არანაკლებ შეუძლია შეუწყოს ხელი საზოგადოების წინსვლისა და განვითარების საქმეს.

თუ ქალს ღღემდე მცირე წვლილი შეუტანია ამ საქმეში, ამის მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, ცხოვრების პირობებია, რომელიც იძონებს და აკაბალებს ქალს. ქალი კვლავ მთლიანად მიჯაჭვულია ოჯახზე და მეურნეობა მთლიანად მის მოვალეობად არის ქცეული. ოჯახური საქმიანობა კი უძირო ქვევრსა გავს, რამდენიც არ უნდა იშრომო, საქმე მაინც არ ილევა. ოჯახური მეურნეობის წარმოება ქალისაგან მოითხოვს მთელ თავისუფალ დროს, მთელ მის ენერგიას, რის გამოც მას ძალიან მცირე დრო რჩება საზოგადოებრივი საქმიანობისათვის. ოჯახური მეურნეობა განსაკუთრებით შრომატევადია ცხოვრების პირობების მოუწესრიგებლობის გამო. მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევები ოჯახურ მეურნეობაში სუსტად არის გამოყენებული. კვლავ მეტისმეტად მძიმეა ეკონომიური პირობები, რის გამოც სულ ელემენტარულ საქმეზე ქალს უზარმაზარი დროის

ზარგვა უხდება. ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება, აგრეთვე ტექნიკის მიღწევების გამოყენება ოჯახურ საქმიანობაში და ოჯახური მეურნეობის შეძლებისდაგვარად თანაბარი გადანაწილება ორივე მხარეზე მნიშვნელოვნად შეამსუბუქებდა ქალის ტვირთს და მეტ საშუალებას მისცემდა ქალს საზოგადოებრივი საქმიანობისთვის. ამით კი საზოგადოება დიდად მოიგებდა. მას დაუბრუნდებოდა საერთო, საკეთილდღეო სამსახურს ჩამოცილებული ნახევარი.

ამას უნდა დაეუმატოთ თვით ბუნების მიერ ქალისათვის დაკისრებული მძიმე და ამავე დროს საპატიო მოვალეობა მომავალი თაობის წარმოშობისა, რაც ნთქავს ქალის დიდ ფიზიკურ ძალას და დროს. მამაკაცმა კი ისარგებლა რა ამით, მომავალი თაობის აღზრდის დიდი და საპასუხისმგებლო მოვალეობა თითქმის მთლიანად ქალს გადაუღოცა და თვითონ თითქმის სავსებით გაითავისუფლა ამისგან თავი. რადგან მამაკაცი თავის თავს ქალზე ბევრად უფრო ბრძნად თვლის, ამიტომ მომავალი თაობის აღზრდა, რაც აუცილებლად გარკვეულ სიბრძნეს მოითხოვს, მამაკაცს ქალზე ნაკლებ არ უნდა ევალებოდეს, ამ მხრივ დროისა და ენერგიის თანაბარი განაწილება ქალს მისცემდა მეტ საშუალებას საზოგადოებრივი მოღვაწეობისათვის.

ქალის დაქვემდებარებულ მდგომარეობას თავის დროზე ხელი შეუწყო მამაკაცის მეტმა ფიზიკურმა ძალამ. ფიზიკურ ძალას შორეულ წარსულში მართლაც გადაწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან მაშინ არსებობისათვის მნიშვნელოვანი პრობლემები ფიზიკური ძალის საშუალებით წყდებოდა. დღეს კი ტექნიკის განვითარებამ ფიზიკურ ძალას დაუკარგა ეს მნიშვნელობა, რის გამოც ქალს შეუძლია მამაკაცის თანაბარი სამუშაოს შესრულება.

ქალის დაქვემდებარებას ხელი შეუწყო აგრეთვე ტრადიციებმა, რაც ქალს ზღუდავს, მამაკაცს კი ათავისუფლებს მრავალი მოვალეობისაგან. ასეთი ტრადიციები მაგნეა და საზიანო საზოგადოების პროგრესისათვის, რადგან ის საზოგადოების ნახევარს აშორებს საერთო, სასარგებლო საქმიანობისაგან.

ტრადიციის მიხედვით, ოჯახის უფროსი და ხელმძღვანელი კაცია. მაგრამ ამ საკითხის ისევე, როგორც მრავალი საკითხის გადაწყვეტისას უნდა ვიხელმძღვანელოთ სამართლიანობის პრინციპით, რაც გვიკარნახებს, რომ ამა თუ იმ ოჯახურ საკითხს უნდა

წყვეტდეს ის, ვისაც ამ საკითხზე მეტი ცოდნა და გამოცდილება აქვს, ანდა ის თუ ვის მხარეზეცაა სიმართლე და ამის შესაბამისად მეტი სარგებლობა და სიკეთე მოაქვს. ხოლო ყოველგვარი ცოდნისა და დაკვირვების გარეშე მიღებული გადაწყვეტილება, რომ ყოველთვის და ყველაფერში ოჯახს მამაკაცი უნდა ხელმძღვანელობდეს, არაა მართებული და არც სასარგებლო ოჯახისა და საზოგადოებისათვის.

ვფიქრობთ, რომ დღეს, როდესაც დიდად განვითარდა კულტურა, ადამიანების შეგნებაც მაღალ დონეზე ავიდა, საზოგადოებას ევალება უფრო მეტად იფიქროს ოჯახური ტვირთის სამართლიან, თანაბარ განაწილებაზე მაშინ ქალს მეტი თავისუფალი დრო ექნება და მეტი ენერგიაც საზოგადოების საკეთილდღეო მოქმედებისათვის. მაშინ შეიცვლება მამაკაცის დამოკიდებულებაც მის მიმართ, ქალი იქცევა საზოგადოების ღირსეულ და სრულფასოვან წევრად და არ იქნება მხოლოდ „მშვენიერი სქესის“ წარმომადგენელი.

კარგი იქნებოდა აქ მოგვეტანა ცნობილი ინგლისელი ფილოსოფოსის ჯონ სტიუარტ მილის თვალსაზრისი ქალთა შესახებ. ის ამტკიცებდა, რომ ერთი სქესის მიერ მეორის დამონება არის უდიდესი ბოროტება და დაბრკოლება კაცობრიობის პროგრესის გზაზე. მას დესპოტიზმად და უსამართლობად მიაჩნდა, როცა მამაკაცებს აქვთ ყველაფრის უფლება, ქალებს კი არაფრისა. მას მოჰქონდა მაგალითები ინგლისის ისტორიიდან იმის შესახებ, თუ როგორი წარმატებით მართავდნენ სახელმწიფოს ქალები. აქედან კი ასკენიდა, რომ ქალებს აქვთ პოლიტიკური მოღვაწეობის უნარი. იგი ამართლებდა საზოგადოებას იმის გამო, რომ მოსპო მონობა, მაგრამ ადანაშაულებდა ქალების დამონების გამო. დანაშაულად მიაჩნდა ის, რომ საზოგადოება ქალს არ უტოვებდა პოლიტიკური მოღვაწეობის უფლებას. აბსურდად მიაჩნდა არგუმენტი, რომ მამაკაცებს ქალებზე უფრო დიდი თავის ქალა აქვთ — ამ შემთხვევაში ბეჭდოვები ყველაზე ბრძენნი იქნებოდნენო. მისი აზრით, ქალი უფრო ზნეობრივია, კიდრე მამაკაცი, და ამიტომ მამაკაცს არ უნდა ჰქონდეს ქალზე ბატონობის უფლება.

ვფიქრობთ, რომ მილის თვალსაზრისს დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა და ბევრი რამ მისგან დღესაც მისაღებია.

ხოლო ჩვენ ახალგაზრდებს უნდა ვუწერავედეთ ქალთა პატივისცემის თვისებას, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მომავალი თაობების და საერთოდ, კაცობრიობის პროგრესისა და კეთილდღეობის საქმეში.

დ ა ს კ ვ ნ ა

ადამიანის დანიშნულების შესახებ

ნებისმიერი მეცნიერების ინტერესის საგანი უნდა იყოს საკითხი ადამიანის დანიშნულების შესახებ. ეს საკითხი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პედაგოგიკისა და ეთიკისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტაში ერთმანეთს ებრძვის ორი მიმართულება: ერთს პირობით უნდა ვუწოდოთ კოლექტივისტური, მეორეს ინდივიდუალისტური მიმართულება. არსებობს აგრეთვე სხვა სახის მიმართულებანი, მაგრამ მათი რიცხვი მცირეა.

ფართო პოპულარობით სარგებლობდა „კოლექტივისტური“ თეორია, განსაკუთრებით კომუნისტური ტოტალიტარიზმის დროს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ თეორიასაც, როგორც მრავალ სხვას, საფუძველი არისტოტელემ ჩაუყარა, როდესაც ადამიანს უწოდა „საზოგადოებრივი ცხოველი“. ქრისტიანობამ აიტაცა ეს დებულება და ადამიანთა არსებობა მთლიანად კოლექტივიზმზე, ანუ საზოგადოებრივ ურთიერთობაზე დაამყარა. ქრისტიანობის მოთხოვნა ქველმოქმედებისა, კაცთმოყვარეობისა, ურთიერთ განუწყვეტელი დახმარებისა სხვა არა არის რა, თუ არა არისტოტელეს პრინციპის შემდგომი განვითარება და გაღრმავება.

კოლექტივიზმის ლოზუნგი ფართოდ იყო გავრცელებული საბჭოთა კავშირში, სადაც ქადაგებდნენ კოლექტიური შრომის, საზოგადოებისათვის შრომის აუცილებლობას ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე. საბჭოთა თეორეტიკოსების აზრით, „ლამაზი არის ადამიანი — კოლექტივისტი, რომელიც მთელ ძალებს ახმარს ყველას ბედნიერებას ღეღამიწაზე“.¹

იყვნენ და არიან თეორეტიკოსები, რომლებიც, პირიქით, მოითხოვდნენ პიროვნების მიერ თავის თავზე ზრუნვას. მაგალითად, ფრომი ეგოიზმს

¹ Эстетика поведения. Ред. Лепешинская, А. Л. Орданская и др. М., 1965, стр. 17, 22.

სავსებით დადებით თვისებად თვლიდა. იგი წერდა: „საქმე იმაში კი არაა, რომ ადამიანები ძალიან დაკავებულნი არიან პირადი კეთილდღეობით, არამედ იმაში, რომ ისინი არასაკმაოდ არიან დაინტერესებული თავისი რეალური „მე“-თი, არა იმაში, რომ ისინი ძალიან ეგოისტები არიან, არამედ იმაში, რომ მათ არ უყვართ თავისი თავი... თუ სიყვარული მოყვასისადმი, როგორც ადამიანური არსებობისადმი, არის სიკეთე, მაშინ სიკეთე უნდა იყოს და არა ბოროტება თავისი თავის სიყვარული, რამდენადაც „მე“-ც არის ადამიანური არსება“.¹

ამ ორი ძირითადი მიმართულების გარდა, არსებობს სხვა თეორიებიც, რომელნიც ადვილად დაიყვანებიან ისევე ამ ორ ძირითად მიმართულებაზე. მაგალითად, ნეოთომიზმი ქადაგებდა ასკეტიზმს და ის მიაჩნდა ადამიანის მთავარ დანიშნულებად. ნეოლომისტები ქადაგებდნენ ცხოვრებისგან განდგომას. მათი აზრით, „ადამიანის უმაღლესი მოვალეობაა, რომ გახდეს ასკეტი, ხოლო ეთიკა დაეხმაროს მას შეასრულოს ეს მოვალეობა“.²

პრაგმატისტები, პირიქით, მოუწოდებდნენ ადამიანს უფრო აქტიური მოქმედებისაკენ. კერძოდ, პრაგმატისტი ჯემსი ფიქრობდა, რომ აღზრდის მთავარი დანიშნულება მდგომარეობს ადამიანში მოქმედებისა და აქტივობის თვისების განვითარებაში. იგი წერდა: „ადამიანი, რაც არ უნდა იყოს, პირველ ყოვლისა, არის პრაქტიკული არსება და რომ მას სული მიცემული აქვს, როგორც საშუალება ამქვეყნიურ ცხოვრებასთან შეგუების გამო“.³

მარიტენი კი მოითხოვდა ადამიანში ძირითადად აზროვნების თვისების განვითარებას „მხოლოდ მას, ე. ი. ინტელექტის განვითარებას, მიეყვართ ნამდვილი პიროვნების ფორმირებამდე, ადამიანში ცოდნის განვითარებისაკენ, რომლის საშუალებით ადამიანი შეიცნობს სამყაროსაც და ღმერთსაც“.⁴

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ცხოვრება კოლექტივში, საერთოდ, ანუ ცხოვრება საზოგადოების საკეთილდღეოდ, უდავოდ, დადებითი თვისებაა, მაგრამ იგი ვერ განსაზღვრავს ადამიანის მთელ არსს,

¹ К. А. Шварцман. Эстетика... без морали. М., 1964, стр. 224-25.

² იქვე, გვ. 245.

³ У. Джемс. Беседы с учителями о психологии. П.-д., 1919, стр. 18.

⁴ К. А. Шварцман. Этика... без морали. М. 1969, стр. 241.

არამედ მხოლოდ ერთ-ერთ თვისებას, კერძოდ, რჩეული ადამიანების თვისებას. ჩვენ კი ვეძებთ ისეთ გაგებას, რომელიც გამოდგება ყველა ადამიანის არსის გაგებისათვის. კოლექტივისტები, ანუ ადამიანები, რომელთაც უკისრიათ ზრუნვა მთელ საზოგადოებაზე, არიან მხოლოდ ერთეულები, იშვიათი ადამიანები, ამიტომ ასეთი გაგება ყველა ადამიანისათვის არ გამოდგება. უნდა გვახსოვდეს, რომ კარგი კოლექტივისტი, ე. ი. საზოგადოების კეთილდღეობისათვის კარგი მებრძოლი შეიძლება იყოს ის, ვისაც ამის უნარი აქვს, როგორც ეკონომიურად, ისე სულიერად. ამიტომ შეიძლება მივიღეთ დასკვნამდე, რომ კარგ კოლექტივისტს უნდა უსწრებდეს კარგი ინდივიდუალისტი, ე. ი. ის, ვინც თავისთავზე ზრუნავს, რადგან მხოლოდ მას, ვინც უზრუნველყო თავისი თავი როგორც მატერიალურად, ისე სულიერად, შეუძლია იფიქროს სხვის კეთილდღეობაზე.

რაც შეეხება ფრომის ცდას, აღადგინოს ეგოიზმი თავის უფლებებში, არაა მთლად უარსაყოფი, რადგან როგორც უკვე ვთქვით, რადგან სხვაზე ზრუნვას უნდა უსწრებდეს თავის თავზე ზრუნვა, რადგან ვინც თვითონ არის დასახმარებელი, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ შესძლებს სხვის დახმარებას. მაგრამ, ეს თავის თავზე ზრუნვა არ უნდა იქცეს მთელი ცხოვრების მიზნად, რადგან ასეთი ადამიანი თავისი თავის გარდა სხვას ვერაფერს ვერ დაინახავს ცხოვრებაში და ვერც ვერაფერს ვერ შექმნის. თავის თავზე ზრუნვა მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს შეძლებისდაგვარად სხვაზე ზრუნვასთან, ამის გარეშე უკიდურესი ინდივიდუალიზმი, რაც იგივე ეგოიზმია, უარსაყოფი და დასაგმობი მოვლენა იქნება.

ნეოთომისტების ასკეტიზმის თეორია არ ახალია, ძველია, იგი მოდის ქრისტიანობიდან, ქრისტიანობაში კი პლატონის ფილოსოფიიდან, რომელიც ადამიანის სხეულს და სხეულებრივ მოვლენებს ბორკილებად თვლიდა. ასკეტიზმი გულისხმობს სხეულის დათრგუნვას სულის გასაძლიერებლად. ამ თეორიის ცალმხრივობა ადვილი დასანახია, რადგან ადამიანი არის ერთი მთლიანი არსება, შემდგარი სულისა და სხეულისაგან. სხეულის მოთხოვნილებების დათრგუნვას მიყვავართ ადამიანის სრულ განადგურებამდე. მართალია, რელიგია სხეულის დათრგუნვის ნაცვლად პირდება იმქვეყნიურ ბედნიერებას და ნეტარებას, მაგრამ ეს მხოლოდ დაპირებაა, რადგან სინამდვილეში არავის არ უნახავს იმქვეყნად გაბედნიერებული ადამიანი. ასე რომ,

ამქვეყნად ადამიანმა უნდა გამოიყენოს ყველაფერი, რაც კი ეძლევა, როგორც თავისი, ისე სხვის ბედნიერებისათვის: რადგან იმქვეყნიური ბედნიერება დღესაც მხოლოდ დაპირებად რჩება და ის რეალიზებული არავის არ უნახავს.

ამიტომ ძალაში უნდა დავტოვოთ არისტოტელეს განსაზღვრება ადამიანისა, როგორც მოაზროვნე არსებისა და აღზრდასაც ძირითადად ინტელექტუალური მიმართულება უნდა ჰქონდეს. რაც შეეხება ადამიანის ჩამოყალიბებას აქტიურ, მოქმედ პიროვნებად, ეს არაა ურიგო, მაგრამ ის კავშირში უნდა იყოს აღზრდის ძირითად მიმართულებასთან, ინტელექტუალურ მიმართულებასთან.

თუ შევაჯამებთ ყოველივე ზემოთქმულს, მივიღებთ დასკვნას, რომ საჭიროა ინტელექტუალური, პრაგმატისტული, კოლექტივისტური აღზრდა და არა მხოლოდ ერთ-ერთი მათგანი. რაც შეეხება ასკეტიზმის თეორიას, ის ვერ უძლებს კრიტიკას, მაგრამ თუ მას მიეცემთ ადამიანისთვის სასარგებლო და გამოსადეგ ფორმას, ისიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას აღზრდაში. კერძოდ, კარგი იქნება, თუ როგორც ახალგაზრდობა, ისე ხანში შესული ადამიანები შეეჩვევიან იმ აზრს, რომ უნდა დაითრგუნოს ზედმეტი არაბუნებრივი, არააუცილებელი, მაგნე მოთხოვნილებები და პირიქით, დაკმაყოფილებულ იქნას აუცილებელი, სასარგებლო მოთხოვნილებები. ერთი სიტყვით, აქ გამოგვადგება ეპიკურესეული პრინციპი: უარყოფთ არაბუნებრივი, არააუცილებელი და მივიღოთ ბუნებრივი და აუცილებელი. ამას უნდა დავუმატოთ მაგნე, საზიანო, უსარგებლო მოთხოვნილებების უარყოფა და პირიქით. წმინდა ასკეტიზმი კი, როგორც ყოველგვარი მოთხოვნილებების შეზღუდვა, მით უმეტეს მათი უარყოფა, უაზრობაა.

არ შეიძლება ნებისმიერი ადამიანის არსებობის უაზრობად, არა-რაობად ჩათვლა, რაც ამართლებს მკვლელობასა და თვითმკვლელობას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნებისმიერი ადამიანის არსებობას აქვს ღრმა აზრი და ღიდი დანიშნულება. ყოველი ადამიანი არის მიკროკოსმოსი, პატარა, გახუშვებული სამყარო (ბერძნული სიტყვიდან „მიკროს“ — პატარა, „კოსმოსი“ — სამყარო) და ყოველ მიკროკოსმოსს აქვს ღრმა და ღიდი დანიშნულება და ადამიანმა თავისი ცხოვრების მანძილზე უნდა განახორციელოს ეს მიზანი და დანიშნულება. არავის არა აქვს უფლება შეუშალოს მას ხელი ამ მიმართუ-

ლებით, მით უმეტეს, არავის არა აქვს უფლება მისი მოსაზრებისა და განადგურებისა. ამიტომ დღესაც ძალაშია ერთ-ერთი ქრისტიანული მცნება „არა კაც კლა“. ასევე სავსებით სწორი იყო გასენდის, რომელიც იცავდა ეპიკურეს დებულებას იმის შესახებ, რომ არიან ადამიანები, რომლებიც „ყოველთვის იწყებენ ცხოვრებას, ან გარდაუდობენ, რომ დაიწყონ, სინამდვილეში კი არასოდეს არ ცხოვრობენ“.¹

ხოლო ადამიანის დანიშნულების, მისი მიზნის და იდეალების განხორციელებისთვის საჭიროა როგორც გარემო პირობების (პოლიტიკა, სახელმწიფო, აღმზრდელობითი დაწესებულებები, საზოგადოებრივი ურთიერთობანი და სხვ.) გარდაქმნა, ასევე თვით ინდივიდის გარდაქმნაც ისე, რომ მან შეძლოს საკუთარი ბუნების თანდაყოლილი დანიშნულების განხორციელება და ამას გარდა, ზრუნვა საერთო, საკაცობრიო კეთილდღეობაზე. ამ ორმხრივი გარდაქმნის გარეშე ვერ განხორციელდება ბუნებით ადამიანის თანდაყოლილი დანიშნულება, რომლის რეალიზებას უნდა ემსახურებოდეს ადამიანის მთელი არსებობა.

¹ П. Гассенди. Свод философии Эпикура. Сочинения в двух томах, т. I, М., 1966, стр. 305.

ს ა რ ჩ ე მ ი

შესავალი	3
----------------	---

თ ა ვ ი 1. კელაგოგიკის საბანი

§ 1. კელაგოგიკის განსაზღვრება	6
§ 2. ზნეობრივი აღზრდის მიზანი	10
§ 3. ახალი ეთიკა	14

თ ა ვ ი II. აღსაზრდელის ფსიქოლოგია

§ 1. ნებისყოფა	25
§ 2. ყურადღება	28
§ 3. მეხსიერება	30
§ 4. მიბაძვა	32
§ 5. არჩევანი	34
§ 6. ჩვევა	36
§ 7. ფანტაზია	38
§ 8. თამაში	39
§ 9. ნიჭი	41

თ ა ვ ი III. აღზრდის მეთოდოიკის ფოზიერტი საკითხი

§ 1. არსებული თეორიების ზოგადი მიმოხილვა	43
§ 2. კელაგოგი	50
§ 3. მარტივიდან რთულისაკენ	54
§ 4. წახლისება და სასჯელი	54
§ 5. აღსაზრდელის აქტივობა	56
§ 6. თვალსაჩინოება	58
§ 7. ენა	59
§ 8. თავის თავის შეცნობა და წინააღმდეგობების ძლევა	60

თ ა ვ ი IV. აღზრდის ფორმები

§ 1. აღზრდის პროცესი	63
§ 2. ყოველმხრივი, ჰარმონიული აღზრდა	67

§ 3. ბუნებრივი აღზრდა	77
§ 4. ფიზიკური აღზრდა	79
§ 5. შრომითი აღზრდა	80
§ 6. ავტორიტარული დ. შემოქმედებითი აღზრდა	83
§ 7. ესთეტიკური აღზრდა	86
§ 8. აღზრდა თამაშით	88

თ ა ვ ი V. მთიკური თვისებაები

§ 1. ზნეობრივი აღზრდის კომპლექსურობა	90
§ 2. ბედნიერება	92
§ 3. ჭეშმარიტების სიყვარული	93
§ 4. სამართლიანობის სიყვარული	103
§ 5. თავისუფლების სიყვარული	106
§ 6. სამშობლოსა და მშობლების სიყვარული	118
§ 7. მეგობრების სიყვარული	120
§ 8. სიკეთე და ბოროტება, ანუ არჩევანი	120
§ 9. სული და სხეული	124
§ 10. ქალთა საკითხი	125

დ ა ს კ ე ნ ა

ადამიანის დანიშნულების შესახებ	129
--------------------------------------	-----

გამომცემლობის რედაქტორი ნ. მუზაშვილი
სამხატვრო ხელმძღვანელი ი. ჩიქვინიძე
ტექნორედაქტორი ფრ. ბუდალაშვილი
კორექტორი ე. კასრელიშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა ე. თეთრაშვილი
დაკაბადონება ნ. დვალაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8. 07. 04
საბეჭდი ქაღალდი 60X84
პირ. ნაბეჭდი თაბაში 9,21
სააღრ.-საგამომც. თაბაში 6,25
შეკვეთა №8 ტირაჟი 150

ფასი სახელშეკრულებით

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 14.

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 1.